

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek och är fritt att använda. Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitized at Gothenburg University Library and is free to use. All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text. This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

Rapport

R30:1986

Att förändra förorten

Björn Andersson
Sören Olsson

K/mw

INSTITUTET FÖR BYGGDOKUMENTATION
Accnr
Plac <i>Fer</i>

Byggeforskningsrådet

R30:1986

ATT FÖRÄNDRA FÖRORTEN

Björn Andersson
Sören Olsson

Denna rapport hänför sig till forskningsanslag 821607-1
från Statens råd för byggnadsforskning till Socialhög-
skolan, Göteborgs universitet, Göteborg.

REFERAT

Tre flerbostadsområden från miljonprogrammets dagar har följts under lång tid. Områdena har delvis problemkaraktär med hög omsättning av hyresgäster, grannstörningar m m. I alla tre områdena har relativt omfattande miljöförbättringar, kommunala insatser av typ grannskapsarbete samt boendemedverkan i planeringen av miljöförbättringar genomförts.

Miljöförbättringarna har lett till att gårdsmiljön klart förbättrats i två av områdena. I ett av dessa områden säger 1/3 av de boende att de använder gården mera, 1/4 att kontakterna förbättrats för dem själva. I det tredje området har en stor lokal byggts där reguljära kommunala samt ideella verksamheter samsas på ett intressant sätt. Grannskapsarbetet har stött fritidsverksamheter samt de boendes deltagande i planeringen för miljöförbättringarna. Det har gynnat ett ganska omfattande deltagande och - till viss del - inflytande från de boendes sida. Ett brukarinflytande över lokaler har utvecklats. De flesta boende i områdena är positiva till de insatser som gjorts, det är uppenbara förbättringar som åstadkommit.

Samtidigt är det klart att den problemkaraktär som områdena har, inte har brutits. Däremot har en utveckling mot allt fler problem, förslumning, förhindrats. Troligen är det så att olika insatser i problemområden som skett under 70- och 80-tal just haft den innebörden, och att frånvaron av rena slumområden i Sverige delvis kan förklaras med de insatser som olika aktörer svarat för.

Förortens situation ställs i relation till två ideal: grannskapet och stadslivet. I en omfattande diskussion pekas på att grannskapsidealet fortfarande är gångbart i förståelsen av förorten - men att stadslivsidealet tycks omfattas av allt fler, och det är intressant för en framtida utveckling. De två idealens historiska rötter och dess konsekvenser för planering och byggande redovisas.

I Byggforskningsrådets rapportserie redovisar forskaren sitt anslagsprojekt. Publiceringen innebär inte att rådet tagit ställning till åsikter, slutsatser och resultat.

R30:1986

ISBN 91-540-4525-8

Statens råd för byggnadsforskning, Stockholm

Liber Tryck AB Stockholm 1986

I N N E H A L L

	sid
FÖRORD	
SAMMANFATTNING	
Kapitel 1 BAKGRUND OCH FRÅGESTÄLLNING	5
Kapitel 2 KORT METODREDOVISNING	15
Kapitel 3 GRANNSKAPSIDEAL OCH STADSLIVSIDEAL	19
Kapitel 4 MOT EN TEORI FÖR ATT FÖRSTA FÖRORTEN	55
Kapitel 5 STJÄRNHUSOMRADET	66
Kapitel 6 HASSELBACKEN/HÄLLEBÄCK	106
Kapitel 7 BACKA RÖD	140
Kapitel 8 SUMMERING OCH DISKUSSION AV RESULTATEN	171
Kapitel 9 FÖRORTERNA - EN AVSLUTANDE DISKUSSION	188
KÄLLREDOVISNING	

FÖRORD

Upprinnelsen till det här redovisade forskningsarbetet ligger flera år tillbaka när vi i undervisning, praktik och handledning sysslade med grannskapsarbete, förortsproblematik o dyl frågor. Forskningen är för oss ett sätt att söka få svar på frågan: Hur har det gått, var det någon mening med de insatser som gjordes (och som vi själva ofta argumenterat för)?

Studien har lagts upp och letts av Sören Olsson som första tiden arbetade ensam med den. Därefter har vi samarbetat både kring praktiska frågor och i diskussioner av forskningsrapporten. Sören Olsson har skrivit kap 1 - 6, 8 och 9. Björn Andersson har skrivit kap 7.

Många personer har varit positivt intresserade av vår forskning. Främst vill vi dock tacka grannskapsarbetare och aktiva boende i våra tre bostadsområden. Deras intresse och beredvillighet att medverka i intervjuer och diskussioner har varit en central förutsättning för den här rapportens tillkomst.

Göteborg i oktober 1985

Sören Olsson

Björn Andersson

SAMMANFATTNING

Tre flerbostadsområden från miljonprogrammets dagar har följts under lång tid. Områdena har delvis problemkaraktär med hög omsättning av hyresgäster, grannstörningar m m. I alla tre områdena har relativt omfattande miljöförbättringar, kommunala insatser av typ grannskapsarbete samt boendemedverkan i planeringen av miljöförbättringar genomförts. Vad har dessa insatser lett till?

Miljöförbättringarna har lett till att gårdsmiljön klart förbättrats i två av områdena. I ett av dessa områden säger 1/3 av de boende att de använder gården mera, 1/4 att kontakterna förbättrats för dem själva. I det tredje området har en stor lokal byggts där reguljära kommunala samt ideella verksamheter samsas på ett intressant sätt. Grannskapsarbetet har stött fritidsverksamheter samt de boendes deltagande i planeringen för miljöförbättringarna. Det har gynnat ett ganska omfattande deltagande och - till viss del - inflytande från de boendes sida. Ett brukarinflytande över lokaler har utvecklats. De flesta boende i områdena är positiva till de insatser som gjorts, det är uppenbara förbättringar som åstadkommit.

Samtidigt är det klart att den problemkaraktär som områdena har, inte har brutits. Däremot har en utveckling mot allt fler problem, förslumning, förhindrats. Troligen är det så att olika insatser i problemområden som skett under 70- och 80-tal just haft den innebörden, och att frånvaron av rena slumområden i Sverige delvis kan förklaras med de insatser som olika aktörer svarat för.

Förortens situation ställs i relation till två ideal: grannskapet och stadslivet. I en omfattande diskussion pekas på att grannskapsidealet fortfarande är gångbart i förståelsen av förorten - men att stadslivsidealet tycks omfattas av allt fler, och det är intressant för en framtida utveckling. De två idealens historiska rötter och dess konsekvenser för planering och byggande redovisas.

Kapitel 1 BAKGRUND OCH FRÅGESTÄLLNINGAR

Tre bostadsområden - en övergripande frågeställning

Föreliggande studie sysslar i huvudsak med tre bostadsområden i väst-sverige: Stjärnhusen som ligger nära Frölunda Torg i västra Göteborg, Backa Röd på Hisingen i Göteborg och Hasselbacken/Hällebäck i Stenungsund. Dessa tre förortsområden har en problemstämpel på sig. Med hjälp av statistik över inkomster, socialhjälp o s v samt utifrån förekomst av ungdomsproblem och störningar av olika slag kan vi se att det finns fog för områdenas rykte. Samtidigt som vi också bör framhålla att det inte rör sig om extrema områden. Dels finns det områden som har värre situation, dels finns i "våra" områden stora grupper som både ur de flesta synvinklar har ett fungerande boende och som trivs med det.

I de tre områdena har det gjorts rätt omfattande miljöförbättringar där framför allt utemiljö och gemensamhetslokaler tillförts. Speciellt utemiljöns förändring i Stjärnhusen och en stor lokal som samutnyttjas för kommunala reguljära verksamheter och idéella sådana i Stenungsund är intressanta att studera. Kommunerna har via sina fritids- och socialförvaltningar bedrivit speciella verksamheter i form av grannskapsarbete i de tre områdena. Grannskapsarbetarna har stöttat de boendes deltagande i planeringsprocessen kring miljöförbättringarna och lokalernas utnyttjande. Man har också arbetat på att stödja en lokal organisering av de boende i respektive område.

De här insatserna som gjorts i "våra" tre områden har som utgångspunkt den kritik som riktats både mot den fysiska och den sociala miljön. Den frågan som därför är central i hela vår studie är:

Har insatserna lett till att områdena fungerar bättre?

Frågan kan också formuleras på ett mer generellt sätt, och då länkas till annan forskning och erfarenhet:

Är det någon mening med den här typen av insatser? Pekar erfarenheterna på att det är meningsfullt att gå vidare på dessa vägar? Går det att påverka problemområdena?

För att få svar på dessa frågor måste vi beskriva vad som hänt i områdena, hur människor reagerat o s v. Frågorna måste brytas ner i delar och detaljer - men det ovanstående är ändå den röda tråd som funnits i vårt forskningsarbete och som förhoppningsvis också går att följa genom det vi skrivit.

Förortsproblematiken och det goda livet

Våra tre bostadsområden är alltså förortsområden. De är byggda under 60-talet och början av 70-talet ganska typiska flerbostadsområden av det slag som brukar förknippas med miljonprogrammet.

Den problemstämpel som vi ovan nämnde kom till under första halvan av sjuttio-talet. Också det något typiskt för många förortsområden. Troligen sammanhänger det till viss del med utflyttning från förorterna till expanderande villaområden och inflyttning från saneringsområden och utlandet. I varje fall är det i början av 70-talet som den stora förortsdebatten kommer igång. I massmedia och delvis också i forskningsrapporten framträder förorten som ett miserabelt ställe att bo på. Det fanns givetvis mer nyanserade omdömen också - men det problematiska hade en överlägsen genomslagskraft.

Vi ska inte här gå igenom den offentliga förortsdiskussionen, det finns gjort på annat håll (se t ex Franzén och Sandstedt 1981 eller Svensk stadsbyggnad och bostadsutveckling under 1900-talet). Det vi vill peka på är hur problemen formulerades.

Visserligen finns det gott om beskrivningar som betonar det negativa i den enformiga yttre miljön, avsaknaden av service och verksamheter i de nya områdena o s v. Ändå är det nog så att de sociala problemen och störningarna är de som framhävts oftast både av de boende själva och av utomstående. Åke Daun uttrycker i en studie av ett förortsområde med många problem att det är det sociala som upplevs hotande och problematiskt (1980). Det är fester och hög musik på nätterna, det är förstörelse och drogade människor, det är avvikande eller ovanliga sätt att leva som människor upplever som de stora problemen.

I debatten om förorten har dessa problem kommit att utgöra negationen av en idé om hur det goda livet skulle se ut: grannskapet. Störningarna uttrycker att grannskapet - kontakter, gemenskap och informell social kontroll -

inte fungerar. Insatser från samhällets sida bör därför stärka grannskapet och dess förutsättningar. Människor måste komma samman, lära känna varandra, göra saker tillsammans. De flesta försök att undanröja förortsproblematiken, allt i från miljöförbättringar till fritidsverksamheter, har haft den idébakgrunden.

Också vi menar att grannskapsidealet är en fruktbar utgångspunkt när vi ska diskutera problem och insatser i förortsområdena. Men vi tror också att en annan, i stor utsträckning motsatt utgångspunkt, är fruktbar. Vi kallar den stadslivsidealet. Denna idé om det goda livet handlar om att ett privat liv oberoende av grannar och andra sociala tillhörigheter, liksom tillgången till ett rikt offentligt liv (närmast av den karaktär som återfinns i inre delar av större städer) är fundamentalt i tillvaron. Vi kan se att många ungdomar, men kanske allt fler överhuvudtaget verkar attraheras av ett sådant liv. Kan förortens problem ses som bristen på offentligt liv - och privatliv?

Vi presenterar och diskuterar grannskaps- och stadslivsidealen i den här studien - delvis som motsatser. Vi gör det för att kunna diskutera frågan vilket perspektiv som är mest fruktbart när vi vill förstå förhållandena i förorten. Och vi gör det för att kunna diskutera rimliga handlingslinjer i förhållande till problemen. Vi hoppas att polariseringen i perspektiv ska leda framåt.

Det aktiva samhället

Allt sedan förortsproblematiken dyker upp på allvar i början på 1970-talet kan vi se att en mängd parter (stat, kommun, fastighetsägare, hyresgästförening, forskare m fl) ägnat sig åt att göra insatser för att förbättra områdena. Kanske är det rimligt att påstå att få av insatserna varit genomgripande men att mängden och variationen av insatser varit desto mer imponerande.

Vår studie berör i huvudsak tre typer av insatser: miljöförbättringar, grannskapsarbete, och de boendes medverkan i planeringsprocesser. Vi ska här i korthet beskriva dessa företeelsers karaktär och framväxt i Sverige liksom deras resultat. Ur denna framställning drar vi frågor som är viktiga i vår studie.

Miljöförbättringar

Begreppet miljöförbättringar hänger ihop med ett statlig bidrag till förändringar av utemiljö, fasader, byggande av gemensamhetslokaler o s v i framför allt miljonprogrammets flerbostadsområden (d v s den typ av område som "våra" områden utgör).

Bidraget kom till 1975 och det är kritiken mot förortsområdenas torftiga utemiljö som är bakgrunden. Samtidigt betonas att bidraget ska gå till områden som löper risk att bli socialt förslummade - hög omflyttning eller tomma lägenheter anges som tecken på en sådan utveckling (Prop 1977/78:100).

Bidraget kan uppgå till högst 75% av den kostnad som myndigheter godkänner för förbättringen. Bidragets storlek är också relaterat till antalet berörda lägenheter. 1984 var en total förbättringskostnad på högst 6000 kr per lägenhet tillåten. Den summan har dock varierat över åren.

Miljöförbättringsbidraget har i stort sett varit mycket attraktivt genom att den lånefinansierade delen av förbättringen blivit liten. Som regel har det tillgängliga statliga beloppet, som efter de två första åren varierat mellan 44 miljoner och 84 miljoner, inte alls motsvarat ansökningarna.

Ganska lite av systematisk forskning finns kring miljöförbättringsbidragen. Hans Folkesson (1980) har gjort en genomgång av motiv, administration och fördelning under åten fram till 1979. Han konstaterar bl a många av bidragsmottagarna inte var de problemfyllda områden som bidragen var avsedda för. Kraven på ansökningarna ökar också i slutet av 70-talet. (Förmodligen finns det därför en bättre överensstämmelse mellan avsikt och mottagare idag). Folkesson gör också några fallstudier, framför allt för att belysa typen av ansökan och dess behandling.

Maria Nordström (1979) gör en studie av ett miljöförbättringsarbete på en gård i Rosengård, Malmö. Det är en beskrivning dels av hur planeringen gick till, hur de boende deltog och dels av hur gården såg ut efter ombyggnaden. Det är rätt positiva erfarenheter som redovisas även om synpunkterna på det färdiga resultatet är tämligen magra.

Thomas Schlyter (1984) ger också kortfattat positiva bedömningar av miljöförbättringar, men underlaget till bedömningarna utlovas i en forskningsrapport (som i skrivande stund ännu inte utkommit).

De frågor som vi anser viktiga att ställa kring miljöförbättringarna är:

Hur används de nya gårdsmiljöerna och gemenskapslokalerna? Bli det exempelvis mer kontakter?

Vad tycker de boende om förändringarna, vilken betydelse har de för dem?

Bakom dessa frågor skymtar en större sådan. Är inte miljöförbättringar bara kosmetika som gör att det ser bättre ut, medan problemen lever vidare? Vi ska - eftersom det är en uppfattning som man ofta stöter på - också diskutera den frågan.

Grannskapsarbete

Grannskapsarbete fördes fram som ett begrepp inom socialt arbete i slutet på 1960-talet. Det uppfattades då som en delmetod inom den vidare metoden samhällsarbete - det sociala arbete som gick ut på att påverka samhällets strukturer (till skillnad från det traditionella sociala arbetet med dess individ- och familjeinriktning).

Grannskapsarbete är inriktat på att få bostadsområden och människors liv där att fungera bättre. Man vill förbättra människors kontakter så att ömsesidig hjälp och stöd utvecklas och så att informell social kontroll skapas. Människor ska kunna se sina gemensamma problem och tillsammans ta itu med dem. Gemensam organisering för att driva viktiga frågor brukar framhållas. Bakom allt detta ligger idéer om "den aktiva människan", "medvetandegörande" och "mobilisering" som ofta brukar härledas till den brasilianska pedagogen Freire (1972). Grannskapsarbetarna ska hjälpa till så att utvecklingen kommer igång i bostadsområdena, men inte själva vara de som styr och ordnar med allt. Det är en radikal och icke-auktoritär tendens i idéutbildningen.

Mer konkret har grannskapsarbetet i Sverige vanligen inneburit att de kommunala social- och fritidsförvaltningarna placerat ett par anställda

ute i ett bostadsområde för att dessa på platsen skulle arbeta med fritidsverksamheter (som ofta setts som ett medel för att skapa kontakter) och för att stödja verksamheter och organisering som utgår från de boendes intressen.

De första grannskapsarbetena startades i Sverige i slutet av 60-talet och början på 70-talet. I Östergård (Andersson m fl 1975) och Rosengård (Flenström och Ronnby 1972) i Malmö samt i Aspudden (Ahlberg m fl 1975) och Fagersjö i Stockholm (Andersson och Rydman 1975) tillkom de projekt som brukar ses som pionjärprojekten (Lindholm 197). På några år spreds metoden och blev för många inom socialvård den stora lösningen. 1976 angavs i en rapport att det fanns 114 samhällsarbetsprojekt i 64 kommuner (Wahlberg m fl 1978). De flesta av dessa torde ha haft grannskapsarbetskaraktär.

Egentligen är grannskapsarbete en främmande fågel för svensk tradition. I varje fall när det gäller organiseringen av de boende som går vid sidan både av Folk rörelsesverige och det etablerade politiska systemet. Inspirationen har också i hög grad hämtats utomlands bl a från USA med dess delvis på frivilligorganisationer uppbyggda sociala arbete och från Holland som prövat att tilldela exempelvis bostadsområden som skulle saneras en socialarbetare som kunde arbeta relativt fritt utifrån de boendes intressen. Anledningar till att de här idéerna fick fotfäste i Sverige hänger ihop med:

1. De problem i förorter (och en del saneringsområden) som vi tidigare berört - och som kom att beskrivas i termer av ett dåligt eller icke-existerande grannskap.
2. Centralisering och stordrift i företag, kommuner, bostadsförvaltning, politiska partier och organisationer (som exempelvis Hyresgästföreningen) drev fram en kritik mot existerande maktstruktur och öppnade för alternativ av typ byalag, brukarinflytande o s v.
3. En viktig del av samhällskritiken fanns inom studentrevolten med dess idéer om "den aktiva människan", "en man en röst", "stormötesdemokrati" m m.
4. Radikaliseringen av studenterna fick betydelse inom kommunerna, som, när verksamheterna expanderade snabbt under 60-talet, fick ett inflöde av

anställda som såg sig om efter nya metoder att arbeta efter och som ofta var kritiska mot de "demokratiska spelreglerna" som hindrade alternativ att växa fram.

5. I bostadsområdena fanns i slutet av 60-talet och början av 70-talet ett organisatoriskt "tomrum". Kontaktkommittéer tillkommer t ex inte förrän på mitten av 70-talet (då delvis som en reaktion på byalag och grannskapsarbete).

Efter mitten på 1970-talet minskar antalet grannskapsarbeten kraftigt (vi kan tyvärr inte belägga det statistiskt annat än för de allra största kommunerna). Anledningarna till minskningen låg både i kommunernas ekonomiska problem (det var lätt att dra ned på friliggande projekt) och i att grannskapsarbetet i många fall lett till konflikter med bostadsföretag, kommunala tjänstemän och Hyresgästföreningen. Framför allt sammanhänger det med krav som boende ställt - och att den organisering som skett bland de boende låg utanför en etablerad struktur. "Vad representerar ni egentligen?" blev en vanlig fråga till fritidsföreningar, stadsdelsföreningar o s v som försökte driva sina intressen. Delvis kom också det organisatoriska "tomrum" som vi ovan nämnt att fyllas ut av en etablerad folkrörelse, Hyresgästföreningen.

Men grannskapsarbetets nedgång kom också att accepteras inom social- och fritidsförvaltningar genom att det spreds en uppfattning om metodens misslyckande. Till dels var det ett fall på eget grepp. Grannskapsprojekten hade ofta målformuleringar och föreställningar som innebar att bostadsområdena radikalt skulle förändras på några få år. Det var en i grunden orealistisk föreställning om att två personer med begränsade resurser skulle sätta igång en omvandlingsprocess i områden där det fanns stora ungdomsproblem, omfattande drogproblem o s v.

Vad uträttade då grannskapsarbetet? Man drev som regel en omfattande fritidsverksamhet som uppskattades av de boende, man bedrev gruppverksamheter exempelvis med hemmavarande mammor, man arbetade med problem i området som många tyckte var viktiga och som regel skapades en organisation för att föra vidare verksamheter och intressefrågor (Olsson 1979). I viss utsträckning förbättrades kontakter i de områden där man arbetade - även om det är svårt att få grepp över de siffrorna via de rapporter som existerar. Kanske kan man påstå att de 10-15% av de boende som mer aktivt deltagit i verksamheter

över lite längre tid också är de bland vilka kontakter utvecklats mer påtagligt (Olsson 1979).

Trots att vi vet att verksamheterna i många fall minskar i omfattning och de skapade organisationerna får svårigheter att fungera när grannskapsarbetarna efter projekttiden dragit sig tillbaka är det ändå rimligt att påstå att i de flesta fallen grannskapsarbetet fungerade rätt väl. Med de problem som fanns i de områden man arbetade i, och med de resurser som man hade, var resultaten ändå rätt goda.

En bit in på 1980-talet ändrades situationen igen. Nya grannskapsarbeten av den typ vi ovan beskrivit startas åter (även om det troligen inte är i lika stor utsträckning som tio år tidigare). Nu görs detta ofta i samband med fysiska omvandlingar i förorter - som i "våra" tre områden. Men vi kan också se att grannskapsarbetets idéer tillämpas inom flera andra verksamheter som förskolor (se exempelvis Henning och Lieberg 1983), öppna förskolor, parklekar och olika slag av fritidsverksamheter. Ny litteratur om metodiken i grannskapsarbetet eller områdesinriktat arbete inom socialvård börjar också komma igen (se t ex Ringdahl 1983, Ashley 1985). Och inom fritidssektorn ser vi områdesinriktade kurser, bl a drivna av RSFH.

De frågor som grannskapsarbetet ger anledning att ställa är:

Förbättras kontakterna i bostadsområdena? Vilken roll spelar fritidsverksamheter av olika slag för områdets boende? Utvecklas en kapacitet att gemensamt påverka problem i bostadsområdet? Sker en organisering som gör det möjligt för de boende att påverka sin situation? Vad innebär arbetet med miljöförändringarna, är det en så handgriplig fråga, att den gör det omöjligt att utveckla kontakter, inflytande och organisering?

Deltagande i planeringsprocessen

I "våra" tre områden har det i samband med planeringen för miljöförbättringar funnits ett deltagande i planeringen från boendes sida. Delvis sammanhänger deltagandet med det krav på samråd som anges i förordningen om miljöförbättringsbidrag (BOFS 1984 22, BOM 8). Men grannskapsarbetena har också varit viktiga förutsättningar för att det i varje fall i två av områdena varit relativt omfattande deltagande.

Medborgar- eller brukarinflytande i framför allt fysisk planering är något som framträder i Sverige under samma tidsperiod och med likartad

bakgrund och likartade idéer som grannskapsarbetet (se exempelvis Miller m fl 1982). Det är kommunala tjäntemän som vill pröva nya former för inflytande, i stor utsträckning som en direkt konsekvens av protesterna mot innerstädernas saneringar. Senare under 70-talet utvecklas deltagandet via en rad försök på olika nivåer i planprocessen. I saneringslagstiftning, liksom beträffande miljöförbättringar, införs visserligen formellt svaga, men ändå krav på att de boende informeras och kan lämna synpunkter på förslag till förändringar. På en rad områden görs försök med brukarinflytande över kommunala verksamheter under 1980-talet. Något som också ligger nära deltagandet i planeringsprocessen.

Rätt mycket har skrivits om medborgar- och brukardeltagande i planering Örjan Wikfors (1984) gör en ambitiös genomgång av ett antal fall främst ur synvinkeln: Hur lägger man upp ett samråd så att människor kan delta och påverka. Miller m fl (1982) söker vinklingen: vad har deltagande betytt? De visar på att deltagandet ofta varit begränsat, sällan mer än 5% i mer krävande aktiviteter, att det har varit överrepresentation av män, högre utbildade och organisationsvana. De pekar också på att ett inflytande ibland funnits, men att den viktigaste effekten varit att planeringsprocessen öppnats för insyn, att viss lyhördhet har skapats.

Kring den typ av planeringsprocess, som vi studerat, och som rör utemiljöns förändring i ett befintligt område och där husägaren är den formellt beslutande parten, finns såvitt vi kan se inga andra studier presenterade. Undantaget är Maria Nordströms redan omtalade rapport från Malmö (1979). Men de frågor och resultat som finns i ovannämnda forskning är intressanta också för oss:

- I vilken utsträckning deltar boende i planeringsprocessen? Vilken betydelse har uppläggningsen av planeringen för deltagandet?
- Påverkar de som deltar utformningen av förändringarna i den fysiska miljön?
- Skapar planeringsdeltagandet kontakter mellan människor resp ett vidare intresse för bostadsområdet?

Fortsättningen

Så långt en bakgrund samt frågeställningar som varit styrande för vår studie. Efter detta avsnitt följer en kortare metodredovisning. Därefter

diskuterar vi innebörden i de två ideal som vi tror är centrala när vi ska diskutera förorterna: grannskapsidealet och stadslivsidealet. Vi spårar dessa ideal bakåt i tiden och försöker utläsa dess betydelse för byggande och planering. Med idealen som stöd söker vi därefter skapa en teori för att förstå vad som händer i förorten.

De tre områden som vi följt presenteras i nästa huvuddel. Vi följer varje område för att se hur det utvecklats, varför insatser gjorts, och vad insatserna lett till.

Den sista huvuddelen i vår studie summerar resultaten utifrån de tre typerna av insatser: miljöförbättringar, grannskapsarbete och brukardeltagandet i planeringsprocessen. Vi diskuterar också framtida möjligheter och utvecklingar av förorterna. Vi ställer då frågor som: Kan stadslivsidealet förverkligas i förorten? Vilka förutsättningar bygger grannskapet på? Vilken roll spelar den växande ungdomsgruppen i förortens liv?

Kapitel 2 KORT METODREDOVISNING

Processperspektivet

Vi har i vår studie haft ambitionen att följa våra tre områdens utveckling, se hur insatser gjorts, vad det inneburit och lett till. Vi har med andra ord närmast oss områdena ur ett processperspektiv.

I ambitionen att följa områdena och insatserna ligger problemet att täcka in en relativt lång tidsperiod. Stjärnhusområdet var exempelvis färdigbyggt redan 1965, problem i lite större omfattning börjar framträda några år in på sjuttio-talet, kommunala verksamheter startar 1978 i området och miljöförbättringarna är i stort sett färdiga 1983. Ett annat problem ligger i att få in kunskap i en rad olika avseenden: från att beskriva insatserna (exempelvis hur planeringen tillsammans med boende gått till) till att kunna beskriva vilka konsekvenser dessa haft för kontakter och socialt liv, områdets rykte o s v.

Dessa problem har lett oss till att använda en rad datainsamlingsmetoder som tillsammans har gett oss relativt god kunskap, även om varje metod tagen var för sig oftast har en bräcklig grund. I stort är de datakällor vi använt oss av följande:

1. Statistik över områdenas utveckling vad avser befolkningssammansättning, inkomstnivå, rörlighet, socialstatistik. De två göteborgsområdena har härvidlag varit lättare att arbeta med än Stenungsundsområdet som relativt sent blev en egen statistikenhet. Där har vi istället kompletterat med bearbetning av kyrkobokföring.
2. Om områdenas kommunala och ideella verksamheter har det under årens lopp skett en omfattande dokumentation: protokoll, skrivelser, redovisningar och mindre utvärderingar. Som regel är dessa källor skrivna för möten eller som budgetunderlag. De som skrivit är oftast verksamheternas personal.
3. Kring områdenas problem och grannskapsarbetena finns uppsatser utförda vid framför allt socialhögskolan i Göteborg eller av anställd personal. I de flesta fallen har Sören Olsson och i några fall Björn Andersson varit handledare. Både uppsatserna direkt och vårt (visserligen varierande) handledningsarbete har gett oss mycket kontakt med och kunskap om vad som hänt i våra områden. De viktigaste uppsatserna har varit:

Stjärnhusområdet:

Corneliusson G m fl: Stjärnhusprojektet, 1978.

Törnekvist A: När gräset saknar rötter, 1982 (en ganska omfattande utvärdering av tiden 1978-1981).

Backa Röd:

Dvoretzky E m fl: Backa Framåt, 1977.

Laven-Seligman I och Sundberg G: Slutrapport Projektet Backagruppen okt 1978-juni 1981, 1981.

Hasselbacken/Hällebäck:

Höjer G: Ett samhällsarbete växer (värker) fram, 1981.

Karlsson E: Projekt Hasselbacken/Hällebäck, 1983 (Här har vi inte varit handledare men väl haft kontakter).

4. Vi har i varje område gjort samtalsintervjuer med grannskapsarbetare, förvaltningspersonal och framför allt aktiva boende (d v s aktiva i kontaktkommittéer, i planering för miljöförbättring eller andra verksamheter i området). 20-25 intervjuer per område har genomförts.
5. Vi har före forskningsperioden haft kontakt med grannskapsprojekten. I Hasselbacken/Hällebäck har vi båda fungerat som handledare, i Stjärnhusen har Sören Olsson enbart haft den rollen, och med verksamheterna i Backa Röd har Björn Andersson haft en mer sporadisk kontakt. I samband med att forskningsarbetet påbörjades avslutade vi alla handledningskontakter. Vi ville inte känna oss ansvariga för projektens resultat utan kunna resonera fritt.
6. Vi har under forskningsperioden vistats en del i våra bostadsområden och i verksamheterna där. Framför allt gäller det för Hasselbacken/Hällebäck.

Involvering och distansering

Det material och de kontakter som vi ovan pekat på är omfattande. I stor utsträckning berör de insatserna som gjorts i områdena och de människor som på olika sätt arbetat eller varit aktiva i samband med insatserna. De flesta av dessa människor är positivt engagerade för vad de gör, de har också intressen av att framställa sin verksamhet i en ljus dager - inte minst i samband med att pengar ska fördelas. Även om det här draget inte ska överdrivas, självkritik och perioder präglade av pessimism finns också, har det varit viktigt för oss att kunna distansera oss ifrån de uppfattningar och idéer som funnits inne i verksamheterna. Också därför att vi själva på olika sätt, bl a genom handledning, varit engagerade i utvecklingen har vi sett det som nödvändigt.

Ett sätt att distansera sig - och skaffa kunskaper om insatsernas effekter - har varit att göra intervjuer med boende i områdena. I varje område har därför gjorts ett statistiskt slumpmässigt urval av 100 hushåll. Det har varit hushåll bosatta minst ett år i området. Urvalsram har varit bostadsföretagens register. Storleken 100 har valts för att vara tillräckligt stort för att vi ska kunna göra bedömningar av exempelvis deltagande i planering, uppfattningar om miljöförbättringar o s v som vi kan stämma av mot de "inifrån"-kunskaper som vi t ex förvärvat genom beskrivningar som anställda eller medlemmar i kontaktkommittéerna gett.

Intervjuerna har skett via telefon, när vi inte nått folk på det sättet har vi sökt upp dem. Vi har intervjuat den vuxna person i hushållet som vi fått tag i. Den personen har fått svara för sig och för hushållet.

I Hasselbacken/Hälleback har vi ett bortfall på 8 hushåll, i Backa Röd och i Stjärnhusen 28 hushåll. Ca en fjärdedel av bortfallet är personer som inte velat svara, resten har vi inte lyckats få tag i. Det större bortfallet i framför allt Stjärnhusen hänger förmodligen ihop med dess karaktär av storstadsområde och andra förhållanden som vi återkommer till i samband med Stjärnhuskapitlet.

Ett annat sätt att distansera sig från insatserna och de människor som arbetat med dem har varit att anknyta till existerande forskning. Dels skapar det kunskaper och frågor att besvara. Dels skapar det perspektiv som tillåter oss att vrida och vända på våra "resultat". Så har t ex arbetet

med de två idealen grannskapet och stadslivet gett oss möjligheter att tolka och förstå situationen i våra områden utifrån två rätt skilda utgångspunkter.

Alltså: vi har sökt närheten och inblicken i vad som hänt, men vi har också sökt överblicken och sammanhangen. Vi hoppas att den kombinationen ska ge en vettig kunskap om vad som hänt, varför, och till slut också om vad som är värt att fortsätta med, inte bara i våra tre områden, utan också i andra förortsområden.

Kapitel 3 GRANNKAPSIDEAL OCH STADSLIVSIDEAL

De många idealen

Det är uppenbarligen en stor skillnad mellan att bo i en torpstuga ensligt på landet eller i ett höghus centralt i en storstad, eller för den delen mellan att bo i ett litet stationssamhälle gentemot att bo i en stor industristad. Ändå kan vi säkert hitta människor i alla dessa former som menar att deras boende passar för dem. Och det kan göra det p g a deras skilda familjesituation, arbetsförhållanden, boendekostnader och deras uppfattningar om den önskvärda boendesituationen, d v s vilka boendeideal de har.

När vi, som i den undersökning vi gör i tre moderna förorter, ska försöka förstå människors situation där är det naturligtvis viktigt att utgå från de materiella och sociala förhållandena i områdena. Men hur människor reagerat i sitt boende, hur de själva påverkar sin materiella och sociala situation är också beroende av de föreställningar de har om sitt boende, d v s vilka ideal de utgår från.

På samma sätt kan vi se att politiker, planerare, arkitekter och förvaltare av bostäder har idéer om vad människor vill och behöver. Om exempelvis idealen är att det ska byggas för gemenskap ser det nog annorlunda ut i bostadsområdet än om det är varje människas oberoende som uppfattas som det centrala (detta sagt i medvetande om att det som byggs för gemenskap inte alltid leder dit, men det är delvis en annan sak).

Vi behöver alltså ha kunskap om ideal kring boendet för att förstå vad som händer i våra förorter, för att kunna diskutera förändringsidéer.

Det finns naturligtvis många idéer och ideal som rör boendet. Det kan man se både i historien och nutiden. Många av idealen kan sättas upp som varandras motpoler. Ätminstone pedagogiskt har det fördelar att göra så; det önskvärda i ett ideal definieras och avgränsas delvis via dess motsats.

Vi kan peka på några av dessa motpoler:

enskilt boende - kollektivt boende

den rationella - bostaden som revir,
bomaskinen (som bostaden som identi-
hos en del tetsbildare
funktionalis-
ter)

bostaden i - bostaden på
 staden landet

den egenägda - hyresbostaden
 bostaden

Som vi tidigare sagt har det konsekvenser vilka ideal både boende och andra, exempelvis förvaltare av bostäder, har. En hel del åtgärder vidtas i hyreshus idag utifrån förutsättningen att folk vill bo i egenägda bostäder eller åtminstone i former som liknar detta så mycket som möjligt. Att de vill välja material och utrustning, stå för reparationer själva osv.

Vi ska gå närmare in på två idealbildningar: grannskapsidealet och stadslivsidealet. Att vi har valt dessa hänger ihop med

1. att dessa ideal haft och har stort inflytande på boende, byggande och planering,
2. att de inte bara handlar om boendet som en isolerad företeelse utan handlar om människans situation i samhället där boendet är en (central) utgångspunkt. Uttryckt på annat sätt handlar det om föreställningar om det goda livet. Det innebär bl a att idealen lämpar sig för diskussion av bostadsområden, vilket är viktigt för oss.

Grannskapsidealet och stadslivsidealet

På samma sätt som här ovan beträffande andra idéer kan vi uppfatta att grannskapsidealet och stadslivsidealet är varandras motpoler. Den som hävdar grannskapet som ett ideal ser ofta storstadslivet som ett hot eller något negativt och vice versa.

Grannskapet - Stadslivet

Vi ska nu gå igenom centrala drag i dessa ideal.

Grannskapsidealet

Det centrala draget i grannskapsidealet är tillhörigheten till en social enhet. Det är alltså en idé om kollektiviteten. I denna kollektiviteten ingår grannar, d v s människor som bor på en plats eller ett område. Boendet är utgångspunkten för den sociala enheten. Att det är ett ideal som rör sociala förhållanden är viktigt att påpeka eftersom grannskapsbegreppet också tidvis kan användas för att beteckna en fysisk form och en planeringsmodell. Under efter-

krigstiden har man beträffande förörternas ibland sagt att man byggt grannskap eller planerat utifrån en grannskapsmodell och då främst syftat på organiseringen av det fysiska rummet.

I tillhörigheten till grannskapet ingår att människor har kontakter med varandra. Betydelsen av kontakter brukar ofta uttryckas genom att peka på att människor har behov av

- hjälp och stöd i olika livssituationer, alltifrån barnpassning till någon att prata med. Grannkontakter uppfattas kunna ge detta,
- trygghet, identitet och gemenskap som utvecklas ur samvaro med de människor och den miljö som finns runt kring dem,
- att gemensamt lösa problem som berör dem. Att bo i ett område - och i stor utsträckning också dela livsvillkor i övrigt - är en utgångspunkt för att kollektivt formulera problem och problemlösningar.

Grannskapets kontakter ses också som en förutsättning för en informell social kontroll som upprätthålls i det dagliga umgänget människor emellan (till skillnad från en formell social kontroll som upprätthålls av myndigheter). Den informella sociala kontrollen kan innehålla både positiva och negativa reaktioner (gillanden - ogillanden t ex) och både svaga och starka sådana. I princip uppfattas den informella sociala kontrollen önskvärd, inte minst för barn och ungdom. Grannskapsförespråkarna brukar uppfatta att vare sig familj eller skola är tillräckliga som socialisationsagenter (de som sköter uppfostran i samhället), grannskapet har också en roll att spela.

Många företrädare för grannskapsidéerna talar också om önskvärdheten av lokal kultur. Kulturbegreppet brukar användas i två avseenden, ett bredare och ett snävare kulturbegrepp - och båda brukar framhållas. När människor, utifrån delvis gemensamma livsbetingelser, utvecklar livsmönster, värderingar och symboler tillsammans uppstår en lokal kultur i ordets bredare bemärkelse. Och när människor spelar lokalrevy eller bildar rockorkester i kvarteret då utövar de lokal kultur i den snävare bemärkelsen. Den lokala kulturen både stärker och uttrycker den kollektiva tillhörigheten till grannskapet.

Sett ur mer individuell synvinkel är grannskapsidealet också en tanke om sammanflätning av livssammanhang (Lundmark 1981), överblickbarhet av den dagliga tillvaron. Arbete, bostad, skola, fritidsverksamheter mm ska hänga ihop så att kontakter på ena stället hjälper en till kontakter på det andra. Där barn har nära till föräldrarna, och skolans liv har anknytning till arbetsplatsens liv. I detta ligger också en idé om ett småskaligt samhälle där oli-

ka funktioner finns tillgängliga för människor. I många grannskapsidéer finns tankar om självförsörjning och självtillit. Inom grannskapets ram är det möjligt att tillsammans lösa många problem.

Närhet till naturen, grönska och odling, finns också som ideal hos många grannskapsföreträdare.

Grannskapsidealen är generellt sett utvecklade till att utgöra den trygga hamnen i en hotande värld. Hoten utgörs av kapitalismen - industrialismen - urbaniseringen där speciellt storstaden ses som en livsfientlig miljö. Vi ska återkomma mera till detta i de historiskt orienterade avsnitten, men vill ändå framhålla några drag som är förknippade med att grannskapsidealen har varit ett alternativ till denna typ av förhållanden.

Det finns ett idylliskt drag hos många grannskapsidéer. Delvis sammanhänger de med att samarbete och gemenskap betonas, medan konflikter, förtryck och otrevligheter sällan berörs (och i vilka utopier görs det?). Det är nog det här draget som gör att Franzén och Sandstedt (1981) menar att grannskapsidéerna kan inrangeras i ett konsensusperspektiv (konsensus = samförstånd, frånvaro av grundläggande konflikter) på samhället snarare än i ett konfliktperspektiv.

Vi tror att det påståendet är riktigt om man uppfattar grannskapet som hela samhället. Men grannskapsperspektivet, med dess idylliska drag i sig, har låtit sig förenas med radikala perspektiv på hela samhället, där motsättningar mellan klasser och intressen betonats. Vi ska senare visa exempel både på politiskt radikala och konservativa anhängare av grannskapsidéerna.

Det finns också ett tillbakablickande, ofta nostalgiskt drag i grannskapsidéerna. Det är försvunna tiders rika mänskliga kontakter och gemenskap som ska återupprättas, med dess närhet till olika livssammanhang. Grannskapsidéernas förebilder hämtas både från byn och från den medeltida staden. I båda fallen samhällsformer som slagits sönder av den kapitalistiskt - industriella utvecklingen. Och i båda fallen samhällsformer som karakteriserades av närhet, överblickbarhet och en social organisation som innefattade alla (åtminstone som ideal princip). Det här betyder inte att företrädarna för grannskapsidealen som helhet behöver vara vare sig reaktionära eller konservativa eller att de önskat sig gamla tider åter. Som vi sagt här ovan har många varit radikala och sett samhällets förändring som önskvärd. Och

i detta har ofta legat en positiv inställning till ny teknik och nya samlevnadsformer. Speciellt bland planerare med grannskapsideal har det framåt-blickande och moderna varit en viktig aspekt (Woodward 1985). Men otvivelaktigt är en del av inspirationen ofta hämtad ur något som gått förlorat under historiens gång.

Vi ska göra ytterligare en bestämning av grannskapsidéerna. Den tyske sociologen Tönnies har skapat en typologi för att karakterisera samhällen och delar av dessa (se exvis Nisbet 1966). De viktigaste och mest kända begreppen är gemeinschaft och gesellschaft. De används för att karakterisera relationer. Gemeinschaft - relationer bygger på tillhörighet till någon enhet som man tillhör på ett självklart sätt utan att göra något speciellt för det: människor föds in i en släkt eller ett gammaldags bysamhälle. Gesellschaft-relationer bygger på intresse, prestation och kontrakt - på att människor aktivt söker sig till andra. Otvivelaktigt ansluter sig grannskapsidealet till gemeinschaftstypen.

Några ord till sist om grannskapsbegreppet. De ideal som vi angett här ovan kan också knytas till andra begrepp. Lokalsamhällesbegreppet är ett sådant även om man kan säga att idén om sammanhang mellan arbetsplatser, bostad, fritid och andra funktioner vanligen framtonas mer där. Och att boendet och grannarna betonas mer i samband med grannskapsidéerna. Ytterligare en skillnad är att lokalsamhällesbegreppet kan uppfattas som överordnat till grannskapsbegreppet. Grannskapet ses då som en del eller en aspekt av ett lokalsamhälle. I stort är det nog ändå riktigt att säga att begreppen ofta varit övertäckande i förhållande till varandra.

En annan komplikation beträffande begreppen är att de refererar till framför allt engelska begrepp som community och neighbourhood. Det senare ordet kan knappast översättas med annat än grannskap, men de grannskapsidéer som angetts här ovan är sällan anknutna till det ordet utan i stället till community-begreppet. Vi kan exempelvis se det i svenska begrepp som grannskapsarbete och grannskapscentra som anknyter och utgår från engelskans community work och community center. Begreppet community är alltså ett mycket vitt begrepp - ungefär som svenskans samhälle. Även när det specificeras till local community täcker det minst de två svenska begreppen grannskap och lokalsamhälle. Att båda dessa begrepp refererar till samma engelska begrepp kan vi - när vi dessutom vet att det anglosaxiska idé-

inflytandet i Sverige i detta avseende varit stort - ta som ytterligare intäkt för att inte försöka sära begreppen och dess idétraditioner åt. Även om det finns skillnader så finns begreppen i stort i samma ideologiska eller lidémässiga strömfåra.

Stadslivsidealet

Stadslivsidealet är svårare att beskriva än grannskapsidealet. Det förefaller inte ha varit så ofta och väl formulerat, inte som dess motpol. Kanske hänger detta samman med att företrädarna för idealet inte behövt kämpa för en utveckling som ändå skedde - urbaniseringen och storstadstillsväxten har med få undantag bara ökat under de senaste århundradena. Kanske hänger det också samman med att stora delar av den västerländska kulturen - och speciellt den anglosaxiska - har ett starkt drag av storstadsfientlighet över sig i sin idealbildning. Det riktiga livet återfinns oftast på landet och i den begränsade miljön.

Som begrepp är inte heller stadsliv någon självklarhet - kanske skulle det lika gärna kallas för urban livsstil för att knyta an till ett internationellt begrepp (urbanism as a way of life). Ett problem - vilket begrepp man nu än väljer - är att begreppet tycks referera till allt liv som levs i städer eller till ideal som alla skulle omfatta i städer. Men det rör sig i själva verket om ett ideal (och en livsstil) som är knuten till staden och speciellt storstaden. Staden är dess förutsättning. Men inom staden finns också andra livsstilar.

Vad innebär då ett stadslivsideal? Dess grundläggande begrepp är privat och offentligt. I relationen och spänningen mellan det privata och det offentliga finns dynamiken i stadslivet. I privatsfären som bl a utgörs av familjelivet bör människan (och familjen) vara avskild från andras insyn och kontroll, kunna bestämma över sitt eget liv utan andra inblandning. De erfarenheter och problem som människor har i sin privatsfär tar de med sig ut till offentligheten, där de bildar underlag för debatt och diskussioner. I detta offentliga resonemang utvecklas idéer och skapas organiserade former för att påverka statlig och kommunal politik. I sin tur påverkar den politiken villkoren för det privata livet.

I offentligheten möts folk under en rad olika former. En stor del av dessa - film, litteratur, teater, tidningar - behandlar innehållsligt frågor som är viktiga både i privatsfären och offentligheten. Privatsfärens enskilda

upplevelser får exempelvis en bearbetning via offentlighetens medier. Och genom de möten som offentligheten bjuder på - både direkt på gatan eller teatern och indirekt genom massmedia - får människor variation och ombyte, erfarenheter och upplevelser som gör den mer slutna privatsfären drägligare. Offentligheten kan delvis ses som en scen där dessa möten sker och där det offentliga livet utspelas.

Deltagandet i offentligheten bygger på anonymitet och frihet. Människor ska kunna välja att påverka vad de vill, söka sig till dem som har likartad uppfattning eller till dem som man har mest utbyte av. Allt utan de restriktioner som sociala band (utöver familjen) innebär.

Deltagandet i offentligheten bygger också på en uppfattning om likhet och rätt till likhet. - bl a i deltagandet i det offentliga resonemanget. Det finns i detta en stark anknytning till demokratiska ideal. Samtidigt finns också en elitistisk idé. De som har kunskaper och bildning är de som främst förväntas delta i det offentliga livet.

Det går att se två typer av ursprung till stadslivsidealet - och de skiljer sig åt en hel del. Det ena ursprunget återfinns vi i den under 1700- och 1800-talet framväxande borgerlighetens idealbilder av samhällets uppbyggnad. Det finns utförligt (om än inte speciellt klart) beskrivet i Habermas inflytelserika *Borgerlig Offentlighet* (1984). Det är i denna idealbild begreppen privat och offentligt finns utvecklade. Det privata omfattar då inte bara familjelivet (intimsfären) utan också det ekonomiska livet. Det är ägandet av företag som är grunden för friheten och oberoendet, i borgerlighetens självförståelse. Det är förutsättningen för både det avskärmade privatlivet och deltagandet i det offentliga resonemanget. Och rätten till påverkan av stat och kommun via det offentliga resonemanget är förbehållet de som är ägare. Det elitistiska draget i de i övrigt demokratiskt präglade idealen är påfallande.

I beskrivningen av idealen hos Habermas och andra betonas den politiska dimensionen. Det offentliga resonemanget bör präglas av rationalitet snarare än bundenhet av intresse. Och ur denna rationella debatt föds en förnuftig påverkan på politiken.

Idealen bygger på en skarp åtskillnad mellan det privata och de samhällliga organen och politiken. Privatsfärens oberoende förutsätter ett självreglerande marknadssystem som staten ingriper så lite som möjligt i. Uppenbart anknyter de här idealen till traditionella liberala värden.

När idealen framfördes var de radikala och revolutionära. Den som idag använder dem just som ideal, vilket delvis Habermas gör, är naturligtvis lika tillbakablickande för att inte säga nostalgiska som företrädarna för grannskapsidealen.

Det andra ursprunget till stadslivsidealerna är mera direkt relaterat till staden som företeelse. Det hämtar sin näring ur beskrivningar av storstadens centrum eller city. Där finns en mångfald av verksamheter: kommersiella idéella kommunala och statliga. Här finns ett flöde av människor, idéer och aktiviteter. I denna miljö blir människornas möten spännande och oförutsägbara. Här finns utrymme för nya idéer, som blandas med gamla. Kreativitet gynnas av allt detta utbyte och all denna uppvisande variation.

Det offentliga livet betonas i den här typen av beskrivningar. Anonymiteten i storstadslivet ses som en förutsättning för att delta, pröva och utveckla sig i förhållande till det offentliga livet. Ett liv som åtminstone i delar motsvarar idealen föddes under 1700-talet i de expansiva storstäderna London och Paris (Sennet 1974).

Anonymiteten och frånvaron av en social kontroll är också viktiga förutsättningar för att utveckla idéer och handlingar som står i opposition mot det bestående. I skydd av det okontrollerbara kan - menar radikala stadslivsanhängare - livskraftiga grupperingar bli politiskt slagkraftiga.

Idealiseringen av storstadslivet (i storstadens centrum!) representerar ett försvar av staden och har delvis uppstått som en reaktion mot grannskapsidéer och planering. Och speciellt som en reaktion mot kombinationen: grannskapsplanering. I detta ligger dels en uppfattning om att ett liv i staden kan och bör relateras till helheten (hela staden) snarare än en begränsad del (ett grannskap). Dels ligger också en uppfattning att det spontana, oplanerade är överlägset det av kommun och stat styrda och planerade.

De två idealen

Det är uppenbart att grannskapsidealet och stadslivsidealet har starkt motsatta drag. Där grannskapsidealet betonar kollektiviteten, social kontroll, sociala band och sammanflätning av livssammanhang betonar stadslivsidealet individualitet, frihet från kontroll och sociala band och åtskillnad mellan det privata och det offentliga. Fler motsatser kan tas upp, men också drag där det inte finns direkta sådana. Stadslivsperspektivets betoning av familjen och intimsfären står exempelvis inte i någon direkt motsatsställning till uppfattningen om familjens roll i grannskapet.

Ändå är motsatsförhållandet det dominerande. I stor utsträckning sammanhänger detta med att idealen är utvecklade ur en kritik av konkreta förhållanden som *s a s* representerar det motsatta idealet. Grannskapsidealet är skapat ur kritiken mot den kapitalistiskt urbana utvecklingen - *d v s* den utveckling som stadslivsidealet historiskt sett förespråkat. Och stadslivsidealet - i varje fall när det har sina rötter i storstadens centralare delar - är delvis utvecklat ur en kritik av grannskapsplanerade förorter.

Samtidigt är det kanske så att motsättningarna överdrivs. De ideal som har presenterats här utgör en renodling av en rad idéer och tankar. Det kan jämföras med när man talar om vetenskapsteoretiska skolor som positivism eller hermeneutik eller när man talar om konstnärliga stilar som barock eller jugend. Ibland används ordet idealtyp för att beteckna en sådan abstraherad renodling av verkligheten. Och idealtypens mening ligger i att den tillåter oss se viktiga sammanhang och följa utvecklingstendenser. Även om idealtypen - som exempelvis Marx kapitalismmodell eller Webers byråkratistruktur - aldrig återfinns på exakt det sättet i verkligheten.

Vi ska återkomma till motsättningarna mellan idealen och möjligheterna att se kombinationer av dem. Men nu ska vi först försöka ge en bild av idealens historiska roll.

De historiska rötterna

Vi ska nu försöka lokalisera rötterna till de ideal, grannskapet respektive stadslivsidealet, som vi tidigare beskrivit. Vi gör det genom att

se bakåt och försöka identifiera idéerna och deras framträdande i samhällets idédebatt samt genom att försöka hitta uttryck i boende, arkitektur och planering som vi kan relatera till idealen. Många gånger innebär detta att vi redovisar uttryck för idéströmningar vari våra ideal ingår snarare än att vi förmår följa idealen hela och obrutna genom historien.

Stadslivsidealet och borgerlighetens framväxt

Under 1700-talet framväxer framför allt i England och Frankrike de idéer om privat - offentligt som vi tidigare refererat till som grundidé för stadslivsidealet (Habermas 1984, Sennet 1974, Bahrtdt 1967). Idéerna är ett uttryck för den framväxande borgerlighetens självförståelse och för borgerlighetens intresse av fria marknader och en påverkan av stat och kommun utifrån resonemang som kunde föras inom borgerligheten. Det stod i motsats till en reglerad kollektivitet i skrän och stånd och till en privilegiestyrd stat. Det var en radikal ideologi. I stora drag kan den kallas liberal.

I England och Frankrike utvecklades det offentliga resonemanget på kaffehus och krogar och i tidningar. Det livet är - till skillnad från tidigare - öppet, i varje fall för den som har pengar och bildning nog att delta. Sennet säger att det på 1700-talet ansågs som högst olämpligt att i kaffehusens diskussioner söka relatera åsikter till någons sociala tillhörighet, än mindre att fråga efter den. Litteraturen för ut privatlivets problem till offentlighetens bearbetning. I borgarnas hem sker en separering mellan de offentliga (eller snarare halvoffentliga) delarna som matsal och sällskapsrum, och de privata, främst sovrummen till en början. Motsvarande förändringar sker i borgerlighetens klädedräkt: modekläder för offentligheten och bekväma, praktiska kläder i intimsfären. Vi får en utveckling där skillnaden accentueras mellan husens yttre, vända mot offentligheten och husens inre förknippat med privatlivets avskildhet. Vi får alltså uttryck för ett stadslivsideal i byggnader och planering.

I Sverige får den här typen av idéer föga genomslag förrän en bra bit in på 1800-talet. Det är inte staden och stadslivet som är borgerlighetens (och för den delen inte övriga bildades heller) ideal i början

av 1800-talet säger Viktor Svanberg (1942). Idealet är istället den lantliga prästgården, adelsherrgården eller bruksherrgården. Romantiken härskar i litteraturen medan den borgerliga realism som i västeuropa i övrigt finns samtidigt med romantiken saknas i Sverige.

Allt detta sammanhänger med att borgerligheten var en liten grupp i förhållande till landsbygdens herremän. Inte ens i städerna dominerade de, det gjorde administratörer, militärer, präster och jurister. Borgarna var också i stor utsträckning "ackerbörger", d v s en stor del av deras bärgning grundade sig på eget jordbruk och boskapsskötsel. De var vända mot landet. Första delen av 1800-talet var dessutom präglad av vikande konjunkturer med mycket liten stadstillväxt.

Borgerligheten uppfattar sig som kollektiv, vilket de också är genom sina skråprivilegier och genom sitt kollektiva ansvar för stadens förvaltning och skötsel. Kollektiviteten uttrycks bl a i byggandet av societetshus och andra anordningar för gemensamma nöjen (Paulsson m fl 1950).

Inte förrän på 1830-talet får vi tydliga uttryck för de nya borgerliga idéerna. Melberg (1978) anger att perioden 1830-1850 är den borgerliga, kämpande radikalismens period. Det liberala Aftonbladet med en omfattande offentlig debatt, Geijers avfall från konservatismen till liberalismen, Almqvists Det går an och Fredrika Bremers familjeskildringar som för första gången för ut privat problematik - familjeband, sexualitet o s v - till en offentlighet - allt detta är tecken på de nya idealen.

Detta tar sig än så länge inga tydligare uttryck i stadslivet eller i byggandet. Möjligen utvecklades en offentlig politisk diskussion på de offentliga arenor som stod till buds, framför allt den stora mängd av krogar som fanns i de större städerna.

Det är inte förrän borgerlighetens nya idébildning får genomslag i förändrad lagstiftning som vi också kan avläsa tydliga förändringar som uttrycker ett stadslivsideal. På 1860-talet tas skråprivilegierna bort, näringsfrihet grundad på marknadsprinciper genomförs. Den gamla formen för städer som bestod av en korporation av burskapsägande borgare försvinner i och med de nya kommunallagarna 1862 (Nilsson 1981) och

borgarna blir i stället enskilda medborgare. Ståndsriksdagens fall har samma innebörd, borgerligheten är inte ett organiserat kollektiv utan - i princip - fria individer. Genom husbondestadgans avskaffande skapas förutsättningar för en friare arbetsmarknad. Och sambandet mellan den anställde och arbetsgivarens hushåll, eller arbetsgivarens ansvar för de anställdas bostad och hemförhållanden försvinner formellt.

Dessa stora förändringar i lagstiftningen innebär att borgerligheten övertar hegemonin i samhället - eller mera modifierat uttryckt - borgerligheten blir en dominerande del av det institutionaliserade samhället tillsammans med en konservativ kunga- och adelsmakt. Vi har fått en representativ elitdemokrati där förmögenhet och inkomst är avgörande för om människor kan delta i det etablerade politiska livet.

Nu ser vi också uttryck för familjens och därmed intimsfärens önskan till avskildhet. Borgarnas bostäder skiljs allt oftare från arbetsplatser. Därmed skiljs också familjen från de anställdas bostäder, och de anställda från borgarens hushåll.

Inom borgarens bostad utvecklas de drag vi tidigare pekat på internationellt. Sovrummen först och sedan allt större del av bostaden förbehålls intimsfären. De inriktas mot att ge bekvämlighet och en känsla av ombonad trygghet. Här skulle familjelivets innerlighet - familjelivets ideal framför alla - kunna utvecklas. Matsal och salong behåller sin representativa funktion - ofta uttryckt i en värdigt klassicistisk inredning. I Svensk stad anges att den här utvecklingen sker kring 1860 (Paulsson m fl 1950).

Också det offentliga livet krävde nya "rum". De borgerliga korporationernas societetshus och andra uttryck för deras kollektiva önskan att träffas övergår som regel vid införandet av de nya kommunallagarna i stadens ägo och blir oftast säte för den nya kommunala administrationen (Paulsson m fl 1950). Vi kan se detta som en symbolik på två plan. Dels uttrycker det från vilken klass i samhället som den nya staden hämtar sin idé, vilka som har inflytande. Dels uttrycker förändringen övergången från ett kollektiv till - i princip fria individer.

I stället växer nu fram en rik flora av mötesplatser för nöje, kultur och mer allvarliga diskussioner. Stadshotell byggs i de flesta lite

större orter och blir centrum för de hållbarhets nöjesliv, både dess mer öppna former - kroglivet - och dess mer slutna i associationer och ordnar. Men detta liv finns också i parkrestauranger, utvårdshus och teatrar. På expositioner - i många städer byggs stora byggnader för att hållbarhets dessa - uppvisas nya idéer och varor. Den fria tävlan ska driva utvecklingen framåt. Samtidigt som den borgerliga offentlighetens rum expanderar kan vi se att motsvarande inte gäller för de mindre bemedlade och arbetarklassen. De var av materiella skäl utestängda från hotell, teatrar m m. Deras bostadsområden förlades ofta en bit bort från centrala staden (som exempelvis Annedal eller Landala i Göteborg): Och ett dominerande inslag i den nykterhetspolitik som startar strax efter seklets mitt är att minska krogarna och utelivet för arbetarklass och likställda (SOU 1974:90). Omsorgen om arbetarklassens hälsa och rädslan för dess okontrollerade liv på gator och torg var nog viktiga skäl för den politiken.

Gaturummet ändrar karaktär. Den borgerliga stad som snabbt tillväxte karakteriseras av ett överflöd på dekor och former ut mot gatan. Det blir en markant skillnad mellan det yttre, vänt mot offentligheten, och det inre. De representativa fasaderna uttrycker borgerskapets rikedom och status.

Arkitekturstilarna växlar snabbt och löses delvis upp i det som ibland nedsättande brukar kallas eklekticism. Det innebär att det finns en repertoar av stilar att välja ifrån, hus ritas utan att en enda stil följs. Kanske kan man säga att önskan om ett representativt yttre utan ett direkt samband med det inre - det privata - leder till denna snabba förbrukning och blandning av stilar.

Stadsplaneringen inriktas mot rutnätssystem eller radiella system av gator, esplanadsystemet (Grandien 1979, Selling 1970) utvecklas med breda trädbevuxna gator som tillåter genomströmning av trafik - och representativa hus att synas. Det gamla, sammantvinnade ståndssamhällets områden skulle försvinna. En ny helhet av staden sammanbunden av en flödande trafik skulle skapas. Idealerna kommer från Paris och Wien där nya gator och platsbildningar kraftigt omvandlat städerna.

Alla dessa förändringar (som inte ska överdrivas, i de större städerna fanns vissa av tendenserna före 1860-talet, i de minsta städerna var nog borgerskapet i stor utsträckning ett kollektiv också efter detta

årtionden) är naturligtvis inte bara ett uttryck för en ideologi. De har sin förutsättning i en expansiv kapitalistisk ekonomi som under den tredje fjärdedelen av århundradet har en i stort obruten högkonjunktur (Hobsbawn 1982). Liberalismens och stadslivsideernas expansion hänger ihop med denna materiella tillväxt.

Samtidigt har vi svårt att finna litterära eller konstnärliga uttryck för stadslivsidealet vid den här tiden. August Blanche (se exempelvis Blanche 1961) Stockholmskildringar kommer närmast men har ändå mycket av småstad över sig - men i övrigt vad? Kanske förmedlas idealen i tidskrifter och i litteratur som inte uppmärksammats av litteraturhistoriker? Kanske försvann idédiskussionen när borgerligheten inte längre hade åtminstone en radikal och kämpande falang? Kanske förföll idén om det offentliga resonemanget när de materiella framstegen öppnar vägen före ett ohämmat egenintresse? Sennet menar att det i kapitalismen finns en sådan mekanism som urholkar offentligheten (1974).

Grannskapsidéerna och första halvan av 1800-talet

Renodlade grannskapstankar förekommer knappast mer allmänt i idédebatten under första delen av 1800-talet. Men det framträder i England och Frankrike en typ av idéer som ligger nära grannskapsidéerna, nämligen de s k utopiska socialisternas beskrivningar av små, lokala och självförsörjande samhällen, som regel grundade på kollektivt ägande och produktion (Gunnarsson 1973, Frängsmyr 1981).

Utopisternas idéer framträder i en strömfåra av kritik mot det expanderande kapitalistiska industrisamhället som styckar sönder arbetet i små delar och gör arbetaren maskinlik, utnyttjar honom ekonomiskt och berövar honom hans sociala band. Det är en oro över vad som håller på att hända med samhället i det mest utvecklade kapitalistiska länderna. Oron stärks av att ekonomin utsätts för starka konjunktursvängningar som hårt drabbar stora grupper (Hobsbawn 1979).

I stor utsträckning var denna kritik konservativ och romantisk. Den medeltida staden och den medeltida hantverkaren blir som hos engelsmannen Pugin ett uttryck för mänsklig helhet och harmoni (Paulsson m fl 1950). Inom arkitekturen skedde genom gotikens återkomst också en koppling till medeltida uttrycksformer.

Utopisterna är dock knappast konservativa. Deras idéer går ut på att förena det goda i det gamla samhället - byn eller småstaden som social miljö, det hela arbetet - med modern produktivitet grundad på vetenskapliga framsteg. Demokrati, jämlikhet och personlig utveckling skulle finnas där också. Allt skulle kunna utvecklas inom det existerande samhällets ram. Beteckningen utopister har väl getts i efterhand p g a att så mycket gott ansågs kunna rymmas inom en enhet utan att motsättningar uppstår och utan att samhällets struktur i övrigt behövde förändras.

De mest kända socialistiska utopisterna från den här tiden är Owen i England och Saint-Simon och Fourier i Frankrike (men det fanns fler). De idéer som de hävdade - och som i och för sig innehöll många olikheter sinsemellan - kom att visa sig livskraftiga i flera avseenden.

Utifrån idéerna startades en lång rad "alternativa", små lokala samhällen. Owen t ex, som knappast var någon orealistisk fantast som ordet utopist lätt kan leda tanken till, byggde först i Skottland som företagsledare upp ett mönstersamhälle med patriarkala drag. När hans idéer uppmärksammades, och han blev medlem av statliga utredningar, försökte han driva idéerna vidare, men uppfattade att situationen i England var för låst. I Amerika hann han med att starta två ganska kortlivade alternativsamhällen.

I Amerika kom de flesta utopiska samhällena till stånd. Friheterna och önskningarna om ett annat liv var troligen mer framträdande där än i Europa (Ausbjerg och Birch 1981, Hayden 1976). Det gällde både under första halvan av århundradet och fram mot sekelskiftet när idéerna får förnyad aktualitet.

Men utopisterna och utopierna hade också betydelse på ett annat sätt än att de ledde till nya alternativa samhällen. De hade stor betydelse för idédebatt. De är socialister före arbetarrörelsernas genombrott, föregångsmän i många avseenden. Långt senare skulle också deras idéer ha betydelse för samhällsplanerare. När den moderna samhällsplaneringens rötter söks går Benevolo tillbaka till utopiserna (Benevolo 1973). Utopisterna visade på ett alternativ, ett möjligt liv undan kapitalismen och industrialismens vådor.

Kom dessa idéer att spela någon roll i Sverige? I någon utsträckning. Här startades knappast några utopiska samhällen men vi kan se vissa uttryck för idéerna. Saint-Simons idéer vidarebefordrades av prästen A F Rådberg och bokhandlare Per Götrek och åtminstone den senares skrifter ansågs såpass hotande för samhällets lugn 1848 (oroligheter i Stockholm) att polisen gjorde razzia hos honom (Gunnarsson 1965).

När Almqvist på 1820-talet söker sig till Köla i Värmland för att bli odalman med litterära intressen och när han på 1840-talet skriver romanen Tre Fruar som handlar om ett utopiskt litet samhälle är idéanknytningen tämligen klar (Melberg 1978). När Fredrika Bremer på 1840-talet gör en resa till Nord-Amerika studerar hon "utopiska" samhällen med stort intresse, vilket hon rapporterar om hem till Sverige (Brehmer 1981).

Det förefaller ändå som om den typ av idéer som de utopiska socialisterna företräder inte är föremål för något mer omfattande intresse. Det är - som vi pekat på i föregående avsnitt - andra idéer som upptar den bildade allmänhetens sinnen. Så var ju också Sverige ett land i utkanten av den kapitalistiska och industriella utvecklingen.

Dess vådor var rimligtvis ganska lite kända. Därmed saknades också grunden för utopidiskussionen.

Samtidigt kan det noteras att det bysamhälle som bönderna i Sverige under århundraden levt i får sin dödsstöt under första halvan av 1800-talet. Denna sociala organisation, en av grannskapsidéernas grundtyper, sprängs som en följd av de stora skiftesreformerna (Åberg 1979). Delvis under protest från bönderna. Det är först mot slutet av seklet som den gamla boendekulturen förknippad med bysamhället får ett genomslag i litteratur, debatt o s v, då - när den inte längre finns.

Kring sekelskiftet

Grannskapsidéerna kommer tillbaka in i idédebatten i slutet av 1800-talet. De gör det i stor utsträckning inom en idéströmning som ser storstaden som något negativt och hotande medan landet, landsbygden framstår som den plats där det riktiga livet kan levas. Associationerna går ofta bakåt i tiden, mot den försvunna bondekulturen eller mot

landsbygdens överklasskultur. Provinsialismen frodas inom nationalismen.

Det är en internationell idéutveckling med nationella särdrag. I Sverige upptäcker konstnärerna på 1880-talet den svenska naturen (Näsström 1933). Karl Larsson med sitt Stockholmsursprung söker sig till svenskhetens landskap nr ett, Dalarna, för att där skapa sin idealbildande konst om familjelyckan på landet. Många andra konstnärer söker sig till landet, Rackstad-kolonin utanför Arvika med målare och musiker är ytterligare ett exempel (Fjaestad 1981).

I litteraturen byts 1880-talets kritik av den borgerliga expansionsperioden hos exempelvis Strindberg (Röda rummet) mot 90-talets romantiska och ofta tillbakablickande perspektiv. Karlfelt, Lagerlöf och Heidenstam är vända mot landet. Speciellt hos Karlfelt framstår byn och den gamla bondekulturen som förlorade värden av mänsklig helhet och trygghet. Denna dröm om det förlorade bondesamhället möter oss också i minnesmärken, hembygds- och friluftsmuseer. Nordiska museet och Skansen blir nationella riktmärken i detta borgerlighetens sökande efter sina rötter.

Denna idéströmnings genomslagskraft - inte bara inom borgerligheten - vilket vi ska återkomma till - hänger ihop med samhälleliga förändringar. Från mitten av 1870-talet går den kapitalistiska världsekonomin in i en period av kraftiga konjunktursvängningar som innehåller betydande ekonomiska kriser (Hobsbawn 1981). Den självklara tron på tillväxten och dess väl-signelser, att de industriella krafterna skulle lösa alla problem minskas eller försvinner. De stadsområden som hade byggts under den väldiga expansionen och fram till sekelskiftet hade - trots breda gator, blivit allt trängre inne i sina kvartersbildningar. Byggjobberiet kunde maximalt utnyttja stadstomterna när en liberal lagstiftning satte få gränser. Hyreskasernerna för de som inte hade sina våningar mot gatorna saknade därför sol, luft och grönska. Trängselfenomenet i staden, de sociala och hygieniska problemen var uppenbara. Arbetarklassens formering och tillväxt uppfattades både som ett socialt problem och av vissa som ett hot. Det är lätt att förstå att många uppfattade staden negativt och vände sig mot landet.

De mer specifika grannskapstankarna återfinner vi på flera områden. Utopier skrivs - och prövas återigen och de socialistiska utopisternas

idéer återupplivas. I England skisserar exempelvis Morris en mycket uppmärksam utopi där medeltida hantverk och bysamhälle stått som förlaga (Paulsson m fl 1950). Och i USA främst, men också i England och Frankrike startas nya utopiska samhällen.

I London startar 1884 en präst i en arbetarstadsdel ett första exempel på vad som skulle utvecklas till settlementrörelsen (Olsson 1982): I lokalt inriktade gårdar skulle områdets boende kunna utbilda sig, rekreatera sig och det skulle utvecklas samhörighet kring gemensamma frågor. Rörelsen riktas mot arbetarklassen och bars fram av socialliberaler och socialister med humanistiska ideal. Den hade radikala förtecken, men betoningen låg ändå på klassarbete och försoning snarare än på förändring av mer grundläggande maktförhållanden i samhället. Tron på bildningens betydelse var stark.

Settlementrörelsen spred sig internationellt och i varje fall i USA har den haft stor omfattning. I Sverige startas den första hemgården 1912 i Birkastaden i Stockholm. Efter några år följs den av Nordgården i Göteborg och hemgårdarna sprider sig. Initiativtagare är socialliberaler med intresse för sociala och arbetarfrågor. Många är religiöst färgade. Det är i stort sett samma krets som driver socialvårds- och socialpolitikfrågor inom det inflytelserika CSA (Centralförbundet för Socialt Arbete). Kooperativa frågor står också på programmet för flera av dem (Ebba Pauli, Nath Beskow och von Koch) (Olsson 1982, Wirén 1981).

Hemgårdsrörelsen var och är ingen stor rörelse kvantitativt sett. Hemgårdarna har ändå varit viktiga, inte minst som föregångare till dagens mer specialiserade och åldersuppdelade ungdoms- och fritidsgårdar.

Den mest inflytelserika grannskapsidéen vid sekelskiftet tycks tanken om trädgårdsstaden ha varit. Idéen finns på flera håll både i Tyskland och i England. Men det är formuleringarna i Howard's Garden Cities of tomorrow (1898) som kom att refereras och uppmärksammas mest. Howard var negativ till storstaden och dess förödande effekt på arbetarklassen. Han ville i små städer om 30.000 invånare förena stadslivets produktivitet och servicemöjligheter med lantlivets behag. Staden skulle gifta sig med landet.

Inom staden skulle mindre områden av bostäder (grannskap) byggas upp. De skulle ligga i grönska och vara skilda från varandra, liksom från produktionsområden och centrum av grönområden. Och de skulle bindas ihop av

vägar. Sambandet med de klassiska utopisterna är klart: nya, lokala samhällen med alla funktioner skulle planeras. Howard betonade särskilt att trädgårdsstadens stora fördelar låg på det sociala planet.

Howard's idéer kom mer direkt att fullföljas i byggandet av trädgårdsstäder i England. Den första, Letchworth, började byggas 1904 utanför London. Tillkomsten finns skildrad av Bosse Bergman i en delvis diktad och delvis kritisk framställning (1984). Men Howard's skrift är framför allt betydelsefull som idégivare för samhällsplanering och byggande under mycket lång tid, men då utan att idéerna följs helt ut. Det som alltid tycks finnas med i begreppet trädgårdsstad blir ett byggande i grönska och en upplösning av den täta staden. Det övriga idéinnehållet hade mer varierad genomslagskraft.

I Sverige stärkte trädgårdsidén uttåget ur staden (som ju sammanhänge med den storstadskritik vi ovan nämnt). Dels förekommer en utveckling mot kompensationsmiljöer där borgerligheten kunde rekreera sig från stadslivets påfrestningar. Turismen ökar i fjällen och i de mer idylliska trakterna kring Siljan och Kinnekulle exempelvis. (Paulsson m fl 1953). STF hade bildats 1885.

Sommarnöjet utvecklas av de bättre ställda till fasta sommarsamhällen. För borgerlighetens barn var ofta sommarvistelsen den bästa delen av året. Arbetare och lägre tjänstemän får i kolonirörelsen - efter sina materiella betingelser - en motsvarighet till detta. Men kolonilotten innehöll också en annan möjlighet: att genom eget arbete få grönsaker, frukt och blommor till en viss grad av självförsörjning. Både borgerlighetens sommarsamhälle (Paulsson m fl 1953) och de lägre klassernas koloniområden (Englund och Hallgren 1974) innehåll många gemensamhetsarrangemang. Lokaler för nöje och bildning, dansbanor o s v var förutsättningar för ett grannskapsinriktat samliv.

Också det permanenta boendet dras i allt större utsträckning ut utanför den egentliga staden. Villastäder som Saltsjöbaden och Djursholm utanför Stockholm och Särö utanför Göteborg etableras mot slutet av 1800-talet. För de mindre välbeställda - tjänstemän och hyggligt betalda arbetare - utvecklades egnahemsrörelsen. Från 1904 stöttades detta byggande av staten när det gällde områden utanför städerna. Inom städerna stöds egna hembyggandet ofta av staden genom fördelaktiga markpriser, lån och praktisk hjälp vid byggandet. I Stockholm t ex köper staden fr o m 1904 upp allt större landområden för egna hem och stödjer byggandet. Ofta stöds ett självbyggeri där en grupp blivande husägare delvis kollektivt bygger sina hus (Dahlberg 1959).

I mycket av denna utveckling finns grannskapsidealet - både som tanke och i handling. Koloniområden och sommarorter hade, som vi ovan pekat på, en sluten karaktär med gemensamhetsanordningar och gemensamhetsliv. Egnahemsbyggandet organiserades ofta i samfälligheter för att ordna gemensamma problem. Ofta kallades också de nya områdena som växte upp för trädgårdsstäder, därmed refererande till Howard och hans idéer. Samtidigt förefaller nog idén om landet som den goda livsmiljön, idéer om hygien och grönska, som viktigare åtminstone i diskussionerna och idédebatt än det sociala.

De svenska trädgårdsstäderna kom också att sakna ett bärande element i Howard's idéer. Där finns ju ingen produktion. Trädgårdsstaden blev en boendemiljö - ett alternativ till stenstaden.

Mycket av det ovanstående handlar om borgerligheten och deras idéer. Var fanns den allt större arbetarklassen i detta, hur ställde sig arbetarrörelsen och dess företrädare? Om vi ser på rörelsens ideologi så var knappast vare sig idéerna om lantlivet eller grannskapet något som hade framträdande plats. Kapitalets makt över produktion och hur denna skulle brytas var den långsiktiga frågan. På kort sikt var rösträttsfrågan, lönerna, strejkrätten och arbetslösheten mer centrala frågor. Bostäder och sociala frågor ansågs ofta som sekundära. Kunde samhällets grundvalar - d v s produktionen - ändras så skulle därav följa ändringar i övrigt också. Det var uppfattningar både bland revolutionärer och reformister, både i Sverige och internationellt.

Helt oemotsagda var dock inte de här tankarna bland socialister. Anarkister och syndikalister som var negativa till både kapitalism och statssocialism såg ömsesidiga hjälpsystem organiserade på ett lokalt plan som möjligheten till en tillvaro som människor själva hade makt över. I denna socialistiska riktning hämtades mycket inspiration ur bondesamhällets byar (Krapotkin 1914). Och mycket av tankegångarna ligger nära grannskapsidealen.

Vi kan också bland socialister urskilja en inriktning som ibland kallas humanistisk och ibland romantisk utopisk. Den anknyter till värderingar hos den unge Marx om människans helhet som splittras av arbetsdelning, specialisering och maktlöshet. Morris (som vi tidigare nämnt) Ruskin, och ev Howard kan vi se som exponenter för den här typen av idéer. De menade att människans helhet kunde uppnås i små samhällen i lantlig miljö o s v.

Den här typen av idéer finns också inom arbetarrörelsen i Sverige strax

efter sekelskiftet. Forslund som grundade arbetarrörelsens folkhögskola i Brunnsvik såg småbrukaren som den ideala människan. Hon skulle leva i små federativt organiserade byar (Sundin 1985). Anna och Carl Lindhagen (borgmästare i Stockholm) drev idéer om bildningens välsignelser, om det goda livet i samklang med natur. För arbetarklassen i de sotiga och nedsmutsade städerna såg de koloniträdgårdar som något som kunde kompensera. Båda var aktiva i den rörelse som drev kolonifrågor (Sörlin 1985). När Lenin vistades i Stockholm visades han ett koloniområdet av just Anna Lindhagen som ville peka på förbättringar som var möjliga för arbetarklassen. Men Lenin var inte tilltalad, det var inte den typen av frågor som var centrala (Englund och Hallgren 1974). Säkert var den hållningen symptomatisk inte bara för Lenin utan för arbetarrörelsen i stort.

Arbetarrörelsens intresse för bostadsfrågan kom att ändras markant först när man kommer till politisk makt. Vi kan se det i Sverige på 1930-talet då bostadspolitik blir en viktig del i välfärdsbyggandet. Men vi kan också se det i andra länder redan tidigare och på ett sätt som anknyter till grannskapsidealen.

I staden Wien kom socialdemokraterna till den politiska makten efter första världskriget. Mot bakgrund av stor bostadsnöd och en sönderslagen produktionsapparat drev de igång ett bostadsbyggande med sociala förtecken. I stor utsträckning byggdes hyreshus i sk storgårdar (Linn 1974). Det var slutna kvartersbildningar kring en stor öppen gård som var trafikfri och grönskande. I storgårdskvarteret fanns service av olika slag, lekplatser och fritidslokaler. I den mest kända av de wienska storgårdarna, Karl Marx-Hof, fanns 1 382 lägenheter. Där fanns bad och tvättinrättningar, barnstugor, tandklinik och mödravårdscentral, sjukhus och apotek, bibliotek och ungdomsgård, postkontor samt 25 butikslokaler. Storgårdskvarteren har - frånsett arbete och produktion - karaktären av små samhällen, grannskap. De var uttryck för en arbetarklasspolitik som betonade det kollektiva. Björn Linn säger att arkitekter i Sovjet förde fram likartade idéer. Också i Tyskland under Weimarrepubliken fanns ett socialt bostadsbyggande där storgårdar står som uttryck för arbetarklassens kollektiva sätt att lösa bostadsproblemen - även om det inte är lika tydligt som i Wien. (Storgårdskvarter byggs också i Sverige på 10- och 20-talet. I stor utsträckning är det bostadskooperativa föreningar som bygger. Kanske kan man se det som ett uttryck för ett slags grannskapstänkande med den utåt slutna formen kring den gemensamma gården).

Stadslivsidéer kring sekelskiftet

Det förefaller riktigt att påstå att kritiken mot staden och framför allt storstaden är ett dominerande tema kring sekelskiftet och att lösningen på storstadsproblematiken för många låg i att dela upp den i mindre delar som Howard angav.

Samtidigt finns andra typer av lösningar som har anknytning till stadslivsidealet. Österrikaren Otto Wagner ansåg att storstadens tillväxt inte var något problem och menade att dess innevånare vill "försvinna som nummer i mängden". Hans planidéer gick ut på att förstärka stadsmässigheten med stora massiva kvarter och stora breda gator som tillät trafiken att flyta genom staden (Linn 1974).

En annan österrikare, Camillo Sitte, hämtade inspiration ur den medeltida staden för att återge staden dess variation och konstnärliga kvalitet. Det är andra värden än de som Wagner förespråkar. Hos Sitte blir staden fylld av slingrande gator, små platsbildningar i en begränsad skala. Men båda tycks hävda staden som miljö för ett offentligt liv, båda har en borgerlig prägel.

Vilken betydelse den här typen av idéer haft i Sverige har vi inte helt klart för oss. Sittes idéer tycks i varje fall ha fått genomslag i stadsplaner på 10- och 20-talet. I en plantävling om bl a norra Johanneberg i Göteborg dominerar de Sitte-inspirerade förslagen. Det kaos och den splitt-ring som staden råkat in i genom industrialismens expansion där stora delar av den nya industrin och den nya bebyggelsen förlagts utanför själva staden skulle mötas genom att staden byggdes ihop igen (Bjur 1984). Tomrummen skulle fyllas med en borgerligt representativ byggnadsstil, men framför allt skulle staden bli hel igen.

I litteratur och konst får vi också en bit in på seklet uttryck för stadslivsidealet. Bl a i Hjalmar Söderbergs romaner om borgerligheten spelas storstadslivet upp både som privatliv och offentlighet. På 10-talet utvecklar futuristerna en storstadsvänlig eller kanske t o m en storstadsförhållande hållning i litteratur och konst. I Sverige får dock detta föga genomslag.

Nya idéer

I slutet av 1920-talet och början av 1930-talet inträffar en markant förändring som har betydelse för de ideal vi diskuterar. Vi tror att det nya kan karakteriseras med begreppet modernism. I detta ligger ett förkastande av det gamla och traditionella och en tilltro till nya idéer. Allting kan förändras till det bättre.

Vi kan se uttryck för detta inom konst, film och litteratur. Futurism och kubism ställde traditionella uppfattningar på huvudet. Författare som Artur Lundqvist och andra i gruppen "De fem unga", sade sig bejaka maskinålderns löften och vitalitet.

Modernismen uttrycker alltså en tro på framtiden. Det kan i efterhand verka förvånande att en period så präglad av ekonomiska kriser och sociala problem föder en sådan framtidstro som så småningom t o m blir dominerande i samhället. Kanske hänger detta samman med arbetarrörelsens växande styrka organisatoriskt och politiskt som ledde till att många intellektuella såg industrialismen/kapitalismen som möjlig att tämja och utnyttja. På 20- och 30-talet var också fortfarande utvecklingen i Sovjetunionen hoppningivande och inspirerande för många radikala.

Funktionalismen är alldeles uppenbart en del av modernismen. Det framgår av dess bindning till kubism, dess förakt för traditionella former och dess tilltro till industriell produktion och vetenskap. Den rationalitet som funktionalismen bekänner sig till är befriad från humanistiska värden och gemenskapsideal, den har sitt ursprung i industrialismen och kapitalismen (även om de oftast radikala funktionalisterna inte själva såg detta till en början). De sociala ambitioner som låg i funktionalismen handlade om att bygga funktionsdugliga bostäder till det arbetande folket. Dess kritik var riktad mot den borgerliga byggnadskultur där fasaderna skulle uttrycka rikedom och makt. (Bauhaus 1975, Acceptera 1931).

Funktionalismen som kommer från framför allt Tyskland och Frankrike presenteras i Sverige på Stockholmsutställningen 1930 (Rådberg 1970). Presentationen ger upphov till en omfattande debatt men ganska snart är det klart att funktionalismen har segrat. För dem som i en stad vandrar från stadskärnan utåt mot periferin är det som regel lätt att se var den slutna innerstaden övergår i 30-talets friliggande hyreshus med likformiga fasader utan ornamentering eller annan prydnad (se exempelvis Björk m fl 1984).

När Ludvig Nordström i en inflytelserik skrift, Lort-Sverige, 1938 beskriver det sanitära och standardmässiga eländet på landsbygden är budskapet helt klart. All gammal bebyggelse är dålig (liksom alla gamla idéer, all tradition). Prästerna som representerar traditionen förmår och vill inget, medan vetenskapens representant provinsialläkaren (ibland stödd av en framsynt kommunalman) är förändringens motor. Funkisvillorna framstår som framtidens bostad, även om Nordström någon gång tycker att de ser lite tråkiga ut.

Hur var då relationen mellan 'våra' ideal och funktionalismen? Som vi påpekade ovan låg i funktionalismen en stark betoning på det rationella som inte inbegrep sociala hänsyn av typen gemenskap och identitet. De mänskliga kontakterna var knappast utgångspunkten när de små köken med rationella arbetsplatser skapades (Rudberg 1983). De trettiotalistiska kollektivhusen var inriktade på att rationalisera hushållsarbetet så att både man och kvinna skulle kunna störta sig ut i samhällslivet (Caldenby och Walldén 1979). Grannskap och andra sociala bindningar uppfattades snarast som hindrande. Funktionalisterna såg storstadslivets rytm med snabb trafik och människomassor som ett uttryck för den nya tiden. Småstadsideyllen var på väg att försvinna - och man beklagade det inte (Rudberg 1981).

De ledande funktionlisterna, Åhrén m fl uppfattade sig på trettiotalet också som storstadsmänniskor. Och de var det i stor utsträckning. De var en del av en rörlig intellektuell elit som var aktiv på många områden och som hade stort inflytande över offentlig debatt. I denna elit ingick konstnärer, författare, vetenskapsmän, politiker - och arkitekter som Åhrén, Asplund m fl.

Vi tror att det är riktigt att påstå att modernismen som den grundläggande idéströmningen och inom denna funktionalismen när det gäller byggande och planering är de dominerande tankemodellerna ända fram till slutet av 60-talet. Det gäller inom litteratur, konst o s v och det gäller bland arkitekter, planerare och politiker. I detta låg hela tiden ett avståndstagande till det traditionella, till det lilla samhället, till begränsade relationer, till grannskapet som social idé. Vi kan se detta exempelvis genom att vi i Sverige hittar många författare som både har storstadsanknytning och som beskriver det spännande och varierande livet där. Jolos omsorgsfulla miljöbeskrivningar och intresserade betraktande av stadslivet (som exempelvis i den posthuma samlingen Stockholmsluft 1974) är kanske det tydligaste exemplet. Men Rådström, Trenter, Slas och många fler kunde användas. Efterkrigstidens historielöshet är en del av denna utveckling. Det goda finns i framtiden.

Den materiella tillväxt som på allvar kommer igång efter andra världskriget stärker idébildningen om modernismen och placerar hela tiden det goda som en uppnåbar realitet strax bortom nuet. Stordrift, specialisering, koncentration, centralisering förknippas med framstegen - bildar modeller för hela samhällets organisation.

Det finns naturligtvis motidéer och kritik gentemot den dominerande idébildningen - även om man ska komma ihåg att vare sig 40-, 50- eller början av 60-talet brukar beskrivas som samhällskritikens eller debattens årtionden. Den debatt om önskvärdheten av grannskap som förs i Sverige framför allt i slutet av 40- och början av 50-talet kan nog ändå ses som ett uttryck för en sådan motidé till funktionalismen. Grannskapsdiskussionen handlade om hur man skulle kunna planera för grannskap i det stora byggandet som skulle sätta igång efter kriget.

Grannskapsdiskussionen på 40-talet är alltså sammankopplad med ett planerings-tänkande. Idétraditionen bakom detta återfinns vi naturligtvis både hos 1800-talets utopister och Howard's trädgårdsstad. Mer direkt går linjerna tillbaka till amerikanen Perry's idéer om en stad byggd på grannskapsenheter stora nog att bilda befolkningsunderlag främst för skolor men också för annan kommunal och kommersiell service liksom för frivilliga organisationer som kyrkliga samfund. Det som låg inom grannskapsenheten var till för dem som bodde där. Stora gator skulle avgränsa grannskapsenheterna och möjliggöra kontakt med större affärscentra och arbetsplatser (Broom-Selznik 1958, Franzén-Sandstedt 1981).

Perry framlade sina idéer redan på 1920-talet. De var utvecklade i förhållande till bl a Chicago-skolans kunskap om storstaden. Dessa sociologer var i sig inte storstadsfientliga, men deras beskrivningar av brottslighet och sjuksjukdomar där kartorna med ökad frekvens av avvikelser alltmer svartnade mot storstadens centrum, liksom deras förklaringar till avvikande beteende såsom orsakat av bristande social kontroll i den anonyma staden - allt detta stärkte storstadsfientliga uppfattningar och idéer om att skapa småstäder inom storstaden (Stein 1960, Broom-Selznik 1958).

Perry's idéer tillämpades i viss utsträckning i stadsplanering både i USA och i England. Det byggdes också upp en modell för planering där flera grannskapsenheter kopplades till ett större servicecentrum, ett s k community center.

I samband med, och efter, andra världskriget fick den här typen av idéer ökad livskraft bl a i England (varifrån de svenska idéerna i stor utsträckning hämtades). Dels hade de stora städerna London, Birmingham och Glasgow växt på ett sådant sätt att det fanns en stark opinion för att begränsa dem och därmed undvika en stegring av trängsel, kommunikationsproblem och sociala missförhållanden av olika slag. Ett sätt att göra detta var att skapa nya attraktiva städer - "new towns" - som skulle suga upp tillväxtkrafterna. Dessa nya städer planerades utifrån grannskapsidéer och community centers (Rudberg 1981). Där fanns också en koppling till en stark regional planering (Claesson 1982).

Dels hade andra världskrigets fascism skapat en fråga i England och USA hur gamla kulturfolk som det tyska och italienska kunde falla för den typen av auktoritära värderingar. I USA gjordes bl a en mycket stor samhällsvetenskaplig undersökning ("Den auktoritära människan" (Adorno m fl 1950)) av de undan nazistregimen flyktade företrädarna för Frankfurterskolan.

Det svar som formulerades fanns i begreppet massamhället (Kornhauser 1959). Genom uppsplittringen av traditionella sociala band blev människan i det moderna samhället (och storstaden) rotlös, identitetslös och normlös. Längtan efter tillhörighet och fasta normer öppnar vägen för auktoritära ideologier och ledare. En berömd, något senare framställning, finns hos Riesman: Den ensamma massan (1961).

Massamhällets hot skulle kunna avvärjas bl a i grannskapsenheter som var överblickbara och skapade fasta relationer människor emellan. Genom ett lokalt inflytande skulle demokratiska idéer stärkas. Den demokratiska människan förutsatte alltså lokalt självstyre - det var ett grundläggande moment i 40-talets grannskapsideal.

Som vi angett ovan kommer grannskapsidéerna till Sverige från England (Rudberg 1981, Franzén-Sandstedt 1981, Lundmark 1981, ger tämligen utförliga beskrivningar av skedet). Det sker redan under kriget - men den stora debatten inträffar i början av femtiotalet.

De som skriver idéerna är arkitekter som Ahrén, Ahlberg, Lindström och Zimdahl, samhällsvetare som Segerstedt i Uppsala, samhällsvetare/politiker som Alva Myrdal. Den mest kända skriften är säkert Ahréns Ett planmässigt samhällsbyggande, som fick extra tyngd då den ingick i Bostadssociala utredningens

stora slutbetänkande (SOU 1945:63). Åhrén är överhuvud den viktigaste debattören och pådrivaren (Rudberg 1981).

De arkitekter som för fram grannskapstänkandet är alla funktionalister. Det kan te sig förvånande med hänsyn till vad vi tidigare sagt om skillnaderna och motsättningarna mellan de två idébildningarna. Men Åhrén menade att grannskapsidéerna kompletterade funktionalismen. Det var något med människans trevnad och gemenskap som kommit bort. När funktionalisterna såg begränsningarna i de egna idealen försökte de lägga till sådana faktorer som kunde tillföra bostadsområdena ett socialt liv säger Eva Rudberg i sin avhandling om Åhrén (1981). Vi ska återkomma till sambandet mellan funktionalism och grannskapsidéer.

Vägen mellan idé och handling tycks ha varit ovanligt kort. Redan 1943 börjar Åhrén en planering för Årsta centrum i Stockholm utifrån grannskapsidéerna (Rudberg 1981). Det byggs 1945-51. I Göteborg byggs Norra Guldheden 1945-46 med utgångspunkt i idealen (Franzén-Sandstedt 1981). Det blir dock inget självstyre i områdena, den kollektiva servicen har brister även om Guldheden får ett kollektivhus liksom andra drag som överensstämmer med idealen.

Efter en debatt som slutar i början av 50-talet kan man säga att grannskapsanhängarna slagit igenom, fått hegemoni i planeringsssammanhang. På ett annat sätt kan man nog säga att de grundläggande idéerna förfuskades. Redan de första områdena som byggdes saknade väsentliga inslag som lokalt inflytande. Thomas Paulsson menar i en senare granskning att den bristen var en huvudorsak till att grannskap i social mening inte utvecklades (1958). Arbetsplatser kom i stor utsträckning att saknas. De kollektiva anordningarna, den kommunala och kommersiella servicen hamnade ofta på betydligt lägre nivå än den tänkta. Och grannskapsenheter och de områden de ingick i kom snabbt att växa långt utöver de blygsamma dimensioner som 40-talets idégivare hade tänkt. Kort sagt berövades den sk grannskapsplaneringen relativt snart sina sociala ambitioner och innehåll, vilket ju ändå var utgångspunkten hos Åhrén och andra. Kvar stod en modell för planering av bostadsområden där viss service samlades i ett centrum, bebyggelsen lades i grönområden och trafikleder avskar området från omgivningen. Allt detta som vi kan se i våra förorter.

Sandstedt och Franzén (1981) säger att det byggs grannskapsenheter i Sverige

under hela efterkrigstiden (s 92). Med det senare menar de områden av den ovanstående typen. Vi tycker att det är ett tveksamt språkbruk. Grannskap är i sin utgångspunkt en social enhet, grannar är människor. Om de sociala ambitionerna tas bort ur planeringen verkar det tveksamt att en säga att det planeras eller byggs för grannskap - än mindre att det byggs grannskapsenheter. Den paradox som Franzén och Sandstedt pekar på, d v s att det byggs grannskapsenheter som sedan inte upplevs eller fungerar som grannskap bortfaller väl också om vår analys är rimlig.

Varför försvann då de sociala ambitionerna i förortsplaneringen? Vi kan se flera orsaker:

1. Ekonomiska och tekniska intressen kom att dominera utvecklingen. Byggindustrins alltmer industriella och storskaliga utveckling, kommunal och kommersiell service som drevs mot stordrift samverkade till att begränsade sociala enheter med lokalt inflytande inte stämde med utvecklingen.
2. De uppfattningar om den hotande storstaden, massamhället och den auktoritära människan som grannskapsteoretikerna framförde tedde sig förmodligen inte som speciellt realistiska i det skyddade Sverige. Storstädernas massfenomen kan, trots en del ungdomsroligheter, inte ha varit så framträdande, det fanns en lång tradition av kommunal demokrati o s v.

Åhrén byggde ju egentligen vidare i sina tankar utifrån bl a aktiva stadsdelsföreningar i arbetarstadsdelar i Göteborg. Men för samtiden måste hotbilden tätt sig främmande, importerad (vilket den ju också var) utan förankring i reella problem. Möjligen kan man säga att Åhrén var ovanligt förutseende. Han såg kommande problem, som en konsekvens bl a av ett sätt att planera. Och han vill förhindra de problemen att uppstå.

3. De som drev idén om grannskapsplanering trodde mycket på att samhällsvetarernas och speciellt sociologernas kunskaper skulle stödja denna idé. Åhrén var exempelvis med om att bilda en sociologisk förening i Göteborg (Rudberg 1981) och han stödde framväxten av sociologi som ett speciellt ämne (första professuren kom 1947 i Uppsala).

De första "riktiga" sociologerna utförde också s k community-studer. Dahlströms Trivsel i Söderförort (1951), Rundblads Forestville (1951)

är kanske de mest kända men redan 1943 kom Medelby (Allwood och Ranemark). Med "sociologisk" metodik undersöktes också Årsta och andra grannskapsinspirerade nya områden.

Men sociologerna var, om inte direkt kritiska, så i varje fall svalt skeptiska till grannskapsplanering. Deras intervjuresultat pekade på att folk inte verkade så intresserade av att öka sina grannkontakter (Dahlström 1951) och att många inte utnyttjade sitt grannskapscentrum i Årsta (Åsvärn 1962). Och inte heller ville de ta på sig ideologens roll att peka ut hur grannskap skulle kunna skapas. De var snarast registrerande vetenskapsmän och fyllde knappast den funktion som Åhrén och andra trott de skulle göra.

4. Trots allt var modernismen, och inom den funktionalismen, den övergripande tankefiguren. Rationalitet i teknisk ekonomisk mening, tilltro till industrialism, stordrift, specialisering och standardisering var i stort sett ohotade värden. Och det gällde inte bara inom industrin och det privata näringslivet. Skolor, sjukhus, kommunal organisation likväl som fackföreningar och partiorganisationer - hela samhället präglas av dessa värderingar som legitimeras av det växande materiella välståndet.

Grannskapsidéernas sociala innehåll (dess utgångspunkt) byggde på närhet, småskalighet, sammanhållna livssammanhang och lokalt inflytande - allt idéer som gick emot huvudtendenserna i samhället.

Åhrén och andra menade att grannskapsidéerna skulle komplettera funktionalismens brist på mänsklighet. I verkligheten kom grannskapsidealerna att användas i planeringen först när de tömts på sitt sociala innehåll - först då när det egentligen inte längre handlade om grannskap var de användbara.

Grannskapsidealerna kommer tillbaka

Som många pekat på sker stora förändringar i värderingsstrukturen i slutet på 60-talet och början på 70-talet i Sverige. Modernismen och framteggstanken utsätts för hårda angrepp och förlorar så småningom greppet. Starten på detta brukar sättas till studentrevolten 1968, men kan också förknippas med den begynnande miljörörelsen och de kraftiga reaktionerna på rivningarna av stora innerstadsdelar (Miller m fl 1982). Kanske låg studentrevoltens stora betydelse i frigörandet av en kritik mot det etablerade samhället.

Kritiken riktade in sig mot det alltför materiella välståndstänkande, mot maktkoncentration i näringsliv, stad och kommun. Den hela aktiva människan som har makt över sin situation frammanas som ideal. Den unge Marx's skrifter om alienation och människans väsen återupptäcks inom den växande vänstern.

I stor utsträckning är detta ett idéflöde utifrån men idéerna svarade mot problem som också i Sverige blivit mer framträdande under efterkrigstidens väldiga expansion. De utländska kritiska idéerna får snart näring av den ekonomiska krisen. I Sverige blir den inte kännbar förrän vid mitten av 70-talet och stärker troligen då de tillbakablickande dragen liksom de utopiska dragen i kritiken av det existerande. Alternativperspektivet framträder.

På boendesidan kom kritiken att riktas framför allt mot de förortsområden som byggs och byggts under miljonprogrammets dagar. Kanske var förorterna under ett par år i början av 70-talet den samhällsföreteelse som mest kritik överhuvud taget riktades mot i massmedia. Förorten tycktes förkroppsliga tillväxtårens negativa följder.

Påfallande mycket av kritiken mot förorterna utgick från ett grannskapsideal. Människor saknade kontakter, inflytande och tillhörighet i den nya miljön. Den isolering och anonymitet, brist på ömsesidig hjälp (sociala nätverk) som uppstod i förorterna ansågs leda till problem av olika slag. Jämförelser gjordes med tidigare trygga miljöer, småsamhällen prisas. Även om mer nyanserade framställningar som Dauns Förortsliv (1974) finns dominerar eländesframställningarna om Rosengård, Tensta m fl förorter. Också innerstadsdelar som hotas av sanering beskrivs i grannskapstermer. Det var kontakterna, gemenskapen, kollektiviteten som hotades snarare än det intensiva stadslivet (Björnberg m fl 1979).

Reaktionerna både på de reella problemen och på kritiken innehöll många drag av grannskapsidealet. Villasamhällets tillväxt bygger självklart på det att avdragsreglerna för huslån blev mycket förmånliga när inflationen drev upp räntenivån. Men i förhållande till villaboendet fanns (finns) också idéer om det lantliga boendet, kontrollen av och kontakterna i grannskapet. Även om det finns varierande beskrivningar av kontakter och gemenskap i villaområdet (Björnberg m fl 1980, Jansson 1984, Werner 1981) är det ändå uppenbart att för de flesta som flyttar till villor är grannskapet i social mening något som blir följden, och som är den del av villaboendets positiva "image".

Den snabba tillväxten av byalag och stadsdelsföreningar i början på 70-talet kan också ses i ljuset av grannskapsidealerna och som en kritik av etablerade, centralistiska och byråkratiska former för inflytande. I idéerna ingick att man skulle skapa former för umgänge, kontakt och gemenskap i stadsdelen eller bostadsområdet. Och tillsammans skulle man påverka förhållandena där. Också i idéer om storfamiljer, alternativa livsformer i olika typer av kollektiv (Jonsson 1983), kollektivhusidéns renässans på 70-talet återfinns vi många av grannskapsidealens bärande tankar (plus en del andra naturligtvis).

De stora organisationernas och myndigheternas reaktioner på problemen utgick i stor utsträckning från samma idéram. Det gäller de kommunala social- och fritidsförvaltningarnas grannskapsarbete, det gäller kontaktkommittéer och boinflytande, kommundelsnämnder och ansatser till brukarinflytande. Delvis kan vi se reaktionerna som ett sätt att svara på kritiken och som ett sätt att söka återvinna legitimiteten (Miller m fl 1982).

Det är nog riktigt att påstå att grannskapsidealerna återfinns som ett dominerande drag i debatt och handling i förhållande till boende under hela 70-talet och 80-talet. Visserligen blir byalagen och tilltron till dem kortlivade men annat tillkommer under andra halvan av 70-talet.

Byggandet blir mer inriktat på småskalighet och variation, storgårdarna återkommer i hyreshusbebyggelsen (Björk m fl 1984). Den stora bostadsmässan 1985 i Upplands Väsby - som i programmet jämför sig med Stockholmsutställningen 1930 och som kallar sig vår tids stora bostadsmässa - har som tema: Bygg för gemenskap.

Också på andra områden kan vi se hur idéer som ligger nära grannskapsidealerna framträder. När socialdemokraterna kommer till makten igen 1981 satsar man också i viss utsträckning på decentralistiska idéer. Demokratiberedningen driver frågor om brukarinflytande och kommundelsnämnder. Inom hyresgäströrelsen utvecklas från mitten av 70-talet kontaktkommittéerna.

Också utopierna i klassisk mening återkommer. Dels genom att de gamla utopisterna nytrycks och återigen beskrivs (Frängsmyr 1981, Asplund 1979). Dels genom att en lång rad nya utopister skisseras. Flera av de svenska har anknytning till sekretariatet för framtidsstudier: Tid för omsorg (1982), Ingelstams Arbetets värde och tidens bruk (1980) liksom Ej till salu från Statens Ungdomsråd. Internationellt mest kända är kanske Gorz Farväl till proletariatet (1982) och Bahros Alternativet (1981), den senare en kritik

av öststatssocialismen. Gemensamt för dessa utopier, och det finns fler, är de småskaliga lokalt inriktade lösningarna på samhällsproblemen. Kooperativa och federativa strukturer skisseras. Närhet, gemenskap och kollektiv kontroll över situationen anges som viktiga värden. De flesta utopier (dock ej Bahro) utgår från samhällets reproduktiva sida där boendet är en central del. Otvivelaktigt återfinns här mycket av det vi kallar grannskapsidealet.

Stadslivsidealet

Även om grannskapsidealerna finns som ett dominerande drag i diskussionen av boendet så betyder inte det att stadslivsidealet är frånvarande. Från mitten av 70-talet kan vi se allt fler uttryck för detta.

Vi ser det hos författarna Lars Gustavsson och Per Ahlmark i deras prisande av New Yorks storstadsmiljö med dess variation och rikedom i uttryck dess frihet som så kontrasterar mot den svenska avundsjukan, instängdheten och tristessen. Eller hos Fagerberg i hans idémässigt ganska likartade beskrivning av en Kalifornientillvaro.

Den här typen av framställning är nära förknippad med den nyliberala strömning som sedan mitten av 70-talet vuxit sig stark. Den hävdar individens frihet och oberoende, rätten att bestämma över sitt privata liv, den är negativ till kollektiv och framför allt till statlig och kommunal reglering. Uppenbarligen har den djupa rötter i den klassiska liberalismen. Anknytningen till stadslivsidealerna är därmed ganska näraliggande.

En delvis annan typ av stadslivsideal framträder hos Bosse Bergman, författare och arkitekturhistoriker. Hans *Hela staden* (1978) och *Halva staden* framför ett stadslivsideal där visserligen frihet från kontroll är ett viktigt inslag. Men hos Bergman ligger intresset bl a i möjligheten att utveckla politiskt radikala rörelser som tar ställning i förhållande till hela samhällets problematik - och inte bara bostadsområdets. I en uppsats i *Ord och Bild* (1979) är han exempelvis kritisk mot det socialdemokratiska storgårdsbyggandet i Wien efter första världskriget. Han menar att det ledde till en slags bytänkande som innebar att man inte såg var grunderna till makten i samhället låg.

Andra uttryck för stadslivsidealens återkomst kan vi se i utredningar och diskussioner kring stadskärnorna i de större städerna. Här diskuteras den

kreativa miljö som en storstads centrum kan utgöra (Storstädernas stads-kärnor 1983) och i utredningar om Kungstorgsområdet och andra delar av city i Göteborg betonas den varierande miljön, flödet av människor och verksamheter som speciellt värda att bevara. Estetiska bedömningar av det offentliga stadsrummet med referenser till Camillo Sitte pekar också mot stadslivsidealet (Göteborgs Stadsbyggnadskontor 1983). Tidskriften PLAN:s vårnummer 1985 har stadens gestalt som tema. Allt detta är idéer som nästan inte synts till i svensk diskussion sedan 1920-talet.

Mera direkta uttryck för stadslivsidealet finns nog i det starka intresse att flytta in mot centrala stadsdelar som finns i våra städer. Priser på bostadsrätter har ju stegrats mycket kraftigt i innerstadsdelarna under de senaste 10 åren. Stora grupper verkar vilja leva det rörliga livet i staden med närhet till service och attraktioner.

Kanske kan vi också se andra uttryck för stadslivsidealet. Ungdomskulturen, som med sina uppvisande teatrala drag, visar sig alltmer i stadskärnorna (går inte hela samhället mot alltmer av en sådan hållning). Postmodernismen i den internationella arkitekturen som bygger på en blandning av stilar, som söker effekter och överraskningar ligger nog ganska nära stadslivsidealet.

Ideal och realitet

Vi har försökt skriva om de två idealen utifrån offentlig debatt, litteratur och konst. Vi har också letat efter uttryck för idealen i byggande och planering. Till viss del innebar detta att framställningen präglats av grupper i samhället som driver debatt, som bedriver samhällsplanering o s v snarare än "vanligt folk". Hur har vanligt folk sett på den här typen av frågor - och hur har de levat i de här avseendena? Det är naturligtvis inga lättbesvarade frågor, men vi ska ändå försöka peka på några viktiga sammanhang.

Claude Fischer säger att hela den västerländska kulturen är och har varit storstadsfientlig i sin idébildning (1976). Och han avser då människors uppfattning i gemen. Antagligen - vilket vi också försöket skissera här ovan - är påståendet överdrivet. I varje fall finns det över tid en hel del variationer. Fischer pekar på data från USA, Storbritannien och Holland under 1960-talet och 1970-talet som visar att bara 20% eller mindre uppfattade livet inne i en större stad (city) som attraktivt. Frankrike hade något högre siffror.

"City-lovers" - vi tror att det kan översättas ungefärligen med anhängare av "vårt" stadslivsideal - utgörs av människor som har högre utbildning och mer kvalificerade arbeten än andra (s 23). Det stämmer ganska bra med vår föreställning av vilka stadslivsanhängarna i Sverige är: mellanskiktsgupper och borgarklass. (Och i detta finns klara anknytningar till vår historiska framställning om borgarklassen som stadslivets förespråkare). Det är grupper som dominerar bland teater, konsert, och museibesökare, förmodligen också bland restauranggäster och som köpare av det sortiment som finns i butik och specialbutiker. Fördelar med stadslivet för de grupperna är därmed uppenbara. I stor utsträckning arbetar de också centralt i staden: på kontor, banker, utbildningsinstitutioner o s v.

Mellanskiktets och borgarklassens önsningar om ett stadsliv uttrycks säkert också i det förhållandet att socialgrupp I och II ökar kraftigt sina andelar av befolkningen i samband med saneringar i våra större städer (Björnberg m fl 1979, SOU 1981:99).

Fischer anger också att "city-lovers" i stor utsträckning utgörs av unga och gamla (alltså inte åldrarna däremellan) samt barnlösa, något som förmodligen också stämmer med svenska förhållanden. Det är grupper som rimligtvis har lätt för att leva ett oberoende och rörligt liv, som t ex inte har behov av att leva i en trygg omgivning där man vet vad barnen släpps ut till. Kanske accentuerar den växande ungdomskulturen med dess uppvisande och teatrala drag ytterligare intresset hos ungdomar att delta i ett spännande stadsliv.

Tillhörighet till ett grannskap har nog i betydligt större utsträckning (än stadslivet) präglat både människors liv och deras föreställningar. Det gäller historiskt sett människor i byar, bruk, fiskelägen och småstäder. Livet levdes inom den lokala enhetens ram, grannskapet var en fundamental social kategori (Hellspong och Lövgren 1972).

I stor utsträckning kom detta att i större städer också gälla arbetarklassen. Vi har tidigare tecken på kollektiv organisering inte bara när det gäller arbetsförhållanden utan också i byggandet av hus och självhjälpsorganisationer av olika slag. Hur omfattande detta varit är idag svårt att få grepp om. I varje fall kan man påstå att de skildringar av livet i arbetarstadsdelar som täcker tiden från 1900-talets början och fram till mitten av seklet

pekar på enheter som karakteriseras av stark samhörighet, gemensam normbildning och social kontroll o s v. Exempel finns i Dauns beskrivning av Reymersholme i Stockholm (1974), beskrivningen av Hjorthagen i Stockholm på 20- och 30-talet (Arnstberg m fl 1985). På ett likartat sätt beskrivs Landala i Göteborg (Engelbrektsson 1982) som en sammanhållen enhet i staden: "Vi hjälpte alltid varann" och sett bakåt från 1970-talet "det var mer sammanhållning förr". Oijens beskriver i en kanske något nostalgiskt färgad skildring av främst Landala, arbetarstadsdelarna "som sociala reservat, apartheidsamhällen, i förhållande till varandra och den övriga staden" (Oijens 1978). Även om arbetsplatserna ofta låg utanför arbetarstadsdelarna så är det uppenbart att de i mycket stor utsträckning är lokalt präglade sociala enheter, grannskap. Den offentlighet som finns där är lokal - gator, krogar, kaféer och torg är mötesplatser för människor som känner varandra som grannar, idrottskamrater o s v (Engelbrektsson 1982). Förmodligen finns det variationer i arbetarstadsdelarnas grannskapskaraktär. Både Hjorthagen, Reymersholme och Landal låg som stadsdelar lite för sig själva (något som i och för sig varit vanligt). Andra arbetarstadsdelar kan ha varit mer knutna till hela staden.

Arbetarstadsdelarnas kollektivitet byggde på att folk delade samma villkor och att man behövde varann. Att hålla ihop mot arbetsgivare (-köpare), hyresvärdar och myndigheter var nödvändigt. Som skilda var arbetarna svaga. Tillsammans kunde de påverka. Borgerlighetens idéer om det rationella resone- manget, den enskildes oberoende och anonymitet som förutsättningar för demokrati tedde sig säkert som orimliga. I princip hade alla samma intresse. (Det är ur denna arbetarklasstradition som den nu så omdiskuterade kollektiv- anslutningen till facket stammar).

Säkert kan vi påstå att grannskapet minskat i betydelse i människors liv. Andelen som bor i småsamhällen har minskat men framför allt har det ömsesidiga beroendet av grannar minskat generellt sett. Genom ökad välfärd kan vi köpa eller via kommunal och statlig service få det som det tidigare krävde gemensamma ansträngningar för (Olsson 1979). Oberoendet och valfriheten i kontakterna ökar förutsättningarna för ett stadsliv i den mening vi pekat på - också för arbetarklass och närstående grupper.

Ändå uppfattar vi det så att grannskapet är viktigt i många människors liv - fast inte så ofta på det intensiva och dominerande sätt som i den gamla byn, småstaden eller arbetarstadsdelen. I småsamhällen, villaområden, i äldre stadsdelar och förorter spelar grannar en viktig roll i människors liv - men ofta tillsammans med andra kontakter.

Kanske har arbetarklassens traditionellt lokala bundenhet i kontakter förändrats till mer släktskapsorienterade sådana i 60- och 70-talets rörlighet (Björnberg m fl 1980). Vi tror ändå att ett fungerande grannskap finns som ett ideal hos arbetarklass. I varje fall är det uppenbart att grannstörningar av olika uppfattas som det stora problemet i "problemförorterna".

För barnfamiljer verkar också grannskapet vara viktigt. Att kunna släppa ut barn till en miljö som är känd och kontrollerbar, inte minst socialt, är - som vi tidigare pekat på - säkert ett av motiven till småhusboendet. Alla undersökningar och data från den typen av områden pekar också på omfattande grannskapskontakter (Levnadsförhållanden, 18 1980) och ibland också på ett omfattande och välorganiserat gemenskapsliv (Jansson 1984, Werner 1981).

Vi ska med detta sluta framställningen kring de två idealen, grannskapet och stadslivet. Framställningen har varit översiktlig och skissartad, åtskilligt mer kunde sägas och antagligen finns en hel del invändningar att göra. För oss har det varit ett sätt att identifiera innehållet i några viktiga föreställningar kring boendet och - relatera dessa föreställningar till förhållanden i samhället och olika grupper där. Idealerna kommer att vara en viktig utgångspunkt när vi försöker förstå problematiken i våra förorter. De ingår då i en teoribildning kring förortsfenomenet. Till det ska vi komma i nästa kapitel.

Kapitel 4 MOT EN TEORI FÖR ATT FÖRSTA FÖRORTEN

Vi kommer att i de följande kapitlen beskriva tre förortsområdens utveckling och söka förklara och förstå varför utvecklingen gått i vissa banor. När vi gör det refererar vi till en tankestruktur, en teori, som vi ska presentera i det här kapitlet.

Först ska vi beskriva en mycket generell teoretisk struktur. Därefter kommer vi att knyta an till de ideal som föregående kapitel handlat om. Då får vi en mer specifik teori om förortsområden. Den är i huvudsak grannskapsorienterad med vissa inslag av stadslivsidealet.

Den generella strukturen - områdets sätt att fungera

Det centrala, det vi i vår studie vill förstå och förklara varför det blivit på ett visst sätt, är områdets sätt att fungera. Det handlar om det liv som levs i området och kan naturligtvis beskrivas på många olika sätt. Vi ska här bara peka på några viktiga sidor av det livet. På det individuella planet kan vi se på hur ett område fungerar med avseende på hur grundläggande funktioner i människors liv som att äta, sova, passa barn, vara tillsammans i familjen klaras av. Vilken betydelse för individens trygghet, identitet, vilket utlopp för människors skapande finner vi i bostadsområdet?

På ett kollektivt plan kan vi se hur ett område fungerar med avseende på socialt liv, kontakter mellan människor, social kontroll osv.

Områdets förutsättningar

Hur ett område fungerar i olika avseenden påverkas av en rad förhållanden. Områdets fysiska struktur (lägenheter, hus, gårdsbildning m m), funktioner eller verksamheter (kulturell och kommersiell service, arbetsplatser mm) är viktiga förhållanden i ett område. Upplåtelse och inflytandeformer, liksom urval av boende spelar också stor roll för hur området utvecklas.

De ovan uppräknade faktorerna har alltså betydelse för hur bostadsområdet kommer att fungera: vi har ex.vis relativt mycket kunskap om sambandet mellan fysisk struktur och socialt liv. Samtidigt är det viktigt att inse att vi inte har och inte kommer att få, någon exakt kunskap om hur olika faktorer påverkar områdets sätt att fungera. Vi kommer aldrig att kunna

ange hur exempelvis låga hus eller väl avgränsade gårdar ger en viss effekt som vi kan uttrycka som en exakt siffra vilken mäter antalet kontakter mellan människor i bostadsområden.

En anledning till att vi inte kan uppnå sådana exakta kunskaper är att situationer är komplexa och att vi i liten utsträckning kan renodla vad en faktor betyder. Husens utformning har betydelse tillsammans med upplåtelseform, vilka människor som bor där osv. Det vi kan göra är att i jämförande studier hitta ofta förekommande, starka samband mellan faktorer. Sådana samband pekar på en faktors betydelse, att den påverkar. Men kunskapen kan inte uttryckas som ett exakt samband utan snarare som ett rätt grovt mått: exempelvis låga hus brukar ge mera kontakter människor emellan.

Svårigheten att nå en exakt kunskap om orsakssamband hänger också ihop med att människor är tänkande och väljande varelser. De är inte entydigt determinerade av de yttre förhållanden de befinner sig i (de är inte heller oberoende av dessa förhållanden vilket vi ska komma tillbaka till). Ett områdes sätt att fungera skapas av människor som finns där utifrån existerande förutsättningar. I det skapandet finns subjektiva, delvis ej förutsägbara aspekter. Förutsättningar, som exempelvis låga hus eller boinflytande, kan utnyttjas på många olika sätt bl a beroende av värderingar som människor har. Ordet förutsättning uttrycker just denna osäkerhet som vi har att leva med när det gäller hur olika förhållanden påverkar ett områdes sätt att fungera. Förutsättningarna används av människor med viss valfrihet.

Det här resonemanget pekar mot att om vi vill förstå ett områdes sätt att fungera måste vi följa det som en process, se hur människor reagerar och agerar i förhållande till sociala och materiella förutsättningar.

Det ovanstående kan kanske tolkas så att vi skulle vara pessimistiska inför möjligheten att etablera kunskaper om hur bostadsområden utvecklas och påverkas och att uttrycka dessa kunskaper i en mer generell form. Det är vi inte. Vi vill bara peka på att kunskapen inte kan ta den exakta form som i naturvetenskap och att den inte mekaniskt kan tillämpas. Däremot kan mycket användbart viktig kunskap om både samband och processer utvecklas. Och vi kan få användbara tankestrukturer.

Samhälleliga förhållanden

Ett bostadsområde är en del av ett samhälle och ingen sluten enhet. Det är lätt att bortse från det när vi vänder blickarna mot ett specifikt område. Men om vi vill förstå och förklara det som händer i området måste vi också se hur samhälleliga förhållanden påverkar livet där. Bostadspolitik, sysselsättning, materiell välfärd osv påverkar förutsättningarna för ett områdes sätt att fungera. Om vi exempelvis har stor ungdomsarbetslöshet i samhället får vi en stor grupp ungdomar i bostadsområdena som kan använda sin fria tid till både konstruktiva och destruktiva sysselsättningar. Värderingar och kulturella mönster i samhället slår också igenom i bostadsområdet.

Raden av förhållanden i samhället som har betydelse för bostadsområdets sätt att fungera gör en uppräknig och än mindre en kunskapsredovisning föga meningsfull. Vi vill snarare peka på att en av huvudkategorierna när vi försöker förstå varför ett område fungerar på ett visst sätt är förhållanden i samhället utanför området.

Den generella strukturen

Det vi har velat peka på i framställningen här ovan kan kort sammanfattas så här. Utifrån områdets förutsättningar och samhälleliga förhållanden skapas liv och verksamheter i ett område. Vi kallar detta för områdets sätt att fungera.

Vi ska nu göra ovanstående struktur mer anknuten till förortsförhållanden och ge den ett mer konkret innehåll.

Idealens betydelse

Hur människor agerar i ett bostadsområde beror både på yttre omständigheter som exempelvis husens utformning och på värderingar som de har. Likaså bedömer människor sitt och andras bostadsområde utifrån mer eller mindre uttalade värderingar och de bedömningarna får också konsekvenser.

Vi har tidigare redovisat två tämligen renodlade ideal, grannskapet och stadslivet, och vi vill nu hävda att det är rimligt att i huvudsak ta grannskapsidealet som utgångspunkt när vi vill förstå förortens sätt att fungera och de problembeskrivningar som ofta görs av förorten. Med detta menar vi både

att människor som bor i förorterna önskar ett fungerande grannskap och att om det i verkligheten inte finns ett fungerande grannskap skapar det så stora problem för många människor i ett bostadsområde att området upplevs helt eller delvis negativt.

Det grannskapsideal som vi tidigare beskrivit har karaktären av en enhet som i stor utsträckning är avskild från omvärlden och som har ett eget, slutet liv. I förhållande till förorten är det ett för långt drivet ideal. Vi tror att det är rimligare att hävda ett modifierat grannskapsideal som innebär att människor i stort känner igen varandra, kan få hjälp i en del vardagsituationer av grannar, tillsammans kan ta itu med problem som är gemensamma, sätta gränser för störningar av olika slag. Grannskapet kan då vara ett hus (om det är stort), flera hus kring en gård, ett kvarter eller något annat som kan fungera som en enhet. Det modifierade grannskapet är en slags grundnivå som vi tror är nödvändig för att förorten (och antagligen andra bostadsområden också) ska fungera.

Varför skulle då ett modifierat grannskapsideal av det slag som skisserats här ovan vara utgångspunkten när vi försöker förstå förortens sätt att fungera? Vi menar att det finns ganska många uttryck för människors önskan om grannskap i förorterna.

1. Daun pekar på att det som människor i förorter framför allt upplever som problematiskt är störningar, hot och konflikter med andra människor. Det sociala upplevs avsevärt mer hotande och besvärligt än exempelvis den fysiska strukturen. Daun kallar detta för det negativa grannskapet (1980). Kettnaker (1983) säger, efter en genomgång av ett antal studier om problemområden, att det i alla återfinns vad han kallar LSK (lokala sociala konflikter). Kettnakers beskrivning av LSK gör att vi tror att det är rimligare att kalla det grannstörningar som där innefattar att en del på stereon för högt, har fester som stör andra, att det sker förstörelse i lägenheter och på gårdar, att en del uppträder hotande osv. Att grannstörningarna eller det negativa grannskapet intar en så central roll i beskrivningar av förorterna menar vi är ett uttryck för att grannskapet inte fungerar, att folk inte klarar av att tillsammans sätta gränser, ta hänsyn till andra osv.
2. Vi har tidigare studerat både grannskapsarbeten (Olsson 1979) och boinflytande. De aktiva ifrån bostadsområdena som satsar en hel del av sin

fritid i dessa typer av verksamheter anger som regel som skäl för sin insats (förutom att det kan vara roligt och utvecklande) att man vill göra något för området, få det att fungera bättre så att folk känner sig hemma där, att det utvecklas gemenskap och trivsel, att de boendes gemensamma intressen tillvaratas. Man betonar alltså de kollektiva värden som är förknippade med grannskapsidealen. I mycket stor utsträckning tycker också övriga boende att verksamheter av det här slaget är bra (vilket i och för sig inte behöver betyda att man vill göra så mycket själv för det).

3. Vi tror, som vi förut angett, att man kan tolka framför allt barnfamiljernas flyttning från hyreshusförorterna till villaområdena som bl a ett uttryck för en önskan om en överblickbar, kontrollerbar miljö där man vet vilka grannarna är, där man kan hjälpas åt i en del gemensamma problem osv.
4. I förorterna bor i mycket stor utsträckning arbetarklass och lägre tjänstemän. Det är grupper i samhället som både av tradition och erfarenhet (se framställningen av grannskapsidealet) upplevt nyttan och nöjet i grannskapets mer eller mindre kollektiva liv. Vi tror att den inställningen i stor utsträckning finns kvar.

Det ovanstående - tillsammans med en mer allmän kunskap om människors behov av stöd, hjälp, någon att prata med, liksom behovet av att kunna påverka närmiljön - menar vi pekar på att det grannskapsidealet är fruktbart att utgå från när vi vill förstå förortsförhållandena. Det ska inte tolkas så att folk nödvändigtvis vill ha fler och nära kontakter med grannar. Det är ett modifierat grannskapsideal vi utgår från.

Men stadslivsidealet då.....!

Finns det då inte en del förhållanden som säger oss att stadslivsidealet vore viktigt att utgå ifrån vid studiet av förorten? Jo, det finns det. Speciellt vill vi peka på

1. Andelen unga utan barn, liksom i viss utsträckning äldre utan barn är stor i förorterna. Det är grupper bland vilka vi troligen återfinner relativt många "stadslivsälskare" (se föregående kap). De har lättast att leva ett oberoende liv, speciellt de unga, de är rörliga och kan - om de vill - delta i nöjesliv och annat vi kan förknippa med stadslivet.

2. Flera trender i samhället idag pekar på att stadslivsidealet attraherar allt fler. Efterfrågan på innerstadens lägenheter, ungdomskulturens tillväxt i stadskärnorna är exempel på sådana trender. Kanske är det möjligt att se dessa trender som delar av en större utveckling mot allt större individualisering som otvivelaktigt finns i samhället.

Varför kan vi då inte utgå från stadslivsidealet? Dels därför att det finns fler människor och fler skäl som talar för grannskapsidealet i vår framställning tidigare. Men dels också därför att stadslivsidealet är svårt att tänka sig förverkligat i förorterna. Innerstadens intensiva liv och flöden av människor hänger ihop med att arbetsplatser, kommersiell och kommunal service är koncentrerat dit i långt större utsträckning än som motsvaras av dess befolkning. Innerstadens intensitet bygger alltså på ytterområdenas utarmning. Även om - vilket säkert är omöjligt på många sätt - arbetsplatser osv fördelades jämnt över hela stadsbygden skulle inte förorten på långa vägar komma upp till nuvarande innerstads nivå beträffande liv och rörlighet. De förortsbor som vill leva ett "stadsliv" måste nog också i framtiden lämna sitt område. En utveckling av stadslivsidealet bland boende i förorterna skulle snarast stärka de drag av sovstad som redan finns där. Kanske kan någon förort, eller del därav få en stadslivskaraktär - vi ska återvända senare till den tanken - men som mer allmän utgångspunkt för tänkandet kring förorten ter sig inte stadslivsidealet användbart.

Lokal offentlighet

Det finns ändå drag i stadslivsidealet som både är attraherande och som borde vara möjligt att förena med grannskapet. Det är möjligheten att delta i ett socialt rörligt liv, träffa och se människor, småprata och utbyta erfarenheter, skvaller osv - utan att vara tvungen att delta. Att kunna gå in i den sortens samvaro när man önskar, delta passivt, kanske som åskådare när man det önskar, dra sig tillbaka när man så vill - motsvarar antagligen många människors önskningar.

Den här typen av socialt liv skulle vi kunna kalla för lokal offentlighet, därmed pekande på att det rör sig om människor som i stor utsträckning känner varandra som grannar, som föräldrar i skolan, som kunder i livsmedelsaffären osv. Men också framhållande att det sociala livet försiggår på offentliga platser, gator, torg, caféer och andra samlingslokaler, och att det bygger på

en valfrihet att delta eller dra sig ur.

Begreppet lokal offentlighet finns bl a hos Liljeström (1979) när hon beskriver den gamla byns sociala forum, och hos Engelbrektsson (1982) när hon beskriver livet i den gamla arbetarstadsdelen Landala i Göteborg med dess mötesplatser som folk kunde gå till för att prata, diskutera eller bara lyssna.

Franzén och Sandstedt är kritiska mot Liljeströms användning av begreppet. De menar att offentlighetsbegreppet är utvecklat i förhållande till begreppet privat inom borgerligheten. Då det privata inte återfinns inom bysamhällets grannskap blir det omöjligt att tala om offentlighet där på ungefär samma sätt som borgerlighetens offentlighet (1981, s 128-129). Något ligger i detta. Det är viktigt att se motsättningarna mellan grannskapslivet och stadslivet, som vi tidigare pekat på. Men det är samtidigt en risk i att absolutifiera de modeller av verkligheten man skapat sig och därmed undvika att se att denna verklighet inte är riktigt så renodlad som modellerna.

I varje fall är det nog så att det modifierade grannskap som vi här ovan angett som en utgångspunkt både teoretiskt och i realiteten låter sig förenas med en lokal offentlighet. Det modifierade grannskapet medger rimligen att individer och familjer har ett privatliv där de både är avskilda från och oberoende av grannar i rätt stor utsträckning. Det är inte ett privatliv i den ursprungliga borgerliga meningen, men det är ett privatliv i den meningen att innanför hemmets väggar kontrollerar man situationen och utanför finns rätt stora valfriheter.

Tillgång till ett stadsliv

Utan att leva ett stadsliv tror vi att många människor i förortererna (och på andra ställen) ändå vill ha tillgång till ett sådant. Gå på teater, handla i Saluhallen, demonstrera i Centrum o s v - är säkert positiva värden för mycket stora grupper. Och även om grannskapet är (och i människors uppfattningar borde vara) en mer central del av människors liv så kan det förenas med ett visst mål av stadsliv. Jeff Bishop beskriver en sådan situation i Milton Keynes som är en av de senaste New Towns i England. Planerare förfas sig ofta över stadens oformlighet och brist på stadsmässighet. Folk i Milton Keynes uppfattade själva att de bodde i fungerande grannskap och

utnyttjade vid behov flera olika centralt belägna kommersiella och kulturella enheter (1984). De bodde i grannskap men utnyttjade ett stadsliv.

Sammanfattningsvis tror vi att de utgångspunkter vi bör ha när vi försöker förstå vad som händer i förorten är främst behovet av ett modifierat grannskap, men också en lokal offentlighet och tillgång till ett stadsliv.

Förutsättningar för det modifierade grannskapet

Det finns en mängd kunskaper, både historiska och om nutiden, som vi kan relatera till frågan om vilka förutsättningar som är positiva för uppkomsten av ett grannskap. Kunskaperna kan vi bl a utvinna genom att försöka karakterisera förhållandena i områden med ett utvecklat grannskap: den gamla byn, gamla arbetarstadsdelar, nya villaområden o s v.

Utan att här göra en sådan kunskapsgenomgång vill vi peka på ett antal förutsättningar som är väsentliga för att ett grannskap kommer till stånd. Först vill vi dock framhålla att ett grannskap skapas genom att människor träffas och gör något tillsammans, eller åtminstone gör något vid sidan av varandra. När man gör något tillsammans - om det är att passa barn i sandlådan, dansa gammaldans eller gå i studiecirkel - lär man känna varandra, får gemensamma erfarenheter att referera till o s v.

Förutsättningar för att folk ska göra något tillsammans är av flera olika typer. Finns det verksamheter/funktioner som arbetsplatser, fritidsverksamhet, skolor, barnpassning, kulturell och kommersiell service i området och för områdets befolkning innebär detta att en hel del av dem som bor där träffas och i viss utsträckning gör saker tillsammans. Det skapas ett liv i området, händelser och kontaktpunkter.

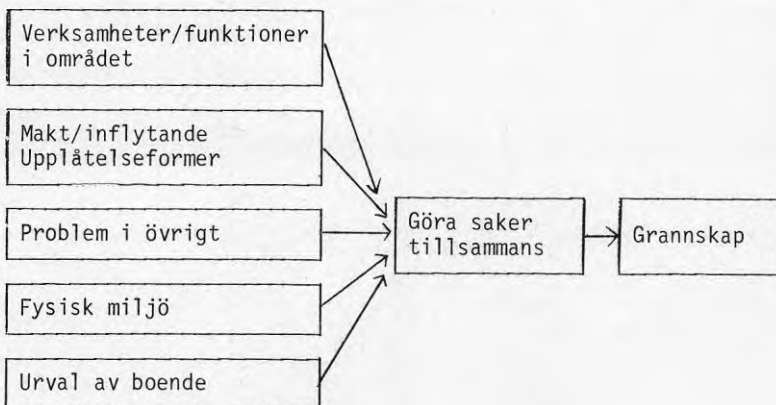
På samma sätt innebär makt/inflytande över lägenheten och bostadsområdet liksom upplåtelseformer eller kontraktsformer som ekonomiskt premierar välskötta lägenheter och områden viktiga förutsättningar för att människor ska samarbeta, organisera sig, intressera sig för området och andra människor som bor där.

Problem (utöver de ovan nämnda) som blir gemensamma för områdets boende såsom hot om rivning, nedläggning av skolor eller liknande är också viktiga förutsättningar för kontakter. Folk pratar om hoten, kanske organiserar sig, samarbetar för att lösa problemen.

Den fysiska miljön är en annan typ av förutsättning. Den innefattar avgränsningar av bostadsområden, gårdar, trappuppgångar m m. Och avgränsningarna spelar en viktig roll genom att bestämma en enhets storlek och överblickbarhet. Det i sin tur har betydelse för på ett individualpsykologiskt plan för identifikation och trygghet. Men också på ett kollektivt plan: stora områden med mycket människor är svårare att få kontakter i, att organisera att utöva social kontroll i. Överblickbara gårdar och mötesplatser, inbjudande ytor att vistas på, skapar sociala rum med människor som kan igenkännas, barn som kan övervakas - också detta är aspekter av det sociala grannskapet. Vilka människor som flyttar till ett område är ytterligare en typ av förutsättning för grannskapet. Homogenitet eller likhet (klassmässigt, åldersmässigt bl a) ger i viss utsträckning förutsättning för kontakter: man har samma eller likartade problem, man har värderingsmässiga likheter som underlättar umgänge osv.

Resursstarka grupper (kunskapsmässigt, ekonomiskt) har lättare att organisera sig, ta till vara området och egna intressen. Problemgrupper kan, om de blir stora i ett område, skapa otrivsighet genom att de stör på nätter, inte följer normala regler för hur man uppträder. De kan då förhindra att folk vill umgås i området, omöjliggöra att social kontroll upprätthålls, att kollektiva handlingar utförs. Stora kulturella skillnader kan också vara hinder för att människor ska fungera i ett grannskap.

Sammanfattningsvis vill vi med följande figur föra ihop de samband vi ovan angett i textform:

Det ovanstående sagt med reservationen att människor, som vi tidigare påpekat, skapar sin värld. En del människor vill inte leva i grannskap trots att de lever i en situation där förutsättningarna pekar åt det hållet. Sören Jansson (1984) beskriver hur en familj i ett grannskapspräglad småhusområde värjer sig mot grannkontakter, vill vara oberoende och privata i området. De påverkas av situationen de lever i, men ingår i begränsad utsträckning i grannskapet.

Förutsättningar för lokal offentlighet

En lokal offentlighet kan både ses som en del av ett grannskap, där människors möten bygger på att man känner varandra sedan tidigare, och som en förutsättning för grannskap i den meningen att möten mellan människor utvecklar kontakterna.

De mer specifika förutsättningarna för en lokal offentlighet tror vi ligger dels i mötesplatser dels i verksamheter av viss typ. Mötesplatserna måste karakteriseras av att människor rör sig genom dem, för att göra något där eller bara för att passera. Det rörliga livet inbjuder till att stanna, betrakta eller samtala en stund. I ett bostadsområde kan gårdar med både genomströmning och möjligheter för barnpassning, platser för att sitta ute och dricka kaffe o s v fungera på det sättet. Kaféer och pubar kan ibland rymma förutsättningarna.

Verksamheter kan också vara förutsättningar för att en lokal offentlighet skapas. Då fordras att verksamheterna inte är krävande, snarare inriktade på samvaro än direkta resultat av något slag, att de tillåter människor att gå in och ut ur verksamheterna efter behag. Gårdsfester, fast de naturligtvis är tillfälliga spel av typen boule, bingo och dans - det tror vi är exempel på sådana verksamheter.

Teori som referensram

Vi har här ovan skisserat en teori för att förstå förorten. Vi har tagit vår utgångspunkt i grannskapsidealet och pekat på att ett modifierat grannskap och en lokal offentlighet är önskvärd för att förorten ska fungera. Vi har också pekat på förutsättningar för att grannskapet och den lokala offentligheten ska uppstå.

Denna teori är naturligtvis skissartade. Avsikten med den är inte att frambringa ett antal hypoteser som testas, utan snarare att skapa en referens-

ram som vi använder när vi diskuterar våra resultat. När vi ser på barnfamiljernas flykt från förorterna, ungdomsproblem där o s v har vi, i våra försök att förstå varför detta sker, vår teori som en utgångspunkt för vår tolkning.

Till dels kan man också säga att den teoribildning som finns redovisad i detta och föregående kapitel är ett resultat av den forskningsprocess vi genomgått. Utifrån förhållanden vi stött på har vi (vidare-)utvecklat idéer och teori som vi startat från. Vi vill med detta peka på ett annat förhållningssätt till teori och empiri än det traditionellt positivistiska med i förväg uppställda hypoteser. "Vår metod" återfinns i viss utsträckning i Glaser och Strauss: "The discovery of grounded theory" (1967).

Kapitel 5 STJÄRNHUSOMRÅDET

Inledning

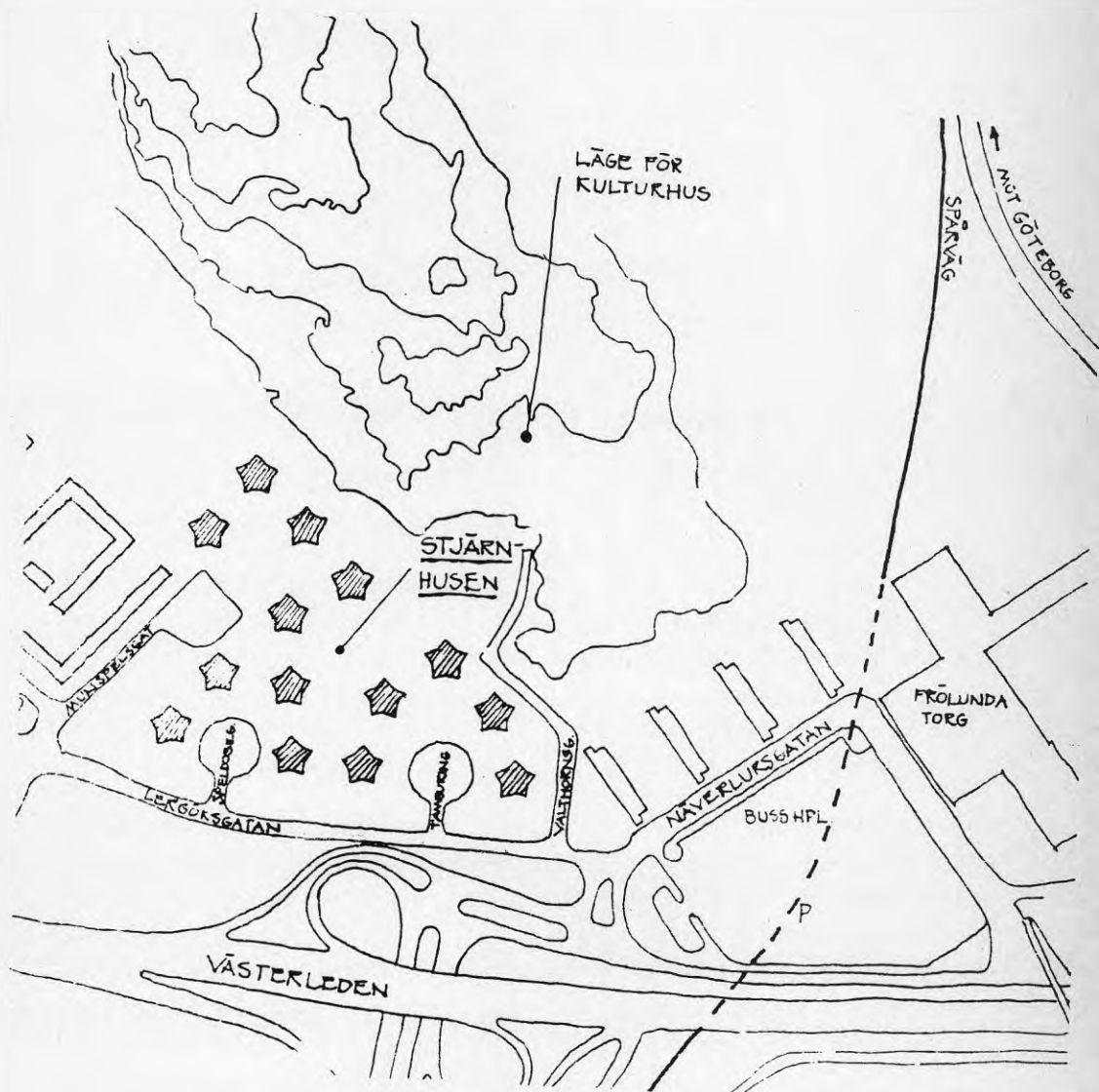
Stjärnhusområdet är speciellt så till vida att det har utvecklats från att vara ett attraktivt område till att bli ett problemområde. Första delen i framställningen här nedan skall syssla med frågan hur detta kunde ske. Insatserna för att förändra området omfattar bl a en relativt lång planeringsprocess med ett omfattande deltagande från de boende. Detta trots att intresset från början var mycket svagt, ja till och med negativt från boende. Hur den utvecklingen var möjlig är en av de viktiga frågorna i det andra huvudavsnittet som behandlar insatserna för att förändra området.

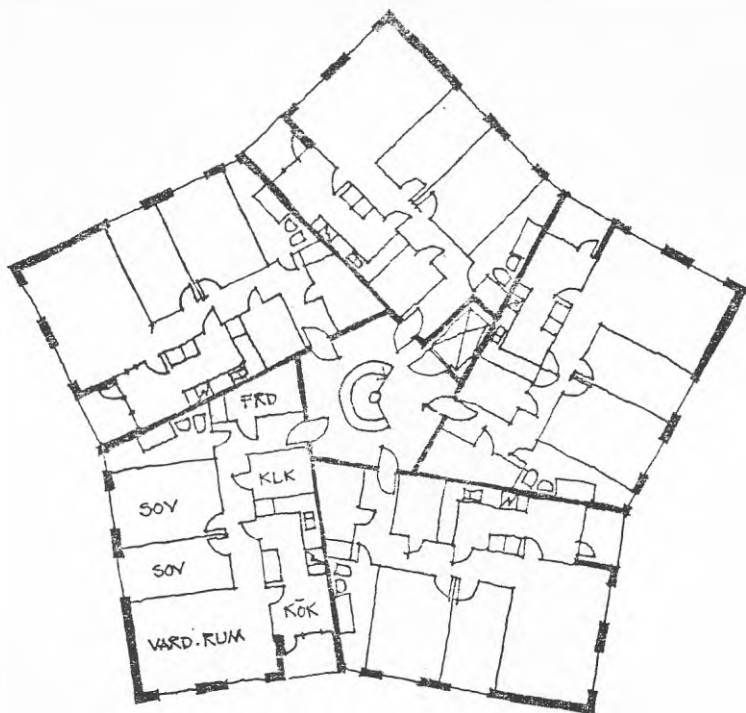
I det tredje avsnittet försöker vi att beskriva resultatet av insatserna. Blev området bättre? Hur upplever och använder de boende sitt område?

Områdets utveckling

Stjärnhusområdet omfattar 14 punkthus med tillsammans 560 lägenheter. Området ligger i västra Göteborg, nära den stora centrumanläggningen Frölunda Torg, dit det tar ca 5 minuter att gå från Stjärnhusen (se karta).

Stjärnhusen stod klara 1964-65 och ägs av det stora allmännyttiga bostadsföretaget Göteborgshem. Husen är 9 våningar höga. Bottenvåningen innehåller tvättstuga, förråd o dyl. Övriga våningsplan innehåller 5 lägenheter fördelade runt ett trapphus med hiss. Husens form, femkanten, har inneburit att fem lägenheter kunnat placeras i varje plan. Varje lägenhet blir därmed också orienterad åt sitt håll, d v s ingen lägenhet på samma plan har utsikt åt samma håll. Detta har betydelse för gårdens funktion, vilket vi strax återkommer till.

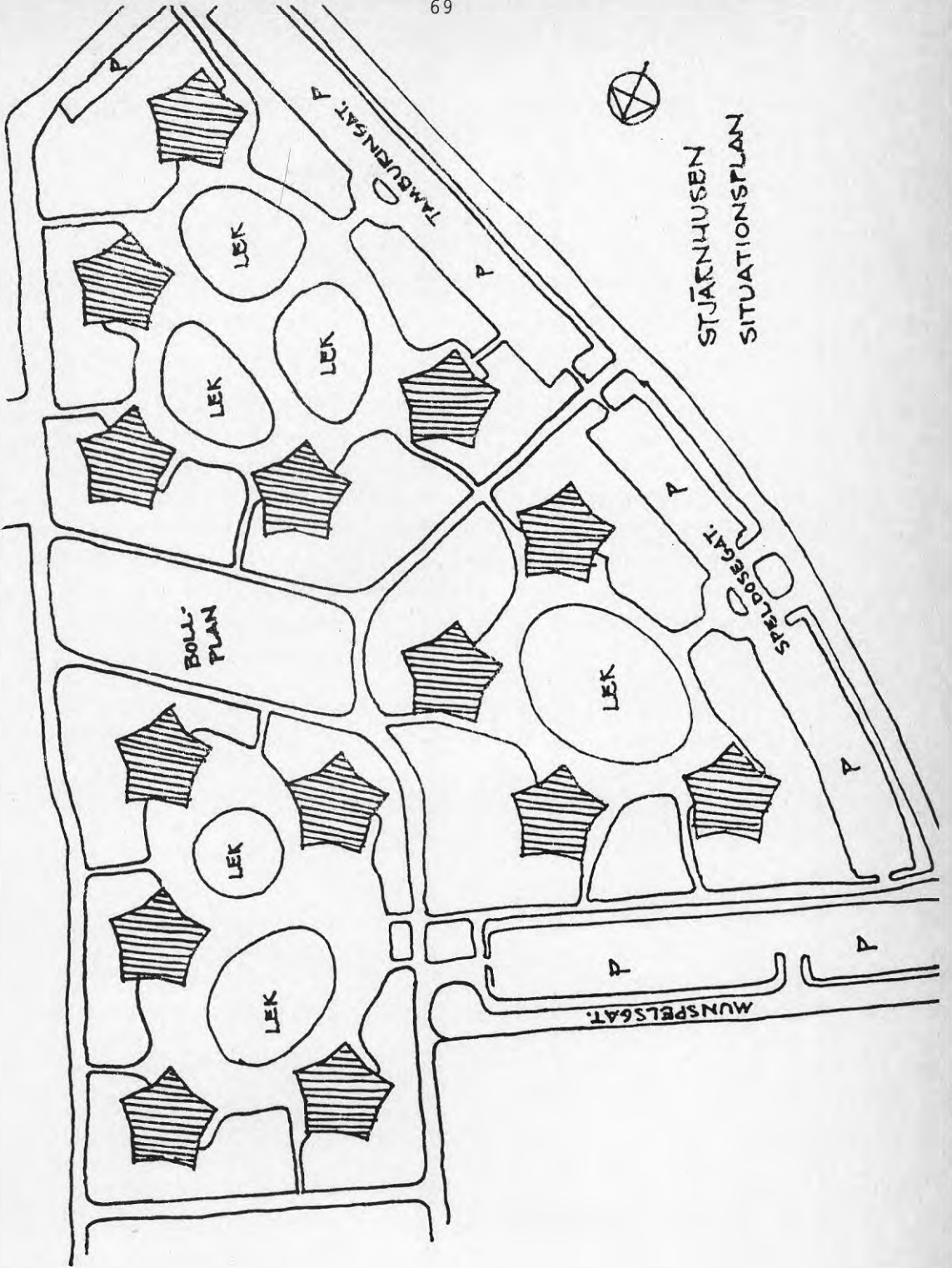
De 560 lägenheterna är, om inte identiska, så näst intill. De är alla på 3 r o k och variationen mellan lägenheterna består i att vissa är ett par m^2 större än andra. Utan att närmare gå in på motiven för husens utformning kan man ändå konstatera att de är ett uttryck för en långt driven strävan att rationalisera byggandet genom enhetlighet och standardisering. Som vi ska visa blir också det ensidiga lägenhetsutbudet så småningom ett problem i området.

De 14 husen är placerade i tre gårdar. De brukar benämnas efter gatunamn: Tamburingatan, Speldosegatan och Munspeisgatan. Gårdarna asfalterades (på vissa ställen i texten används inte presensform på verben. Det har att göra med att området ju senare har byggts om i delar) med undantag för ganska små lekutrymmen med i stort sett sandlådor som utrustning. Utanför de asfalterade områdena låg gräsmatta och där utanför p-platser och vägar (se kartan s 4). Hela området var nästan helt platt och med mycket liten vegetation. Speciellt blåsiga dagar, vilka är vanliga så här nära kusten, gav området ett kalt och vindpinat intryck.

På kartor och planer framträder gårdarna tydligt. I verkligheten var det annorlunda. Hela området var svårorienterat då gränserna mellan gårdarna var diffusa och det var svårt att veta till vilken gård ett hus hörde.

STJÄRNHUSEN
SITUATIONSPLAN

Husen såg i stort sett likadana ut från vilket håll man såg dem, ingångsidorna bildar inte heller en linje som håller ihop gården.

Gårdens möjlighet att vara en social miljö begränsas också av att lägenheterna är vända mot olika håll. De boende kan inte överblicka gården, inte kontrollera den. Barn som leker på gården kan inte nås av föräldrar annat än från lägenheter som vetter mot gården.

Gårdarna användes som parkeringsplats och en hel del trafik förekom där trots att detta inte var avsikten.

Förutom sandlådorna för de yngre finns en bollplan i områdets mitt. I övrigt finns inga eller små möjligheter till verksamheter vare sig för unga eller gamla. Inga gemensamhetslokaler, ingen service, ingen verksamhet över huvud taget. Däremot finns service i riklig mängd på Frölunda Torg (färdigt två år efter Stjärnhusen), Frölunda Kulturhus (färdigt 1980) har bibliotek, bad, teater m m. Ruddalens fritidsområde, skolor ligger också nära Stjärnhusen. Stjärnhusområdet ligger alltså nära en rad olika typer av service och rekreativsmöjligheter, men området i sig har inget av detta.

Sett som fysisk miljö hade området dåliga förutsättningar för ett socialt liv: liv och rörelse på gården, människor som träffas och knyter kontakter, gör saker tillsammans.

NÅGRA STATISTISKA DATA OM STJÄRNHUSOMRADET

1. Totalbefolkningen

År	1965	1970	1975	1980	1983
Antal	1959	1904	1527	1292	1165

2. Åldersfördelning. Procent

	1965	1970	1975	1980	1983	Göteborg 1980
0 - 6 år	24	16	12	11	13	7
7 - 15	15	22	16	10	8	10
16 - 24	10	10	20	25	20	13
25 - 64	50	50	49	49	51	53
65 -	1	2	3	5	8	17
	100%	100%	100%	100%	100%	100%

3. Medelinkomst för män (sammanräknad inkomst)

	1967	1971	1974	1977	1982
Stjärnhusomr.	29.700	29.300	38.000	48.000	63.050
Göteborg	25.900	29.000	43.500	57.900	78.760

4. Andel utländska medborgare

1970	1975	1980	1983	Göteborg 1980
6%	11%	14%	17%	9%

5. Andel barn 0-15 år med ensamstående föräldrar

1975	1980	Göteborg 1980
38%	47%	18%

(för 1975 är barnen i åldrarna 0-17 år)

6. Andelen utflyttade i relation till hela befolkningen (medelbef. under året)

1978	1980	1983
26%	26%	26%

Data är hämtade från statistik utgiven eller framställd av Göteborgs stads-
kansli: Folk och Bostadsräkningen 1980
Statistisk Årsbok Göteborg 1980
Inkomststrukturen i delområden av Göteborgs kommun UR 1969:7,
UR 1973:1, UR 1976:5, UR 1979:1
Bearbetn. från INKOPAC och Demopac samt flyttningsstatistik.

Inkomststatistiken är svårbedömd. Vissa skillnader i inkomstbegrepp finns mellan olika tidpunkter, varför jämförelser över tid måste göras försiktigt. Vidare varierar inkomster med arbetad tid, vilket speciellt gör att kvinnors inkomstsituation blir svårtolkad. Vi har därför valt att, såsom ett någorlunda enkelt och slagkraftigt mått på inkomstnivå, ta fram männens medelinkomster.

Beträffande "andel barn med ensamstående föräldrar" går det inte att följa den gruppen bakåt i tiden längre än till 1975. Om man ser på andra typer av data, ex vis andelen ogifta föräldrar, tyder dessa uppgifter på att den nämnda andelen barn var relativt låg fram till 1970.

Från vanlig förort till problemområde

När området var färdigbyggt i mitten på sextiotalet bodde ca 2 000 personer där. Liksom i alla nybyggda områden av förortstyp dominerade barnfamiljerna som hushållstyp och barn och ungdomar var stora befolkningsgrupper relativt sett. (Se statistik - sammanställn.) I övrigt finns i statistik inga tecken som tyder på att det skulle vara något speciellt med området. Andelen utländska medborgare ligger på genomsnittsnivå eller under för Göteborg, inkomstnivån är något högre än genomsnittet (29.700 i medelinkomst 1968 mot 25.900 för hela staden). Socialstatistik ger inga utslag. Området skiljde sig inte påtagligt från andra vare sig för fastighetsägaren eller kommunala förvaltningar. Om det fanns en skillnad är det snarare att det var ett eftertraktat område att bo i, att det var trivsamt att bo där. De som bott länge i området beskriver kontakter och gemenskap.

Under sjuttiotalet förändras områdets karaktär. Den mest uppmärksammade delen av förändringen är ungdomsproblemen. Från 1973 och framåt är Stjärnhusgänget en mycket påtaglig grupp i området. Gänget stör och hotar många boende och blir egentligen startpunkten för att fastighetsägare och så småningom kommunala förvaltningar vill göra något åt området.

Stjärnhusgänget bestod av ca 50-60 ungdomar med en kärna på ungefär 30 personer. Ett fåtal kom från andra bostadsområde men huvuddelen bodde i området. I gänget ingick både killar och tjejer, men tjejerna var med kortare tid. Under den tid som gänget existerade, 1973-1979, hann tre generationer av tjejer vara med och försvinna ur gänget.

Stjärnhusgänget vistades i området till större delen. De bröt sig in i förrådsutrymmen och källarlokalerna som de utnyttjade som sina lokaler och de använde några trappuppgångar som samlingspunkter och umgängesutrymmen på kvällar och helger. Bruk och missbruk av öl, sprit, hasch och tinner förekom relativt flitigt och gänget började snabbt att uppfattas som störande och hotande. Detta ledde till klagomål från boende till polis och fastighetsförvaltare. Både telefonsamtal och brev beskrev situationen i upprörda ordalag. Ungdomarna vandaliserade, förorenade och hotade folk. Det var inte roligt att komma hem på fredagskvällen och i trappuppgången tvingas ta sig igenom en grupp ungdomar som var berusade och som kastade glåpord efter de som kom. Vaktbolag och polis gjorde punktinsatser för att upprätthålla ordningen men insatserna gav bara tillfälliga resultat.

Hur omfattande vandaliseringen, hoten mot de boende och allt annat som gänget ställde till med egentligen var, det går idag inte att rekonstruera. Men helt klart är att gänget betytt mycket för bilden av området så som den kom att tona fram hos boende, fastighetsägare och myndigheter. Svårigheten att komma till rätta med gänget var också en viktig del av den negativa hållning till förändringar som en grupp boende skaffade sig. Man uppfattade att området inte var möjligt att påverka, allt skulle bara förstöras av ungdomarna.

Ungdomsproblemen blev, som ovan nämnts, det akuta problem som ledde fastighetsägaren att ta kontakt med socialförvaltning, fritidsförvaltning, polis m fl om att något borde göras i området. Men Stjärnhusgänget var egentligen bara en del av den förändring som skedde i området under 70-talet.

Området genomgår en kraftig befolkningsminskning från ca 2.000 till ca 1.300 1980. Barnhushållen minskar under samma period från 75% av alla hushåll 43%. Andelen enförälderhushåll ökar dock samtidigt och vi kan se att andelen barn som bor med en förälder år 1980 är uppe i nästan hälften av områdets barn.

Det senare är en anmärkningsvärt hög siffra. Omflyttningen ökar och i slutet av 70-talet byts 25-30% av de boende ut varje år. Inga tomma lägenheter förekommer dock. Den relativa inkomstnivån sjunker. Som vi tidigare visat på låg den 1968 betydligt över genomsnittet för Göteborg. 1982 är medelinkomsten 63.050 kr i området vilket skall ställas mot 78.760 kr för hela Göteborg. Andelen socialhjälpstagare är i slutet av sjuttioåret dubbelt så stor som i Göteborg som helhet, nykterhets- och barnavårdsärenden likaså mycket frekventa. På skolor, BVC, BUP börjar man i mitten av sjuttioåret att uppfatta att området har fler problembarn och fler problemfamiljer än andra områden.

I slutet av sjuttioåret finns uppfattningen mer allmänt etablerad att Stjärnhusområdet är ett problemområde. Det har då gått från att vara ett område som uppfattats som ett attraktivt och väl fungerande område till att uppfattas som illa fungerande, ett problemområde. Hur kunde det ske? Vad är det egentligen som hänt?

Stjärnhusen - utvecklingen än en gång

En viktig bakgrund till situationen när området var nytt var att bostadsbristen i mitten av sextioåret hade stor omfattning i Göteborg. Att få tag

i en ny, rymlig och modern bostad med närhet till service och kommunikationer - i det låg stora fördelar för många. Svårigheten att få tag i bostad ledde troligen också till en selektion där relativt väletablerade familjer med goda inkomster ur arbetar- och medelklass flyttade in. Småbarnsmödrarna som var många, var hemarbetande och kring barnpassning och hushållsarbete knöts många kontakter.

Trots de höga husen, bristen på gårdsavgränsningar, inflytande och verksamheter i området - allt faktorer som är ogynnsamma för ett fungerande grannskap - tycks befolkningssammansättningen och den gemensamma situationen med småbarn och hemmafruar innebära att området fungerade relativt bra.

Förändringar i samhället i början av 70-talet leder successivt till förändringar i Stjärnhusområdet. Samtidigt med att flerbostadshusbyggandet fullföljs i stor skala ökar villabyggande kraftigt. Valfriheten på bostadsmarknaden blir större. Genom ökade inkomster och relativt sett billigare bostäder ökas bostadsstandarden. 3 r o k uppfattas av många barnfamiljer som en för liten lägenhet och genom denna förändrade samhällssituation får det ensidiga lägenhetsutbudet i Stjärnhusområdet (enbart 3-or) konsekvenser. Barnfamiljerna, speciellt "fullständiga" sådana, liksom hushåll med ekonomiska resurser att betala småhus eller större lägenhet flyttar i stor utsträckning ut.

Utflyttningen leder inte till tomma lägenheter (vilket ju annars framträder kring 1973-74 i flera andra områden i Göteborg). Stjärnhusen ligger i väster i Göteborg, där det totalt sett är attraktivt att bo, och området har nära till service och bra kommunikationer. I stället flyttar nya grupper in: ensamstående mödrar, relativt unga samboende utan barn, studerande, d v s grupper för vilka lägenhetsstorleken nu passar. En ökad andel av de som flyttar in har problem av olika slag; svårt att få arbete, missbruk, svårt att klara sitt föräldraskap. Den snabba utflyttningen ger utrymme för grupper som inte långsiktigt planerar sitt boende utan snarare snabbt behöver få tag i en bostad.

Mellan socialbyrån på Frölunda torg och bostadsföretaget ledde problemanhopningen i området så småningom till ömsesidiga beskyllningar. Socialbyrån menade att företaget medvetet förde problem till Stjärnhusen för att hålla andra områden fria, medan företaget anklagade socialbyrån för att föra företaget bakom ljuset när det gällde att skaffa fram lägenheter till svårt belastade personer. Det är idag svårt att belägga i vilken utsträckning detta

har förekommit och varit medvetet. Både bostadsföretaget och socialbyrån har antagligen följt en minsta motståndets lag där det för socialbyrån gällt att skaffa fram bostäder snabbt och för bostadsbolaget gällt att undvika bråk i väl fungerande områden. Medvetenheten om den långsiktigt segregeraande effekten av detta har kanske inte funnits.

En konsekvens av det nya inflyttningsmönstret är att området blir mer instabilt. De grupper som flyttar in är rörliga: ensamstående finner nya partners, unga sambos bryter sina relationer eller får barn, studerande börjar arbeta o s v. Behovet av att byta lägenhet uppstår snart igen. Området får hög rörlighet och delvis genomgångskaraktär. Och den som snart tänker flytta igen tycker sällan det är viktigt att bekymra sig om grannar eller området i övrigt.

En annan konsekvens av selektionen till området är att olika typer av sociala problem ökar i området. Det har en individuell eller familjemässig sida som i viss utsträckning behandlas och noteras av bl a sociala myndigheter. Men det har också en kollektiv sida: störningar av olika slag ökar i området i samband med alkohol och annat drogbruk, nattliga fester och annat. Normer för grannrelationer, hänsyn o s v luckras nu upp. Det går inte att upprätthålla en vanlig social kontroll i området och de "ordentliga" ger upp, flyttar eller avskärmar sig. Den ökande anhopningen av människor med sociala problem tillsammans med att ett stort antal människor ser boendet i området som en tillfällig situation är säkert viktiga anledningar till att grannskapet som social företeelse försämras under första halvan av 70-talet.

Bristen på grannskap och social kontroll illustreras väl av situationen kring Stjärnhusgänget. Att det utvecklas ett gäng som blir störande i området är delvis tillfälligheter (och en del av problemstämplingen av området därmed också). När barn kommer upp i åldrarna 13-14 år är bundenheten till bostadsområdet inte större än att gäng kan etablera sig i näraliggande centrumbildningar eller bostadsområden eller fritidsgårdar. Stjärnhusgänget hade kunnat etablera sig på Frölunda torg, kanske kallats för Torggänget och där blivit föremål för insatser från polis och fältassistenter. Men delvis är det inte tillfälligheter. De har vuxit upp i området och känner det väl. Det är deras område.

När gänget utvecklas saknar alltför många föräldrar möjlighet att göra något åt sina barn. De har egna problem och flera av dem kanske också bär med sig

den arbetarklasstradition som innebär att uppfostran i stor utsträckning sker i grannskapet. Men grannskapet här saknar förmåga att ta itu med problemen på annat sätt än att när störningarna blev för stora klagar man hos bostadsföretag och myndigheter och kräver insatser från deras sida. De boende känner inte varandra och ungdomarna tillräckligt för att kunna reagera och förhindra utvecklingen. Inte heller för att kunna hitta några positiva alternativ. Och det är knappast någon tillfällighet. Grannskapet hade redan urholkats så att social kontroll i området fungerade relativt dåligt.

När allt mer av dessa förhållanden blir kända utåt, hos bostadsföretaget, kommunala myndigheter och människor runt omkring växer bilden av problemområdet Stjärnhusen fram. Men det är samtidigt viktigt att notera att området med all säkerhet fungerade dåligt långt innan problemen med gänget blev så stora att hela området stämplades som ett problemområde. Det är också viktigt att notera att för ganska stora grupper området fortfarande upplevs positivt - trots problemstämplingen.

Det ovanstående innebär att vi gjort en analys av områdets utveckling som innebär att urvalet av boende, vilket i sin tur var beroende av ändrade samhällsförhållanden och ensidig lägenhetssammansättning i området, anges som orsak till att området börjar fungera dåligt och så småningom att notera att andra förutsättningar för ett fungerande bostadsområde inte var bra. De boende hade inget inflytande över området, där fanns inga verksamheter, den fysiska miljön uppmuntrade knappast till kontakter. Hade det sett annorlunda ut i de avseendena hade utvecklingen kunnat bli annorlunda. Stjärnhusområdet kunde onekligen från början ha getts bättre förutsättningar.

Säkert kunde också urvalet av boende ha styrts i en annan riktning i början på 70-talet (men det är lätt att vara efterklok). Vi återkommer till den problematiken.

Samhället griper in

Göteborgshem driver på.

Problemen med Stjärnhusgänget blev besvärliga för Göteborgshem. Förstörelse och inte minst klagomål från boende i området ledde till att man från företagets sida ville att något annat än polis- och vaktbolagsinriparn skulle ske.

I början av 1974 kom det första mötet till stånd med representanter för Göteborgshem, socialbyrån, fältassistenter och fritidsförvaltningen. Detta möte och de som följer under nästan två års tid karakteriseras av att Göteborgshems representant vill att något skall göras men att de kommunala representanterna är motvilliga. De uppfattar ännu inte området som ett problemområde, menar att beskrivningarna är överdrivna och anser inte att insatser i området behövs. Till viss del verkar detta sammanhånga med att de inte befinner sig i området i sin dagliga verksamhet utan en bit därifrån. Därmed märker de inte heller problemen. Bindningen till verksamheter som är lokaliserade till andra ställen gör förmodligen också att man värjer sig när krav framställs på insatser.

Fältassistenterna, som ju har ett speciellt ansvar för ungdomssidan, reagerar först. Mot slutet av 1974 placeras en vagn med utrustning för att meka med mopeder och motorcyklar i området. Man försöker också få ungdomar från "gänget" till ungdomsgården vid Frölunda Torg. Ingetdera tycks ha varit lyckosamt. Så småningom övergår detta i att en fältassistent ägnade två kvällar i veckan åt verksamheter, huvudsakligen med gänget.

Från hösten 1975 har också representanter från socialbyrån och fritidsförvaltningen accepterat problembeskrivningen. Under två och ett halvt års tid arbetar de kommunala representanterna på att få fram pengar till en mer omfattande verksamhet i området. Från 1976 ställer Göteborgshem en lägenhet till förfogande för detta. Men det dröjer ända till februari 1978 innan några resurser kommer (då Stjärnhusgänget, den ursprungliga anledningen till insatserna, är satt i upplösning).

Grannskapsarbetet - fas 1.

I februari 1978 startade ett grannskapsarbete i Stjärnhusområdet. Pengarna stod socialförvaltningen i stort sett för (Fritidsförvaltningen kom aldrig in i projektet). Två halvtidstjänster som senare utökades till två heltider (med smärre variationer), lägenheten som Göteborgshem ställt till förfogande samt en mindre summa verksamhetspengar - det var resurserna. Målen för grannskapsarbetet angavs: att bedriva fritidsverksamheter, speciellt för grupper som annars inte nåddes av detta, att aktiviteter och verksamheter i området skulle stödjas. Målgrupper som hemmavarande, d v s kvinnor, barn och ungdomar utpekades.

Det mesta av arbetet kom att handla om två grupper. Dels startades en mamma-barnverksamhet som kom att leda över till startandet av en öppen förskola alldeles utanför Stjärnhusen. Sycirklar och en del andra verksamheter var också inriktade på denna grupp. Dels fortsatte arbetet med ungdomar i området.

I viss utsträckning arbetade också grannskapsarbetarna med hela området. Områdesfester genomfördes vid några tillfällen, en dag i veckan var det korvgrillning om vädret var lämpligt. Men arbetet med hela området hade svårt att finna former. Delvis berodde detta på att när grannskapsarbetarna knackade dörr och inbjöd till husmöten och diskussion om området möttes de av fientligheten som var förknippad med områdets nedgång. Mötena blev misslyckade genom att de präglades av kraftiga aggressioner mot Stjärnhusgänget, Göteborgshem och de myndigheter som inte lyckades bemästra gänget. Kritiken mot gänget, Göteborgshem och myndigheterna var säkert befogad men grannskapsarbetarna kunde inte leda den till något konstruktivt. Motsättningarna låste en utveckling.

Kursändring i grannskapsarbetet

Hösten 1979 kunde projektet efter 1½ års arbete konstatera att det arbete med mammar-barn respektive ungdomar som bedrivits var bra i sig men knappast påverkade området. Man hade hjälpt och stöttat en del människor-knappast de mest utslagna - men ändå människor som behövde hjälp. Flera av dessa hade redan flyttat från området. Dessutom hade den reguljära öppna förskolan nu kommit igång, ungdomsproblemen var inte längre lika överhängande. I stort fungerade dock området dåligt. Projektet borde göra något åt det.

Efter diskussioner kom projektet fram till att det fortsatta arbetet borde inriktas på att arbeta med förändringar i den fysiska strukturen, såsom lägenhetsfördelning och gemensamhetslokaler. Speciellt tryckte man på lägenhetsfördelningens roll för omflyttningen i området.

I detta låg en tanke om att ett arbete med den fysiska miljön skulle skapa en process där de boende kunde se att förändringar var möjliga, att det skulle skapa kontakter och intresse för bostadsområdet vilket i sin tur skulle ge ett stabilare område med bättre förutsättningar att fungera. Arbetet med ungdomar och andra grupper skulle inte upphöra, men arbetet med de fysiska förändringarna var det centrala. Förknippad med den här kursändringen är också att en elevgrupp från Chalmers redan hösten 1978 hade gjort

ett projektarbete i området. Det handlade om kollektiva boendeformer och hur området skulle kunna byggas om för storhushåll, gemensam service, fritidslokaler m m. I rapporten finns skisserat förslag till storlägenheter, gemensamhetsrum i trapphusen, ombyggnad av källarlokalerna, gårdshus med café och hobbylokaler o s v. (Ahlbäck, A m fl 1978)

Elevgruppens förslag var inte alls förankrade bland de boende - men förslagen pekade på alternativ, födde tankar om ett förändrat Stjärnhusområde.

När elevgruppens arbete var färdigt kallade de till ett möte med boende i januari 1979. Ett trettiotal personer kom och hörde på en presentation av förslagen. Utifrån mötet gjordes sedan en studiecirkel som projektet och några från elevgruppen höll i. Studiecirkeln sysslar med boendemiljön och att Stjärnhusområdet skulle kunna förändras. Man tog kontakter med Göteborgshem som dock menade att stora ombyggnationer var orealistiska, det gick inte att få rimliga lån. Däremot skulle den yttre miljön kunna göras om med hjälp av miljöförbättringspengar (lån och bidrag). I så fall måste Hyresgästföreningen kopplas in. HF måste godkänna ombyggnationen och lämna samrådsintyg.

Studiecirkeln rinner ut i sanden sommaren 1979 men arbetet med den och boendemiljöfrågorna leder, som vi ovan pekat på, fram till att projektet vill driva förändringsfrågorna vidare. Man uppfattar att det är ett långsiktigt arbete som bör baseras på:

- * samarbete med HF, vilket bl a innebär att en kontaktkommitté bör skapas i området,
- * samarbete med Chalmers och de i elevgruppen som är intresserade av ett fortsatt arbete,
- * samarbete med Göteborgshem som har det slutliga ansvaret för att bygga om området.

Men framför allt säger man sig i projektet att man skall arbeta tillsammans med boende för förbättringar i området. Man vill sätta igång en process i Stjärnhusen.

Miljöarbetet startar på allvar

I september 1979 hölls ett bostadsmöte för boende i Stjärnhusen. På mötet medverkade Hyresgästföreningen med ombudsmän och representanter för Västra sektionen, Chalmers med professor Lars Ågren och några från elevgruppen som gjort det tidigare nämnda projektarbetet, granskapsarbetarna. Lars Ågren

berättade inledningsvis med hjälp av bilder om områdets tillkomst. Det var tänkt att det skulle vara en start på en diskussion om vad som kunde göras i området, om det borde byggas om o s v. Någon diskussion kom aldrig till stånd. Istället uttrycktes stark kritik mot Göteborgshems skötsel av området, kritik mot andra boende som inte skötte sig och mot myndigheternas oförmåga att förhindra stölder, vandalism och liknande. Efter den uteblivna diskussionen skulle en kontaktkommitté (KK) väljas för området. Det visade sig då att av mötets ca 25 deltagare var bara 11 boende i området - och bland dem var intresset för KK inte stort. Två personer accepterade med tveksamhet att bli valda (men kom i realiteten aldrig att fungera som KK).

Det var inget upplyftande möte (om man ser det som en startpunkt för en process). Få kom till mötet och de som kom ville klaga snarare än att delta i någon diskussion om förändring. Situationen hänger naturligtvis ihop med områdets nedgång som beskrivits tidigare och klagomålen var i hög grad befogade. Men samtidigt var de också destruktiva, då de framför allt tycktes leda till tanken att inget var möjligt att göra, skulle något göras var det andra som skulle göra det, och anklagelserna ledde lätt fram till motanklagelser från andra inblandade parter. Vi vill kalla detta för "den ömsesidiga låsningens princip" och handlar om att parter i en situation låser varandra så att förändring ter sig omöjlig. Vi skall återkomma till den senare och nu bara framhålla att den situationen på något sätt måste brytas. Projektet (tillsammans med HF:s ombudsman och Chalmersrepresentanterna) bestämde sig för att försöka visa möjligheterna till förändring och se till att de boende verkligen kunde se dessa. Under hösten 79 arbetas därför fram en utställning på rörliga skärmar. Anna, en av Chalmersstudenterna stod för merparten av utformningen. Utställningen omfattade - förutom kortfattade presentationer av miljöförbättringslån/bidrag, Kontaktkommitté, projektets och HF:s syn på boendemiljön - ett skisserat förslag till förbättringar i Stjärnhusområdet. De bärande tankarna i förslaget var:

1. Lokaler för fritidsverksamhet, café m m borde finnas i området.
2. Trafiken inne på gårdarna med rundkörning kring lekplatserna måste stoppas.
3. Gårdarna måste få avgränsningar och markeringar som skapar gårdsrum. Skydd för vind samt bättre lekplatser skulle vara viktiga förhållanden i gårdarnas utformning.
4. Lägenhetssammansättningen borde ändras så att det fanns både större och mindre lägenheter i området.

Förslaget på skärmarna var utformat med bilder och korta texter. Ideerna till förslaget kom från Chalmarselevernas arbete och från grannskapsprojektet som i sitt arbete hade kontakter med de boende. Bl a trafikproblemen var något som många var irriterade och oroliga inför.

Utställning - Husmöte - Arbetsgrupper

Med början i januari 1980 "bearbetades" varje hus i området. Först sattes information upp om ett kommande husmöte och utställningen placerades i entrén. Några dagar därefter knackade projektet dörr i huset, presenterade sig och berättade om projektet, miljöarbetet och mötet. De som inte var hemma fick flygblad. Eftermiddagen därefter stod man i entrén med utställningen och försökte intressera de som passerade. Samma kväll hade man husmöte i kvarterlägenheten. Samtliga 14 hus gick igenom detta program.

På husmötena försökte man dra igång en fördjupad diskussion om området och vad som kunde göras. På de flesta möten fanns förutom projektets folk också någon representant för HF. Man försökte också få folk att gå med i arbetsgrupper (en för varje gård, d v s tre grupper) som skulle fortsätta arbetet med att planera och föreslå ändringar.

Avsikten med utställningen och husmötena var att nå ut till de boende, peka på möjligheter till förändring och därmed bryta inställningen till att ingenting var möjligt i Stjärnhusen. Hur lyckades man?

Dörrknackningen och utställningen nådde uppskattningsvis mellan hälften och två tredjedelar av hushållen. I genomsnitt kom 5-6 personer på husmötena, totalt ett sjuttiofem personer. Kanske hade fler personer kunnat komma om inte mötena hade lagts samma dag som utställningen. De tre gårdsgrupper som bildades innehöll också ca 70 människor. Via husmötena fick man dessutom ihop intresserade till att bilda en Kontaktkommitté som senare kunde väljas på ett bostadsmöte för området.

Mycket av den tidigare pessimismen fanns givetvis kvar. Men det fanns ändå en hel del människor, som, när möjliga förändringar presenterades, blev intresserade och var villiga att delta i ett arbete kring dessa idéer. Även om det funnits ansatser till detta tidigare exempelvis i samband med att Chalmarseleverna presenterade sina förslag så var ändå situationen förändrad. Det var fler positiva nu och fler som ville delta i en fortsatt diskussion.

Arbetsgrupperna träffades tre gånger under våren 1980 och en gång på hösten. Deltagandet varierade en hel del (och är svårt att i efterhand rekonstruera då anteckningar inte finns från alla mötena). Ungefär ett sjuttiototal personer deltog, av vilka flera inte var de som ursprungligen hade anmält sig. Ett femtontal personer engagerar sig mer än andra, kommer regelbundet och de flesta av dessa kommer att vara aktiva under större delen av planeringsperioden.

Anna (från Chalmers) och någon från projektet höll i mötena. De inledde vanligen mötena med att skissera viktiga ideer som man borde jobba med, fortsätta med allmän diskussion och ur detta komma fram med förslag. Dessa förslag skulle Anna gå hem och skissera utifrån och nästa möte skulle inledas med att skisserna presenterades, diskussion följde, ändringsförslag och nya förslag kom upp och Anna fick nya uppdrag. Till sista mötet skulle ett helhetsförslag med en grov kostnadskalkyl föreliggas.

I stora drag följdes det ovanstående schemat. Några avvikelser är dock intressanta att notera. Diskussionen och förslaget i grupperna kom i relativt stor utsträckning att handla om annat än miljöförbättringar genom ombyggnad. Göteborgshems skötsel av området och att folk i området misskötte sig och inte tog hänsyn till sina grannar kommer nu upp igen. Det fördes fram en rad förslag om förbättringar i städning, tvättstugor o s v, önskemål om fastighets-skötare i området, ordningsregler för boende, välkommetsystem för nyinflyttade m m. I stor utsträckning var de här förslagen en fortsättning på det som vi tidigare pekat på: den negativa synen på området, att man själv inte hade någon delaktighet i områdets problem, Men diskussionen kunde uppenbarligen föras på ett mer konstruktivt sätt nu och kunde mynna ut i förslag och ideer om hur området kunde förbättras. Samtidigt pekar den här diskussionen på något viktigt i "vanligt folks" deltagande i planering. De ser på situationen bredare - d v s vad de upplever är problem i den egna situationen - än professionella som i sitt planeringstänkande oftast binds upp till de regler och ekonomiska möjligheter som står till buds. I det här fallet styrde miljöförbättringspengarna vilka typer av förändringar som man såg framför sig. Vanligt folks medverkan i planeringen innebär därför att andra typer av förslag kommer upp - vilket är positivt för området och dess befolkning. Men också att det som av proffsen uppfattas vara själva planeringen stoppas upp, tar längre tid och inte får det uteslutande intresse som de önskar.

De förslag som berörde den löpande skötseln av området och ordningen i om-

rådet överlämnades till Göteborgshem. En del ledde till åtgärder: trapphusen målades, skyltar mot hundrastning sattes upp. Andra förslag ledde inte till något. Men genom arbetet och kontakterna med Göteborgshem kom flera att uppfatta att kontaktkommittén hade en viktig uppgift i området och det kom att stärka dess roll.

En stor del av arbetet i grupperna rörde dock den fysiska miljön (och därmed miljöförbättringarna). I stora drag gillades de förslag som fanns i utställningen: Lokaler, bättre gårdar med avgränsningar och lekplatser, trafikreglering samt förändrad lägenhetssammansättning. Endast i fråga om nya lokaler fanns det delade meningar. En mindre del var rädda för att ungdomarna (gänget) skulle ta över sådana lokaler. I övrigt byggde diskussionerna och förslagen vidare på grundidéerna. Mer detaljerade lekplatsförslag gjordes, idéer om hur planteringar och vallar skulle kunna skapa mera skyddade och gröna gårdar prövades. Gemensam plantering av gårdarna, inplacering av odlingslotter, liksom lokalernas utformning och vilka verksamheter som skulle kunna bedrivas där var frågor som grupperna ägnade relativt stor tid åt. I slutet av våren fanns en mängd idéer och skisser.

Den andra utställningen

Till början av hösten gjorde Anna en ny utställning på sex skärmar: en skärm med Stjärnhusen som helhet, en för vardera gård och en för ett gårds-hus. Dessa var då en vidareutveckling av vårens arbete. I utställningen fanns också skärmar om Hyresgästföreningen, Stjärnhusprojektet och Chalmers medverkan.

Grunddragen i den andra utställningen var likartad den första. Men frågan om lägenhetsfördelningen var nu borta. Förändringarna är sådana som ligger inom miljöförbättringspengarnas ramar. Förslagen är också mer detaljerade den här gången.

Utställningen visades först för representanter för Hyresgästföreningen, Kvartersrådet, Göteborgshem och socialförvaltningen. Med undantag för socialförvaltningen var det parter som hade med beslutsfattande kring eventuella förändringar att göra. Strax därefter visades utställningen för de arbetsgrupper som arbetat med frågorna under våren. Och därefter visades utställningen på varje gård i tre dagar under medverkan från projektpersonal. Efter visningen hölls ett gårdsmöte.

I stora drag var reaktionerna på utställningen mycket positiv. Det gäller representanterna, arbetsgrupperna och det gäller de boende. Trots att det var dåligt väder under nästan hela den tid som utställningen pågick på gårdarna uppskattades att ungefär hälften av de boende tagit del av den. Många hade varit intresserade och även om det fortfarande fanns en mindre grupp som var kritiska och negativa en övervägande majoritet sin uppskattning av förslagen. Ett åttiotal personer tecknade sig för att delta i de arbetsgrupper som skulle fortsätta arbetet. Fem grupper bildades varav tre skulle fortsätta att arbeta med gårdarna och gårdshusen, en kallade sig Planterings- och odlingslotsgruppen och en grupp skulle arbeta med lekmiljön. Utställningen och de kontakter som uppstod i samband med denna kom att kännas för de närmast inblandade - projektet, Anna, de aktiva i vårens arbetsgrupper - som en vändpunkt. Ur de negativa lösningarna hade det kommit förslag som människor i området tyckte var bra och som var så pass färdiga att ett genomförande låg inom något års horisont.

Göteborgshem går in

Fram till slutet av 1980 hade inte Göteborgshem deltagit alls i planeringen på annat sätt än att man åsett det hela och låtit förstå att miljöförbättringar med hjälp av miljöförbättringslån var tänkbara i området.

Nu bestämmer sig beslutsfattarna på Göteborgshem för att idéerna verkar goda och värda att satsa på. Ett konsultföretag, MSAB, anlitas för projektering. Anna, som hittills arbetat på frivillig basis (och med tanken att arbetet kunde användas som examensarbete på Chalmers) anställs för att fullfölja ritarbetet. Under våren 1981 skulle det arbetet kunna göras färdigt. Samarbetet mellan Anna och arbetsgrupperna och projektet skulle kunna fortsätta.

Riktigt så gick det inte. Gårdshusgrupperna började träffas redan i december 1980. Intresset och uppslutningen var i början god. Femton till tjugo personer per grupp kom och man diskuterade och skisserade framför allt kring gårdshusens utformning och funktion. Men arbetet i alla tre grupperna stagnerade och det kom allt färre till mötena. En grupp fick läggas ner i brist på deltagare.

Vad var det som hände? Två förhållanden tycks ha påverkat:

1. Planeringen hade kommit relativt långt redan i början av gruppernas möten och när det då återstod mest detaljritning, tekniska och kostnads- mässiga beräkningar stod grupperna utan uppgifter. Det kunde ju då tyckas

vara bra, jobbet var gjort, varför skulle man träffas ytterligare?
Men tanken med arbetsgrupperna hade också varit en annan, nämligen att grupperna skulle planera för den verksamhet som skulle finnas i gårds-
husen när dessa blev färdiga. I viss utsträckning gjordes också detta.
Men det arbetet blev hängande i luften, osäkert på grund av en annan
anledning.

2. Hyresgästföreningen framförde genom sin miljöombudsman att Stjärnhusom-
rådet visserligen borde miljöförbättras men att andra områden borde gå
före. Det skulle innebära att ansökan eller beslut om miljöförbättringar
skulle skjutas på ytterligare ett eller två år, eftersom Göteborgshem
knappast skulle driva frågan utan stöd från Hyresgästföreningen.
Detta skapade irritation och inte minst osäkerhet inom arbetsgrupperna,
kontaktkommittén och projektet. Det som nyss verkade ligga inom ett års
perspektiv låg nu två eller tre år framåt. Skulle det överhuvud taget
komma till stånd?

Två arbetsgrupper var dock mer aktiva. Lekmiljögruppen arbetade hela våren
tämligen intensivt och kom med idéer och förslag. Men gruppen var liten.
Tre - fyra personer var de som stod för arbetet.

Planterings- och odlingslotsgruppen var den mest aktiva och bäst funge-
rande gruppen med 15-20 intresserade medlemmar. Lena Jarlöv från Chalmers
hade kontakter med gruppen, som också hade kontakt med andra grupper med
samma inriktning från andra bostadsområden. Gruppen skaffade sig snabbt
målet att odlingslotter skulle ställas i ordning i området (en fråga som
för övrigt inte var avhängig miljöförbättringar och som därför kunde dri-
vas oberoende av om dessa skulle genomföras eller ej). Göteborgshem ställde
sig positivt till idén om odlingslotter och i slutet av våren 1981 verkade
det som om lotterna skulle kunna tas i bruk under sommaren. Men också här
blev det bakslag. Frågan togs upp i Kvartersrådet och där beslöts att lotter-
na inte skulle iordningsställas.

Här måste en kort kommentar om Kvartersrådet skjutas in. Kvartersrådet till-
kom några år tidigare i samband med att en andra fas av boendedemokratiför-
söken startade inom Göteborgshems fastighetsbestånd. Kvartersrådets område
omfattade förutom Stjärnhusen ytterligare två angränsande bostadsområden.
Formellt sett hade kvartersrådet en mycket stark ställning i förhållande
till Göteborgshems beslutsprocess. Reellt sett var dock inflytandet begränsat.

När grannskapsarbetet startade i Stjärnhusen togs kontakt med kvartersrådet. Något samarbete utvecklades inte vilket i och för sig skulle tätt sig naturligt med hänsyn till att både projekt och kvartersråd var intresserade av att förbättra bostadsområdet. Snarare blev relationerna tidvis fientliga och konkurrensbetonade. Anledningarna till detta har vi inte försökt att rekonstruera men förhållandet kom uppenbarligen att spela roll vid ett par tillfällen.

När miljöförbättringar började att diskuteras ville representanter för Hyresgästföreningen att en kontaktkommitté i Stjärnhusområdet skulle bildas och att denna skulle vara de boendes representant i planeringen. Formellt sett var det besynnerligt eftersom kvartersrådet redan fanns och genom avtal hade befogenheter till inflytande i alla typer av frågor som rörde området. Formellt sett stöddes också kvartersrådet av hyresgästföreningen vilket ytligt sett gör situationen ännu mer förbryllande. Men, som visas i en rapport om boendedemokratiförsökens första fas (Hjärne m fl 1979), stödde hyresgästföreningen i verkligheten kvartersråden i mycket liten utsträckning. Man såg hellre att en kontaktkommitté, som låg helt inom den egna organisationen, fick ett aktivt inflytande. På det här sättet fick Stjärnhusområdet två organ som båda skulle ha inflytande över planeringen och där kvartersrådet formellt hade den starkare ställningen.

Denna utveckling om kvartersrådet (som vi återkommer mera till senare) kom alltså till stånd för att förklara hur kvartersrådet kunde stoppa odlingslotterna trots att både kontaktkommitté, odlingslotsgrupp och bostadsföretag var överens. Och för att peka på att en anledning till beslutet tycks ha varit konkurrensförhållandet mellan de olika parterna.

Beslutsprocessen

I slutet på maj 1981 hade konsulten i stort ritat färdigt området. På ett möte med konsult, KK och miljöombudsman från HF, Göteborgshem och Projektet kunde parterna enas om förslaget, sånär som att ombudsmannen inte ville ha tre gårdshus (vilket KK däremot önskade). Ansökan om miljöpengar skulle kunna lämnas in i september.

I september hölls istället ett nytt möte med ovannämnda parter. Då, äntligen, var alla med på hela förslaget, inklusive tre gårdshus. Miljöombudsmannen,

som tidigare varit negativ och därmed också gjort att beslut inte kunde fattas, hade ändrat sig. (Med förbehållet att ett av husen skulle kunna användas av två intilliggande områden.) Nu i september hölls också ett bostadsmöte för alla boende i Stjärnhusen. Ett tiotal personer kom. Där presenterades förslaget, och det angavs en kostnadsberäkning på 24-25 kr per månad och lägenhet (som kanske kunde pressas till 17 kr i förhandlingar). Ansökan om miljöförbättrings pengar skulle kunna göras under hösten och någon gång under våren 1982 ansågs en byggstart vara möjlig.

Under hösten 1981 och början av 1982 görs ansökningshandlingar klara och lämnas 12 mars in till Länsbostadsnämnden. Ansökan omfattar 4.470.000 i miljöförbättringslån och 1.1680 i miljöförbättringsbidrag. Bilderna (s 97) visar den tänkta utformningen.

Återigen hade det tagit längre tid än vad som förespeglats. Konsulten menar dock att den tiden krävdes för att få fram inte bara ansökningshandlingar utan också underlag för entreprenadförfarande. Kort efter att ansökan inlämnas annonserar Göteborgshem ut ombyggnaden till entreprenad.

I maj (24/5) kommer ett s k "samrådsintyg" från miljöombudsmannen. I intyget sägs dock inget om samråd. Däremot anges att HF rekommenderar en miljöförbättring i Stjärnhusområdet.

I september kom Länsbostadsnämndens positiva beslut. Bygglov och andra formella saker är också klara. Skånska Cement, som fått uppdraget börjar schakta (till och med före beslutet) och det ser ut att rulla på snabbt. Men en hake återstår.

I maj (1982) hade det kallats till ett öppet kvartersrådsmöte. Där hade frågan om antalet gårdshus tagits upp igen (utan att stå på dagordningen enligt Stjärnhusområdets kontaktkommitté). Miljöombudsmannen ställde frågan till folk från två områden intill Stjärnhusen om de var intresserade att använda ett av gårdshusen. Var de intresserade skulle det minska deras chanser att få egna områdeslokaler när deras områden stor i tur att miljöförbättras. Ställda i den valsituationen uttrycktes ett ointresse för att använda ett av gårdshusen på Stjärnhusområdet. KK-medlemmar från Stjärnhusen protesterade kraftigt mot att frågan togs upp, den var ju redan klar, och att områden spelades ut mot varandra. Trots protesterna beslutar mötet att rekommendera två hus i stället för tre.

Från kvartersområdet fördes frågan upp i Västra sektionen av HF som beslutade i enlighet med kvartersrådet. Genom miljöombudsmannen fördes beslutet till Göteborgshem och för en kortare tid avbröts ombyggnationen innan Göteborgshem beslutade att ändra sig. Bara två hus skulle byggas!

Innan vi går vidare i processen måste frågan ställas: Hur kunde detta ske? Varför ändrade sig Göteborgshem när lån var beslutat, entreprenad-firma o s v var igång. Och hur var det möjligt att köra över den "lokala" opinionen, som ju hade genomgått en tämligen omfattande samrådsprocess och där enigheten var total?

Göteborgshems agerande måste förstas utifrån att ombyggnaden i Stjärnhusområdet verkade vettig men att de inte drev den. Göteborgshem var intresserade av att göra den under förutsättning att den inte kostade företaget pengar. Lån och bidrag var ena sidan av detta, hyresförhandlingar den andra. Om nu HF inte ville acceptera mer än två hus skulle det vara svårt att förhandlingsvägen få full täckning (det var en rimlig bedömning även om det ju ändå verkade som om HF accepterat tre hus tidigare: septembermötet, intyget). För Göteborgshem var dessutom Stjärnhusområdet ett område bland andra, där samarbetet med HF skulle fungera. Även om det var besvärligt att ändra så sent i processen, så befanns det antagligen vara bättre att göra det än att gå på kollisionskurs.

Hur kunde då Kontaktkommittén och bostadsmötet i Stjärnhusen köras över. Reaktionerna där var onekligen bittra. Det går att se på det ur två synvinklar, en mer formell och en mer "demokratisk". Formellt sett fanns det ett egendomligt dubbelkommando i Stjärnhusen med KK och kvartersrådet. Kvartersrådet hade, som vi sagt tidigare, en i formell mening stark ställning i Göteborgshems beslutsprocess och kunde i det avseendet räknas som överordnad till KK. Att fatta beslut i kvartersrådet mot KK är alltså i sig inte så märkligt - även om själva sättet att fatta beslut inte var oantastligt.

Sett ur ett demokratiperspektiv verkar det vara ett ganska besynnerligt agerande. KK och bostadsmötet hade ju klart uttalat sig för tre gårdshus. Och dessutom fått uppfattningen att det hela var klart därmed. Det är miljöombudsmannen som driver frågan till kvartersrådet och vidare och därmed kör över den lokala opinionen.

Förhållandet med både kvartersråd och kontaktkommitté som skall representera de boende i ett område är naturligtvis ovanligt. Ändå skulle kontaktkommittén kunnat hamna i samma läge också utan att kvartersrådet funnits. Det sammanhänger med att KK formellt och som regel reellt har liten makt. Också i frågor som i stort sett uteslutande har en lokal karaktär är KK en svag organisation. När det gäller miljöförbättringar skall visserligen - i likhet med sanering - ett samrådsintyg lämnas från hyresgästorganisation. Men samrådsintyget lämnas av ombudsman (i det här fallet miljöombudsmannen), och kraven på intygets innehåll verkar inte omfatta vare sig hur samrådet gått till eller vilka åsikter som kommit fram. HF, dvs en ombudsman, är dessutom en "tung" representant i det organ inom LBN som beslutar om miljöförbättringar. Det är inte lätt för en KK att få fram åsikter som strider mot centralare instanser inom HF (ännu svårare är det naturligtvis att stå utanför HF).

Slutfasen i miljöförbättringarna

Gårdshusen stod färdiga i mars 1983. Också kring inredningen av husen skedde planering och samråd med boende. Framför allt var det kontaktkommittén plus ytterligare ett fåtal som var inblandade tillsammans med Göteborgshem och konsult. Projektet var mindre framträdande och i och för sig övriga boende också. Lördagen den 19 mars var det invigningsfest i ena gårdshuset och på söndagen därefter i det andra. Ungefär ett hundratal personer varav hälften var vuxna deltog i vardera invigningen som genomfördes med tal, trollkarl och dans på kvällen. I fortsättningen var det kontaktkommittén som disponerade stugorna och bestämde över dess användning.

Under våren gjordes övriga ändringar i stort sett klara. 24 maj har man en planeringsdag i området då växter körs dit och planteras med hjälp av boende. Med några små undantag kan man säga att miljöförbättringarna var genomförda i slutet av våren 1983.

Inte bara en planeringsprocess

Från mitten av våren 1981 till dess det mesta var klart, en tid av två år, var relativt få personer i Stjärnhusområdet inblandade i planering och beslut. Ritning och projektering skedde hos konsulterna och arbetsgrupperna blev, som vi tidigare pekat på, i stort sett utan arbetsuppgifter. När husen skulle inredas var det i stort sett kontaktkommittén som tog på sig samarbetet med konsult

och företag. Beslutsprocessen, som drog ut på tiden, skedde till stor del ovanför områdesnivån. Direkt inblandad var bara KK, och bara ibland. Projektet och KK försökte hålla igång arbetsgrupperna. Bostadsmöten, öppna för alla hölls också. Men deltagandet var klent vilket kan tillskrivas både bristen på arbetsuppgifter och den utdragna beslutsprocessen. Kanske hade det gått att mobilisera fler människor kring konflikten om två eller tre gårdshus - men det gjordes aldrig.

I detta ligger också att kontaktkommittén successivt tar över medan grannskapsprojektet kan dra sig ut allt mer. För konsulten och Göteborgshem blir KK en naturlig kontaktyta.

För både KK och projektet blev det under den här perioden viktigt att ändå försöka se till så att intresset för förändringarna hölls vid liv i området. Därför gjordes hösten 1981 en ny utställning, flygblad delades ut. Den positiva inställning som tidigare hade noterats till ändringarna fanns uppenbarligen kvar. I mars 82 hade man en ny kampanj med flygblad, dörrknackning och husmöten.

Grannskapsprojektet hade hela tiden också fortsatt sitt arbete vid sidan av miljöförändringarna, d v s arbete med ungdomsgrupper och mamma-barngrupper (i anknytning bl a till öppna förskolan). Man stödde också kontaktkommittén i deras arbete för verksamheter i området, bl a startades en barnfilmverksamhet.

Hösten 81 tyckte både KK och grannskapsarbetarna att det kändes trögt i arbetet med miljöförbättringarna och grupperna. Så småningom växte idén fram att göra något som var roligt i området. Något tillsammans med de boende som bröt missmodet. Man började planera för en fest i området.

En helg i maj 82 utspelades Stjärnhusfestivalen i området. Det var en "stor" fest med cirkustält, karneval med dräkter och masker, teater och musik. Så här beskrevs den efteråt i en bildsammanställning av arrangörerna:

"För att fira att det äntligen skulle bli miljöförbättringar i Stjärnhusen beslutade Kontaktkommittén, Stjärnhusprojektet och andra boende att anordna en vårfest i maj 1982. I planerna fanns ett cirkustält på fotbollsplan och ett karnevalståg genom området.

En grupp ansvarade för tältet, för resning, vakthållning och fällning.

Inköp, bakning, chokladhjul och försäljning skötte en fikagrupp.

Och en karnevalsgrupp samlade barn, ungdomar och vuxna på dagis och Öppna Förskolan för att tillverka dräkter och masker till karnevalståget. Bizarrteatern och musiker ur M Bango X övade dans, akrobatik, musik och upptåg med barnen i Slottsbergsskolan. I kulturhuset anordnades maskeradverkstad och där hölls det stora genrepet. Frölunda teater bidrog med ett anslutande tåg.

Karnevalsgruppen ansvarade också för musik och underhållning i tältet.

Enskilda musiker, teater- och musikgrupper medverkade, ABF, HCF, Musik i Väst bidrog ekonomiskt och personal från Frölunda Teater, Kulturhuset och Socialförvaltningen hjälpte till

.....men det var invånarna i området som gjorde

STJÄRNHUSFESTIVALEN!"

Inom kontaktkommittén och granskapsprojektet upplevdes Stjärnhusfestivalen mycket positivt (och ledde till en ny fest med teater o s v i början av hösten 83).

Våren 82 kom odlingslotterna igång. 24 lotter hade fördelats och en kö upprättats för dem som inte fick någon lott. På en gemensam odlingsdag i mitten av maj deltog ca 25 personer och gjorde den första sådden.

Granskapsprojektet avslutas

I maj 83 avslutades granskapsarbetet i Stjärnhusområdet. Sedan lång tid hade ett slut på verksamheten diskuterats. Granskapsarbetarna ville fortsätta ännu en tid för att stödja så att verksamheter i gårdshuset kom igång. Från socialbyråns sida var man dock inte beredd att tillskjuta medel. Genom att miljöförbättringarna dragit ut på tiden hade projektet redan fått förlängd livstid.

PROCESSEN. KORT SAMMANFATTNING

Hela processen från det att fysiska förändringar i Stjärnhusområdet börjar diskuteras på allvar tills att den är genomförd omfattar en tid på drygt fyra år: från den första cirkeln om boendemiljön under våren 1979 till det att gårdshuset och planteringarna är färdiga i maj 1983.

Grovt sett kan vi urskilja fyra faser:

1. Den tröga starten när få av de boende är intresserade och då utvecklingen hänger främst på granskapsprojektet och Anna från Chalmers. Visst stöd från Hyresgästföreningen finns också.
Den här fasen sträcker sig i stort till en bit in på 1980 då arbetsgrupperna börjar komma igång.
2. Planeringen i arbetsgrupper som leder fram till den andra utställningen, då intresset i området vändes till att bli stort och positivt. Den här fasen sträcker sig in på våren 1981, då arbetet med planerna flyttas från området.
3. I den tredje fasen sker en bearbetning av planerna hos konsult och företag så att ombyggnationen skall kunna ske. Det sker en beslutsprocess där företaget, statliga och kommunala myndigheter och Hyresgästförening (med samrådsintyg) är parter. Under denna tid, från våren 1981 till slutet av 1982 är områdesnivån (KK, projektet, boende) rela-

tivt lite inblandade.

I området försöker projektet tillsammans med KK hålla intresset uppe genom information via utställningar m m och genom verksamheten som ex.vis Stjärnhusfestivalen. I stora drag tycks de boende vara positiva till den kommande förändringen.

4. I samband med att gårdshusen och gårdarna i övrigt färdigställs engageras framför allt en mindre krets, KK och några ytterligare, i inredning och utrustning av husen. Ytterligare en del är med på planeringsdag och arbete kring odlingslotter.

Hur många har deltagit i processen?

Innan vi lämnar processen skall vi söka besvara två frågor. Den första handlar om hur många som deltagit och den andra om hur stort de boendes inflytande varit.

Om vi utgår från listor över gruppdeltagare i cirklar och arbetsgrupper samt mötesprotokoll (vilka alla inte är fullständiga) kan vi göra en uppskattning att något över 100 personer deltagit i mer än ett möte. Det motsvarar ca 10% av de vuxna över 16 år i området. I intervjuundersökningen uppger 6% att de deltagit och ytterligare 6% att någon annan i hushållet deltagit. Om vi i intervjuaterialet både tar hänsyn till bortfallet och ser enbart på dem som bodde i området under den intensiva planeringsperioden 1980-81 kommer vi också här fram till siffror kring 10% av de vuxna. Det representerar mellan 15 och 20% av hushållen.

Gruppen som deltagit i planeringen över längre tid och mer aktivt utgörs av ett tjugotal personer. Till dessa kan i stort räknas kontaktkommittén och medhjälpare till denna, personer som hållit i grupper eller verksamheter i övrigt.

Betydligt fler har tagit del av information framför allt via utställningarna. Inom projektet uppskattade man att de flesta av utställningarna nådde minst hälften av hushållen. I intervjuundersökningen säger 44% att de tagit del av någon utställning. Om vi också här korrigerar för att en del av de intervjuade inte bodde i området vid tiden för utställningarna och dessutom bedömer bortfallseffekten verkar siffror på att 60-65% skulle tagit del av någon utställning rimlig. Alla som i intervjuundersökningen uppger att de tagit del av någon utställning tycker att detta varit ett bra sätt att in-

formera. 66% säger att det var "mycket bra" och 34% "ganska bra".

Totalt sett är det relativt många som deltagit i planeringen. Informationsverksamheten har haft god genomslagskraft, relativt få i området kan ha varit ovetande om vad som höll på att hända.

Vad som är höga eller låga siffror beror naturligtvis på vad vi jämför med. Studier över lokalt deltagande i planering eller förvaltning pekar på att 5 % som deltar i verksamheter är relativt hög (Miller m fl 1982. Wikfors 1984).

I det här sammanhanget kan vi också peka på att 29% i intervjuerna anger att de någon gång deltagit i andra typer av verksamheter i området, fester, barnfilm, korvgrillning o s v. Då skall det noteras att intervjuerna är gjorda med vuxna och att barndeltagandet normalt har varit större.

Vilket inflytande hade de boende?

I intervjuer som vi gjort med aktiva i planeringsprocessen har vi frågat om deras inflytande över planeringen. De säger då att de själva och därigenom också de boende haft stort inflytande. Visserligen finns det hos flera reservationer och kritik:

1. En del förhållanden - som exempelvis sandlådor intill ingångarna på husen - som lekmiljögruppen inte ville ha - drevs igenom mot de boendes önskemål i den lokala planeringen.
2. En del förhållanden - främst borttagandet av det tredje gårdshuset - ändrades i beslutsprocessen. Här finns stark kritik.
3. De boende borde varit mer aktiva i planeringen, det fanns utrymme för detta.

Det kan tyckas förvånande att de aktiva säger att de haft stort inflytande när vi samtidigt vet

- 1) Att projektet (tillsammans med Anna) under lång tid var drivande i planeringen.
- 2) Att grundidéerna till förändring fanns redan hösten 1979, då de boendes deltagande i planeringen egentligen inte påbörjats.
- 3) Att beslutsprocessen i stort sett inte berörde vare sig KK, projekt eller boende i området.

Mot ovanstående kan ställas:

- 1) De grundläggande idéerna bakom förslagen hade i varje fall i delar sitt ursprung i kunskaper som fanns om området inom projektet. Så var det t ex med trafiken på gårdarna. De som arbetade i projektet visste att många ville få bort bilarna därifrån.
- 2) I den utsträckning som idéer inte redan hade förankring bland de boende - det gäller t ex gårdsavgränsningarna som utgick från ett arkitektperspektiv - var det inget som stötte på något större motstånd.
- 3) De aktiva var med i en tämligen omfattande diskussion om utformning m m. De kunde ta ställning till förslag, komma med nya idéer. Man upplevde att det fanns ett utrymme för att driva egna tankar - även om detta inte alltid utnyttjades.
- 4) Många förslag fördes fram som låg vid sidan av de egentliga miljöförbättringarna. Atminstone en del av dessa ledde till åtgärder hos fastighetsägaren.
- 5) Mot slutet av processen har KK (och därmed de aktiva) till större delen tagit över det lokala initiativet från projektet (vilket också var avsikten inom projektet). Man medverkar exempelvis aktivt i inredning och utrustning av gårdshuset.

Med ovanstående för ögonen ter sig bedömningen att de aktiva haft stort inflytande rimlig.

Men motsvarade också planeringen de boendes intresse - alltså inte bara de aktivas? Vi skall senare komma till hur boende har bedömt själva förändringen. Här vill vi peka på att det i början ju var ett motstånd och ointresse som senare ändrades till att de allra flesta var positiva till förändringsförslagen. Hela tiden fanns dock en liten grupp - uppskattningsvis - ett trettital personer som var klart negativa till planeringen och förslagen. Några av dessa har deltagit i arbetsgruppsmöten och liknande. Men i stort sett är bedömningen att den stora delen av de boende såg positivt på planering och förslag.

Hur blev det då? - Inledning

Vad blev det av den långa planeringsprocessen och andra verksamheter i området? Blev det ett bättre område att bo i?

Vi skall nu försöka besvara de här frågorna genom att

- 1 Beskriva de fysiska förändringarna
- 2 Beskriva hur ändrade gårdar m m används av de boende
- 3 Beskriva de boendes reaktioner på förändringarna
- 4 Beskriva hur kontakter mellan boende samt hur förändringsprocessen gjorts att en grupp boende kommit att arbeta med och intressera sig för området
- 5 Mer övergripande diskutera hur området fungerar efter förändringarna

Den fysiska miljön

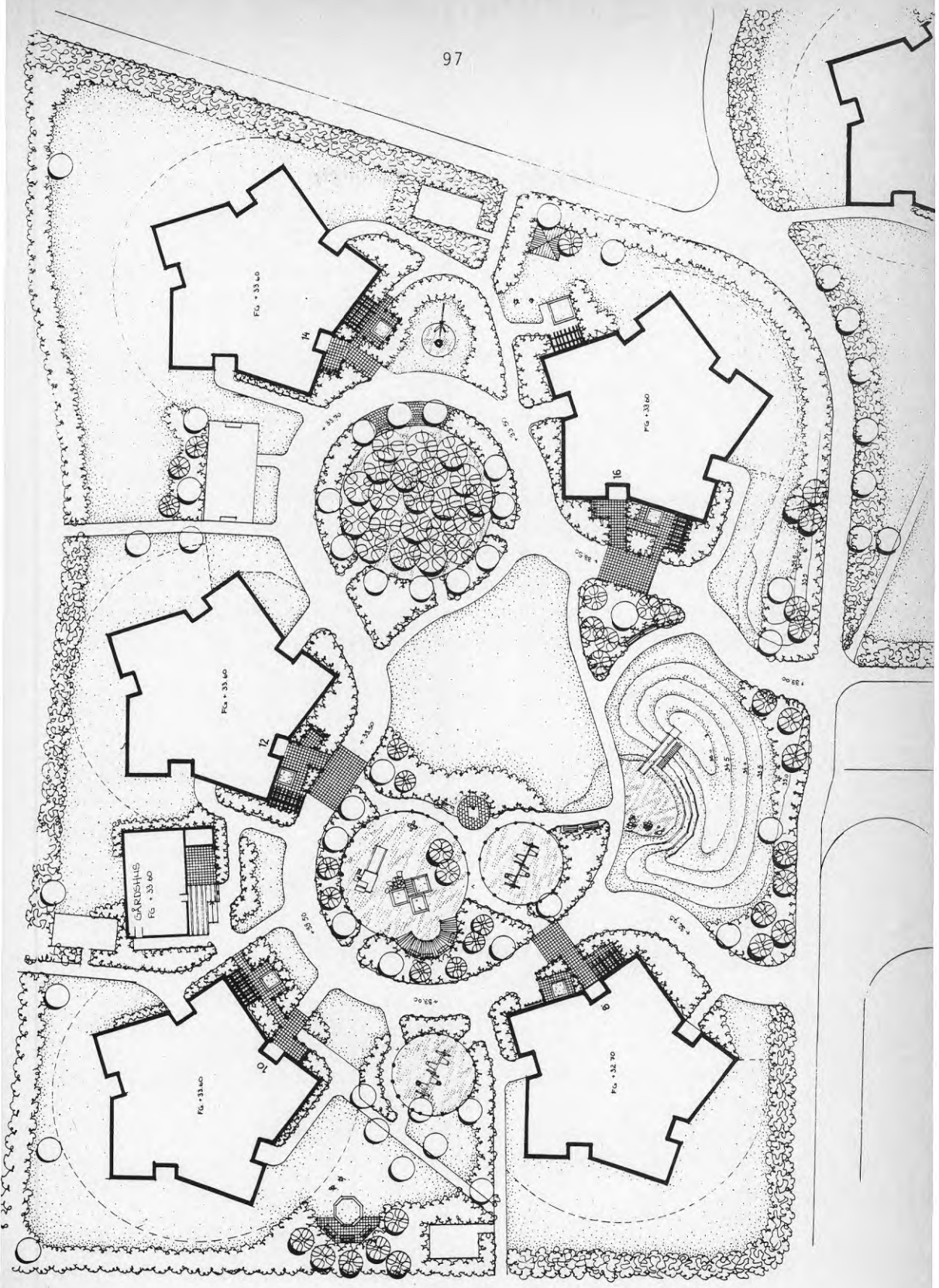
Bilderna illustrerar tämligen väl både idéer bakom ändringarna och hur det slutligen blev i området. De tre gårdarna har man sökt markera tydligare än tidigare genom att en yttre rad av planterade buskar och träd avgränsar gårdarna. På den sida där gårdarna var öppnast för vind och trafikbuller har avgränsning gjorts med gräskullar. Husens ingångssidor har i markplanet målats i en färg, som avviker från de andra sidorna.

Vi skall senare visa hur de boende upplevt gården och bara här peka på att för tillfälliga besökare - som vi - har gårdskänslan klart förstärkts, blåst och buller minskat. Speciellt gäller detta under den del av året när träd och buskar är gröna. Samtidigt kvarstår att området är svårorienterat, det är exempelvis inte helt lätt att veta vilka hus som tillhör vilken gård.

Trafiken på gårdarna har i stort upphört. Rundkörningsmöjligheterna har försvunnit genom att låsbara bommar satts upp vid infarterna till gårdarna. De asfalterade ytorna har minskats ned till ett nät av småvägar. Det innebär att det också är något svårare för taxi och ambulans att ta sig in på gårdarna.

Gräskullarna, som samtidigt avgränsar gårdarna, har använts till lekplatser, framför allt rutschbanor och vattenlek. Fler lekredskap - gungor, ställningar, dusch, sandlådor m m - har tillkommit och delats upp på fler lekplatser på varje gård. Atminstone för barn upp till 8-10 år har lekmiljön blivit både mer omfattande och varierad. För äldre barn finns nu liksom tidigare en bollplan i området.

Antalet träd och buskar har ökat betydligt. 24 odlingslotter ligger mellan två av gårdarna. Området har blivit - under sommarhalvåret - betydligt grönnare och gör ett lummigt intryck.

På gårdarna finns sittutrymmen på flera ställen. Dels vid ingångarna, och dels ute vid lekplatserna. Fasta grillplatser finns på varje gård. På två av gårdarna finns gårdshus om ca 100m². De innehåller vardera ett större rum och ett mindre, kök och förrådsutrymmen. Gårdshusen disponeras av kontaktkommittén i området. För de boende har miljöförbättringarna inneburit en hyreshöjning på 17 kr i månaden.

Användning

Gårdarna har blivit betydligt mer använda än tidigare. I intervjuundersökningen säger 32% att de själva är mer på gården nu än innan den byggdes om. Det gäller alla grupper av boende men ökningen är minst bland yngre, ensamboende personer. Man sitter på gården och solar, dricker kaffe, en del passar barn vid lekplatserna och man pratar med grannar. De intervjuade är vuxna - de mindre barnen använder gården i mycket stor utsträckning. Den här bilden gäller naturligtvis sommarhalvåret och speciellt fina dagar. På eftermiddagarna är mycket folk ute, det kan beskrivas som folkliv - ett tiotal gånger har vi besökt området och kunnat konstatera detta.

Gårdshusen, som KK disponerar, har regelbundet öppet en gång i veckan, måndagar i ena huset och onsdagar i det andra. Då kan besökare köpa kaffe, läsk, bullar o s v för en billig penning. Det är boende som bakar och det är KK samt några medhjälpare som håller i det hela. 15-20 vuxna, 20-30 barn/ungdomar framför allt upp till 14-15 år är vanliga besöksiffror. Fika, bordtennis, spel, samtal m m förekommer. I övrigt används husen regelbundet av två sycirklar, en grupp som sysslar med frimärken, ungdomar som spelar bordtennis och mer sporadiskt för möten, KK:s sammanträden o dyl. Husen kan lånas av boende till privata fester, vilket också skett vid några tillfällen.

32% av de intervjuade har själva besökt gårdshusen vid något tillfälle, räknar vi hushållsvis har någon i 40% av de intervjuade hushållen varit där.

Uppenbarligen finns det utrymme att använda gårdshusen betydligt mer. De står till övervägande delen oanvända dagtid och även på kvällarna är lokalerna inte utnyttjade mer än till hälften.

Vad tycker de boende om förändringarna?

Som framgår av nedan anser en stor majoritet bland de tillfrågade i intervjuundersökningen att området blivit bättre av miljöförbättringarna. De direkt negativa är mycket få, vilket förtjänar att påpekas eftersom i varje

Området som helhet - har det blivit bättre eller sämre av ombyggnationen?

Mycket bättre	57%	
Lite bättre	26%	
Ingen skillnad	10%	
Sämre	3%	
Vet ej	4%	
	100%	N=72

fall intresset för förändringar var litet när planeringen började och en direkt negativ grupp funnits hela tiden.

Andra data pekar i samma riktning. 81% av de i intervjun tillfrågade tyckte att ombyggnationen var värd hyreshöjningen på 17 kr/månad medan 19% inte tyckte detta. Intervjuer och samtal med aktiva i KK och planeringsprocessen uttrycker också att resultatet har blivit bra.

Vad är det då som blivit bättre - och vad har blivit sämre? Vi har ställt den frågan i intervjuerna. Resultatet redovisas här nedan. Med kategorin "spontant" menar vi att de intervjuade själva tagit upp företeelsen i fråga. "Påmint" betyder att vi frågat hur man sett på den.

Vad är det som blivit bättre eller sämre? N=72

	Bättre		Sämre		Vet ej	
	Spontant	Påmint	Spontant	Påmint		
Gårdsmiljön	72%	13%	5%	-	10%	100%
Lekplatserna	50%	38%	4%	-	8%	100%
Gårdshusen	18%	65%	3%	5%	9%	100%
Trafiken	14%	63%	1%	10%	12%	100%
Odlingslotterna	6%	61%	-	19%	14%	100%

Gårdsmiljön är det som de flesta direkt nämner. Området har i det avseendet förbättrats tydligt för de flesta. Men också de andra komponenterna i förändringen är de intervjuade positiva till. Odlingslotterna är den enda del av förändringen där vi har en lite större andel negativa, 19%, men även här dominerar de positiva. När vi i intervjuerna frågar om sådant som skulle gjorts annorlunda dyker odlingslotterna upp igen. 10% menar att lotterna kunde slopats eller lagts utanför området. Kritiken mot odlingslotterna hänger till större delen ihop med att en del lotter, framför allt de som innehas av assyrier, och som kringgärdats med käppar och bräder, upplevs som skräpiga. Det här är knappast något större problem, odlingslotterna upplevs ju positivt av de flesta och lotterna utgör en ganska liten del av området.

12% av de intervjuade anser att det är svårt för taxi, ambulans o dyl att komma in på gårdarna, 7% tycker att det är dålig kvalitet på en del av ombyggnationen, speciellt pekas en typ av plasträcken ut. Både trafikhindren och kvalitetsfrågan är reella i den meningen att taxi vid några tillfällen inte tagit sig in i området och att plasträcken ganska lätt har förstörts.

I övrigt framförs kritik och önskemål på enstaka punkter som inte samlar mer än en 3-4% av de intervjuade.

Kontakter, stämning och intresse av att arbeta vidare

Uppenbarligen har området ändrats till det bättre - det är en i stora drag samstämmig bedömning när vi belyser de fysiska förändringarna - men har området också ändrats i andra avseenden också? Har kontakterna mellan människor förbättrats, finns en större tilltro till att förändringar är möjliga, finns det i området folk som är intresserade och villiga att arbeta för och med området och de boende?

I intervjuundersökningen säger 25% att deras kontakter i området förbättrats i samband med att gårdarna förändrats, verksamheterna o s v. Det måste betecknas som en hög siffra (även om den skulle minska en del om bortfallet kunnat medräknas). Speciellt verkar gårdsmiljön med dess möjlighet till uteliv under sommarhalvåret fungerat bra. Gården erbjuder en möjlighet att vara ute, träffa andra, prata med människor som man åtminstone har en del gemensamt med under former som inte är krävande och där man själv kan dra sig tillbaka om man så vill. Gården innebär också liv och rörelse -

variation och händelser genom barnens verksamheter, duscharna, grillningen och odlingslotterna.

Vi kan se tecken på att stämningen i området har förbättrats. Reaktionerna kring utställningen, verksamheter, fester, reaktionerna på förändringarna (där vi också möter en hel del människor som säger att de ändrat sig: vi var negativa från början) anger en sådan positiv utveckling. Både från Göteborgshem och KK bedömer man att förstörelsen, som tidigare var betydande i området, nu är mycket liten. Det är också något som den utomstående betraktaren märker: Den tidigare upplevelsen av ett förslitet och nedgången område är borta.

Planerings- och verkställighetsprocessen innebar att det bildades en grupp av aktiva som var intresserade av att arbeta med verksamheten - påverka förhållandena i området. Det bildades en KK, med medhjälpare. När miljöförbättringarna var genomförda våren 1983 utgjorde de aktiva ungefär 20 personer. I början av 1985 har siffran halverats. Med något undantag när har de som försvunnit ur de aktivas krets flyttat från området.

De som nu finns kvar lägger - liksom tidigare - ner ett stort arbete på att hålla öppet i stugorna, baka, driva frågor gentemot och tillsammans med Göteborgshem. Verksamheterna har dragit till sig framför allt barn och ungdomar upp till 14/15 år, som man uppenbarligen fått bra kontakt med. Men man uttrycker själva att det vore bra om fler vuxna kom med. Boinflytandeavtal har tecknats för området, det gamla kvartersrådet har avvecklats och KK går nu in i det arbetet. Det är svårt att säga vad det kommer att leda till. KK ser många frågor att ta itu med, hoppas att andra i området är intresserade att vara med i det arbetet. Hur det kan lyckas beror dock inte bara på förhållanden i området - stödet från Hyresgästföreningen och Göteborgshems villighet att acceptera KK som en partner i diskussioner och förhandlingar är viktiga - men svåröversägbare. I varje fall finns nu i området en organisation som arbetar - och vill utveckla det arbetet - för området.

Slutord

Vi har beskrivit förändringar huvudsakligen här ovan. Det mesta i positiva ordalag även om vi också angett en del problem. Vi skall nu återkomma till den mer svårövergripande frågan: Har det blivit ett bra fungerande område, har

problembilden suddats ut?

Vi har i intervjuundersökningen ställt frågan:

Om du ser på området som helhet - inte bara utemiljön - är det ett bra eller dåligt område att bo i, tycker du?

Resultatet återfinns här nedan.

Helhetsbedömning av bostadsområdet.

Mycket bra	35%
Ganska bra	38%
Varken eller	12%
Ganska dåligt	10%
Mycket dåligt	<u>4%</u>
N=72	100%

Till resultatet skall också läggas att bortfallet säkert minskar andelen negativa eller indifferent. Liksom det förhållandet att det är svårt att vara negativ mot sin bostad och sitt område - det är en del av en själv, förknippad med identiteten.

Ändå förefaller en rimlig tolkning av resultatet vara att för majoriteten är bostadsområdet bra - det fungerar. Men också: för en ganska stor grupp är bostadsområdet negativt eller i varje fall överväger inte det goda. När vi frågat vidare efter för- och nackdelar med att bo i området, se nästa sida, kan vi se att fördelarna till stor del ligger utanför området. Det är närheten till olika företeelser som många pekar på. Problem med grannar, upplevelser av bråk i området är den oftast nämnda negativa faktorn. Brister i husen klagas många också på.

Den mest framträdande kritiken gäller alltså grannar. Det kan sammanlänkas med att 58% i intervjuundersökningen inte har närmare kontakter - umgänge, hjälper eller tar hjälp av - med någon annan i området. Siffran skulle säkert ligga högre om inte bortfallet funnits. Redan 58% är en hög siffra både absolut och i jämförelse med de två andra områdena i vår undersökning liksom data från andra undersökningar. I en rikstäckande studie ligger andelen som har den här typen av kontakter i flerbostadshus kring 50% (Levnadsförhållanden, rapport 18, 1976).

Det finns naturligtvis både en individuell och en kollektiv innebörd av de här siffrorna. Om vi ser på den senare så är det uppenbart att när så många

i ett område saknar kontakter där, är det svårt att driva gemensamma frågor, den informella sociala kontrollen mot störningar, den ömsesidiga hjälpen människor emellan har svårt att fungera.

För- och nackdelar med området.

Fördelar

Centralitet - nära till service, kultur, kommunikationer	65%
Närhet till natur, strövområden, havet	26%
Lugnt område	25%

Nackdelar

Grannar som stör, bråk, fyller o s v	35%
Brister i husen, lägenheterna	31%
Störande trafik i anslutning till området	13%

N=72

Data pekar på en variation: En stor andel som anser att området och det egna boendet fungerar bra, en betydligt mindre som upplever det motsatta. Och ganska många som pekar på problem som gör ett område otrivsamt.

Data över flyttningar och kvarboende pekar på samma variation. Som framgått tidigare har omflyttningen inte minskat. Den ligger 1983 på exakt samma nivå som 1978 och 1980. Troligen sammanhänger detta delvis med att det enbart finns treor i området (se den tidigare analysen av områdets förändring). Något som det via miljöförbättringar inte gick att ändra. Det innebär att området i viss utsträckning har genomgångskaraktär: en hel del bor där under förutsättningar att de skall flytta vidare.

Samtidigt kan vi notera från intervjuundersökningen att 49% hade bott i området mer än 10 år och ytterligare 18% mellan 5 och 10 år. Även om vi tar hänsyn till bortfallet är det uppenbart att vi har en stor del av de boende som bott länge i området.

Sammantaget tror vi att det går att uttrycka situationen så här:

Det har skett påtagliga förändringar i området. Den yttre miljön har förbättrats, kontakter mellan människor och socialt liv på gårdarna har utvecklats, det finns intresserade människor som arbetar för att utveckla förhållandena i området. De boende har upplevt förändringarna överlag positivt, stämningen i området har blivit bättre.

Samtidigt kvarstår många förhållanden som tidigare pekats på som problematiska. Det finns många utan kontakter med grannar, grannstörningar är påtagliga för en hel del. Omflyttningen - som delvis ger området genomgångskaraktär - har inte minskat.

Kapitel 6 HASSELBACKEN/HÄLLEBÄCK

Inledning

Hasselbacken/Hälleback ligger till skillnad från våra två andra områden i en mindre ort, Stenungsund. Det är Stenungsunds stora flerbostadshusområde - delvis med problemkaraktär.

Miljöförbättringsmedlen har i Hasselbacken/Hälleback använts till att bygga en rätt stor lokal i området. Där samsas reguljära kommunala verksamheter med studiecirklar och ideella verksamheter. Och där samarbetar kommunala tjänstemän med boende i området utifrån en förutsättning att de boende ska påverka och eventuellt ta över allt mer av verksamheterna.

Liksom i föregående kapitel startar vi med beskrivningar av bostadsområdet, planering av miljöförbättringar, grannskapsarbetet m m. Men det är i beskrivningen och diskussionen av lokalen, inflytandet över den och dess betydelse för området som framställningen har sin tyngdpunkt.

Området

Det bostadsområde som berörs av miljöförbättringarna och samhällsarbetet i Stenungsund brukar kallas Hasselbacken-Hälleback. Det kan betraktas som ett sammanhängande bostadsområde, vilket vi till större delen skall göra i den här framställningen. Men det kan också ses som tre skilda områden: Kopper II, Kopper III och Hasselbacken I, ofta används också namnen Hälleback, Röda och Vita Hasselbacken. De som bor i området använder ofta de senare namnen för att beskriva var de bor. Många poängterar också skillnader mellan områdena. Röda Hasselbacken brukar då beskrivas som den oroligaste delen och Vita Hasselbacken som den lugnaste. Vi kommer att uppmärksamma en del av dessa skillnader.

Området är byggt i etapper 1963-70. Först Kopper II, därefter Kopper III och sist Hasselbacken I. Det representerar i stor utsträckning den utveckling som tätorten Stenungsund genomgått när orten utvecklats på ett årtionde från ett litet badortssamhälle till ett expansivt industricentrum med petrokemisk inriktning (Halvarsson och Selander 1974). Den utvecklingen krävde att bostäder byggdes snabbt så att inflyttande till industrierna fick någonstans att bo.

Området är byggt i en tidstypisk stil med 3-4 -våningshus i längor, vinkel eller U-form. Som framgår av kartor och bilder är det relativt stora hus, som är enhetligt utformade. Ett stort område med parkeringsplatser skiljer Röda och Vita Hasselbacken åt. Gårdarna, eller utrymmet mellan husen var fyllda av gräsmattor, asfalterade gångar och enkel lekutrustning. För utomstående (som vi) ter sig området som ett relativt vanligt 60-tals område med enformig bebyggelse och gårdar.

Bland de 872 lägenheterna är 375 trerummare och därmed den vanligaste storleken. 297 lägenheter består av 2 r o k och 136 av 1 r o k vilket innebär relativt många smålägenheter. De större lägenheterna, 4 r o k eller större, är bara 64 till antalet. Ägare är den allmännyttiga Stiftelsen Stenungsunds-bostäder. Hasselbacken-Hällebäck utgjorde, när området var färdigbyggt ca 2/3 av företagets lägenhetsbestånd, (idag är andelen något över hälften) och hade 10% av kommunens befolkning. Det är alltså tätortens och kommunens stora hyreshusområde.

Till Stenungsunds centrum är det ca 3 km. Till de stora arbetsplatserna UNIFOSS, ESSO m fl är det 1,5 - 3 km. Det kan te sig förvånande att det stora bostadsområdet i en så liten tätort som Stenungsund ligger så långt från centrum. Det sammanhänger till dels med att Stenungsunds centrum ligger s a s vid ena kanten av samhället, vid havet och nära vägen (och broarna) till Tjörn. Centrat är mer planerat för att vara ett regionalt centrum, sommarens turistström är betydande, än ett lokalt sådant. Till dels hänger avståndet till centrum ihop med att stora områden nära centrum var svårare att bebygga p g a att de var starkt kuperade. Under slutet av 70-talet och början av 80-talet har dock även dessa områden till större delen byggts ut.

I eller intill området ligger livsmedelsaffär, skola för låg-, mellan- och högstadium, daghem och isbana. I övrigt finns - med undantag av ett litet tryckeri - inga verksamheter eller arbetsplatser i området.

1978 fick de två första delområdena, Kopper II och III, miljöförbättringsmedel som användes till att lekplatserna på gårdarna byggdes ut och fick en tämligen rikhaltig utrustning av ställningar, sandlådor, gungor o s v. D v s lekredskap för barn upp till 8-9 årsåldern.

Några statistiska data rörande Hasselbacken-Hällebäck

Totalbefolkning

1970	1982
1978	1687
1983	1342

Statistiska data kommer när det gäller 1970 från en bearbetning av kyrkobokföringen. Befolkningsdata i övrigt från DEMOPAC. Uppgifter om tomma lägenheter kommer från Stenungsundsbostäderna.

Befolkning efter åldersklasser

	1970	1978	1983
0 - 4 år	18%	8%	6%
5 - 9 år	12%	9%	4%
10 - 14 år	6%	8%	7%
15 - 19 år	4%	8%	10%
20 - 24 år	17%	16%	18%
25 - 29 år	20%	15%	13%
30 - 39 år	13%	19%	15%
40 - 64 år	9%	15%	22%
65 -	1%	3%	5%
	<hr/>	<hr/>	<hr/>
	100%	100%	100%
	N= 1.982	1.687	1.342

Tomma lägenheter

1973 maj	91
1975 jan	76
1977 mars	3
1979 mars	11
1981 sept	55
1983 mars	46
1984 sept	53

Antalet lägenheter i området = 872

Områdets utveckling

Området byggdes under förutsättningen att behovet av bostäder var stort. Men redan när det var färdigbyggt 1970 var tillgången på lägenheter större än efterfrågan och tomma lägenheter blev följden. Från 1973 och framåt har vi statistik över detta. Vi kan se att det finns många tomma lägenheter fram till slutet av 1975. Under tiden 1976 till 1980 är de tomma lägenheter-na mycket få men kommer tillbaka 1981 och ligger sedan dess tämligen konstant mellan 40 och 60 lägenheter. Det rör sig om 2- och 3-rumslägenheter, framför allt det senare. Merparten återfinns i Koppar III (Röda Hasselbacken). Under tiden 1970-1980 byggs i kommunen inga nya hyreshus. Uppgången i tomma lägenheter 1981 sammanfaller med att den byggnationen åter kommit igång.

De tomma lägenheterna kan ses som en indikation på att området tidigt inte var speciellt attraktivt. Var det också ett problemområde? Fungerade det dåligt? Befolkningsmässigt kan vi se att området löper genom den utveckling som är typisk för förortsområden. Överhört mycket barn i början, därefter en successivt äldre befolkning och en utflyttning av barnfamiljer. Karaktären av genomgångsområde, människor med ekonomiska och sociala problem, grannstörningar tycks ha funnits hela tiden i området - även om vi har svårt att mer exakt rekonstruera detta. Som vi pekat på ovan har problemen märkts tydligast i en del av området (Röda Hasselbacken), och - liksom i andra förorter - har problembilden ibland överskuggat det faktum att för många har bostadsområdet fungerat bra. Vi återkommer senare till detta.

De första insatserna

Hasselbacken - Hälleback hade uppenbarligen en del brister. I slutet av 70-talet börjar stiftelsen (d v s ägaren), kommunen och grupper av boende agera för förändringar.

Stiftelsen söker och får 1978 miljöförbättringsmedel för två av delområdena, Koppar II och III. Pengarna används, som vi tidigare nämnt, till att förbättra lekmiljön på gårdarna.

Sommaren 1979 startades en sommarverksamhet för barn och vuxna. Det var fritidsförvaltningen som höll i trådarna, bidrag kom från Socialstyrelsen. Man höll bl a till i källarlokalerna som tillhörde Hyresgästföreningen. Många barn kom, få vuxna.

Under hösten 1979 hölls flera möten med boende i Hasselbacken - Hälleback. De var en form av uppföljning av sommarverksamheten. Situationen i området diskuterades och flera önskade sig lokaler i området. Man upplevde källarlocalerna för små och dåliga. En av sommarens fritidsledare (som också var politiskt aktiv) var med på mötena. Hon drev frågan vidare till den kommunala förvaltningen och politikerna.

Lokalfrågan, liksom frågan om andra insatser, lämnar nu området - och återkommer egentligen inte förrän under våren 1981, då det i princip var klart att lokaler skulle byggas i området och att kommunala insatser skulle förläggas dit. I den planerings- och beslutsprocessen var de boende inte inblandade. Men den hade startat utifrån krav de ställt.

Den första planeringen

Fritids- och socialförvaltningarna gjorde en probleminventering i området. De pekade på stora brister och problem. 50% av kommunens socialhjälp gick till området trots att bara 10% av befolkningen bor där. Polisen redovisade hög brottslighet i området. Man pekade också på behovet av lokaler i området. Dessa skulle kunna användas både till kommunala verksamheter och för ideella föreningar. Goda erfarenheter av sommarverksamheterna redovisas. En tomt för en områdeslokal utpekades och man begär hos kommunstyrelsen att få gå vidare med planering. Miljöförbättringsmedel ses som en finansieringsmöjlighet för byggnationen.

Den problembeskrivning som görs kan vara viktig att notera därför att den representerar ett vanligt fenomen i dessa sammanhang. För att motivera insatser görs ofta beskrivningar som ensidigt tar fram problemen i området i fråga. Det förstärker ofta den problembild som finns, området börjar uppfattas som "problemområdet", i samtal man emellan förs detta vidare. Massmedia tar gärna upp den förenklade bilden och gör slagkraftiga reportage. Och stämplingsprocessen rullar vidare. Så har skett i Stenungsund, liksom på andra ställen. Delvis är det inbyggt i systemen för penningtilldelning både när det gäller kommunala och statliga (miljöförbättringar ex vis) medel. Det är lättare att få medel om problemen uppfattas som stora.

Kommunstyrelsen gav Socialnämnden, Fritidsnämnden och Stiftelsen i uppdrag att göra ett förslag till områdeslokal i Hasselbacken - Hällerbäck. En arbetsgrupp - med representanter för ovanstående parter samt Hyresgästföreningen - arbetade med hjälp av en arkitekt fram ett sådant förslag. Förslaget innebär i huvudsak:

1. En stor lokal, drygt 500m², ska byggas på en utpekad tomt i området.
2. Den ska ha en flexibel planlösning som möjliggör att den kan utnyttjas till flera olika ändamål.
3. Kök och serveringsutrymme ska kunna användas både av den kommande äldreomsorgen som dagcentral med servering för pensionärer, som café på kvällarna.
4. Stor samlingslokal ska finnas.
5. Lokaler för öppen förskola. Kvällstid möjliga att använda till annat.
6. Lokaler för fritidsverksamhet och föreningar.
7. Kommunen tar driftsansvaret för lokaler. Ansökan om miljöförbättringsmedel sker för byggandet.
8. Organisatorisk samverkan mellan kommun, stiftelsen och ideella föreningar ska ske för husets verksamhet.
9. I Hasselbacken I (vita H) föreslås miljöförbättringar i den yttre miljön, främst fasader, planteringar och uteplatser för bottenvåningens lägenheter. När de andra delarna 1978 fått miljöförbättringar hade inte det här området berörts.
10. De boende ska ha inflytande över den fortsatta planeringen.

Även om en del detaljer har ändrats kan vi idag - med facit i hand - säga att i stort har det förslaget genomförts. Kommunfullmäktige fattade i februari 1981 ett principbeslut om att ansökan om miljöförbättringsmedel skulle ske och att driftskostnaderna skulle läggas in i den kommunala flerårsbudgeten.

På Hyresgästföreningens avdelningsmöte för Stenungsund informeras om planerna. Information direkt till boende i området dröjer ännu några månader (mer om det senare). Motiveringen till att de boende inte getts möjlighet till insyn och deltagande anges till: "Det var så osäkert om det skulle bli något, det är svårt för folk att delta i planering under de förutsättningarna". "Det är svårt för folk att delta i den övergripande planeringen, lättare ju närmare det konkreta och praktiska man kommer". Vi ska återkomma senare till frågan om "vanligt" folks deltagande i planeringsprocesser.

Samhällsarbete startar

Parallellt med planeringsarbetet för en lokal i området bedrevs inom fritids- och socialförvaltningarna en diskussion om att det borde finnas anställd personal i Hasselbacken/Hällebäck. Det borde finnas en "fältgrupp" som kunde arbeta med lokalfrågan och stödja en utveckling mot ett bättre område.

I mars 1981 startar en sådan grupp. Två personer (så småningom tre) som får en lägenhet som bas i området. De uppfattar att förväntningarna på dem är att de ska arbeta grannskapsorienterat: ett arbete som är inriktat på att med lokalen som medel organisera människor i området så att de själva tar över och driver verksamheten. Grannkontakter och nätverk ska utvecklas ur det här arbetet och området stabiliseras. Då kan fältarbetet övergå till ett arbete med direkta problemgrupper i området.

Fältgruppen föredrog att mot detta ställa ett samhällsarbetsperspektiv, som de själva ville satsa på. De menade att det innehöll:

1. Samhällsarbetet ska stimulera till att människor löser sina egna problem tillsammans med andra.
2. Samhällsarbetet syftar till att omfördela resurser från privilegierade till underprivilegierade.
3. Samhällsarbetet måste utgå från att konflikter kan uppstå och att samhällsarbetarna då måste ställa sig på de underprivilegierades sida.
4. Samhällsarbetet bör tidsbegränsas och samhällsarbetarna arbeta på att avskaffa sig själva. Verksamheter som bedrivs ska överföras till de boende.

De här idéerna accepteras hösten 1982 av styrgruppen för fältverksamheten. Det innebar då också att verksamheterna blev ett projekt som skulle utvärderas och avslutas 1985.

Den här uppdelningen i ett grannskaps- och ett samhällsarbetsperspektiv kan nog diskuteras, många som arbetat med grannskapsarbete skulle nog kunna instämma i de fyra punkterna här ovan. Konkret innebar den här perspektivuppgörelsen att fältarbetarna bestämde sig för att arbeta på två plan: Dels ett arbete med den lokala processen, att få igång något i området. Här skulle arbetet med lokalen och verksamheter av olika slag komma i förgrunden. Dels skulle man arbeta med att påverka de politiska och administrativa systemen så att de fungerade bättre för området och dess befolkning. Vi ska börja med den delen först.

Fältgruppen och det administrativa systemet

Den organisatoriska ram som byggdes upp för fältgruppen kom att få följande huvuddrag:

1. Fritidsnämnden och Sociala centralnämnden tillsätter en ledningsgrupp (senare kallad styrgrupp) av politiker och chefsadministratörer. Gruppen är formellt sett ett beredningsorgan till SCN och FN. Genom att den består av nämndernas arbetsutskott har den i realiteten fungerat som ansvarigt för mål och ramar för verksamheten.
2. Fältgruppen får en budget att förfoga över. Inplacering sker i kommunens flerårsbudget.
3. Fältgruppen ses som en självständig arbetsenhet och får relativt långt gående delegation att själv besluta i val av arbetsmetoder, personalfrågor, lokalanvändning m m.

Dessa principer etableras redan våren 1981 och utvecklas ytterligare när lokalen stod färdig våren 1982. Då tillkom ytterligare personal för att sköta förskola, dagcentral för pensionärer samt städning.

De principer som nämnts ovan innebär att fältgruppen har kunnat agera självständigt som en sammanhållen grupp med ansvar för en lokal enhet. Man har tillsammans kunnat göra intressebevakning för området och för verksamheterna utan att för mycket dras in i respektive förvaltningars intressesfärer. Vi ska senare peka på ett par sådana frågor där detta skett.

I viss utsträckning innebär detta en distansering från moderförvaltningarna - det är den lokala och självständiga rollens pris.

Den lokala självständigheten har också varit en viktig förutsättning för att kunna ta itu med arbetsuppgifter utifrån en diskussion om vad som var viktigt att göra snarare än vilka arbetsuppgifter som låg i den anställning och den utbildning man hade. Vare sig nu arbetsuppgifterna rörde sig om att starta en områdestidning, delta i stadsförnyelsearbete eller leda studiecirkel - för att nu nämna några exempel. Vi uppfattar också att det skett en planering och diskussion över yrkesgränserna, att det utvecklats en "vi-anda" bland personalen.

Det ovanstående berör en viktig principiell fråga. I vilken utsträckning ska arbetsuppgifter definieras via professioner, d v s yrken med specifik utbildning och legitimitet som krav? Vi ska återkomma till den frågan senare, svaret är vare sig entydigt eller enkelt. Professionell kunskap är självklart viktig. Men vi vill här ändå peka på att många arbetsuppgifter som kan vara viktiga att utföra lätt faller utanför professioners definitioner av sin ansvarighet. Vi menar att den lokala självständigheten och ansvarigheten kan - och i det här fallet har det skett - överbrygga de problemen. Det har visserligen inte varit utan spänningar. De som arbetat med förskolan och barnverksamhet har i stor utsträckning definierat sitt ansvar i förhållande till dessa verksamheter och till sin utbildning. Men på det hela taget har det funnits en ambition att se till helheten och gå in i de arbetsuppgifter som förefallit viktigast.

Den lokala självständigheten har också varit viktig för den diskussion och utveckling som skett kring de boendes inflytande över lokal och verksamheter. Eftersom beslut över dessa förhållanden i stor utsträckning tagits inom fältgruppen har det varit möjligt att direkt överflytta ansvarighet i vissa delar, liksom det har varit möjligt att arbeta på en utveckling där arbetslaget, d v s de kommunalt anställda, kunnat se de boende och deras organisation som uppdragsgivare i arbetet.

Fältgruppen och det politiska systemet

Redan när diskussioner om lokaler i området började fördes den frågan in i det politiska lägret genom att en av sommarverksamheternas ledare också var politiskt aktiv.

Genom konstruktionen av ledningsgruppen - där politiker från SCN och FN ingår - och framför allt genom att fältgruppen satsat på information till och diskussion med bl a partigrupperna i kommunen har politikerna i kommunen relativt sett goda kunskaper om verksamheterna.

Fältgruppen har fått arbeta med att få ut sina synpunkter och reaktionerna har tidvis varit kritiska. I stort har dock (s) och vpk varit positiva. De var också pådrivande vid starten. (c) och fp har också varit positiva medan (m) varit tveksamma eller negativa.

Projektets politiska kontakter har alltså varit omfattande. Jämfört med de flesta andra projekt av den här typen är det en stor skillnad. Vi bedömer att det har varit en styrka för verksamheter - inte minst när det gäller budgetfrågor eller relationen till stiftelsen.

Fältgruppen och hyresgäströrelsen

Redan i början av utvecklingen kring lokalfrågan och verksamheter i området fanns Hyresgästföreningen med. Sommarverksamheten startade i deras lokaler och i den arbetsgrupp som lade fram förslaget till kommunstyrelsen fanns en representant med. Även fortsättningsvis - i arbetet med planering av miljöförbättringarna och exempelvis i studiecirkelverksamhet - har hyresgästföreningen funnits med i bilden.

Samarbetet mellan fältgruppen och hyresgästföreningen har varierat till karaktären. De två kontaktkommittéer som funnits i området och som tidvis varit aktiva har haft ett gott samarbete med fältgruppen. De representanter för KK som vi pratat med har uppfattat att fältgruppen och KK haft gemensamma intressen i att förbättra området. I relation till högre nivåer i föreningen har det tidvis skurit sig. Motsättningarna verkar ha legat på revirplanet. Vem har rätten att organisera och att driva fritidsverksamheter, vem ska bestämma över lokalutnyttjande i bostadsområdet? HF har hävdade att det bör ske inom deras organisation. Bakom detta verkar idéer om folkrörelse - tradition och frihet från myndighetsinblandning ligga. Fältgruppen har hävdade att flera former för organisering är möjliga och de boende måste välja detta själva. Samma åsikter har också framförts av de aktiva boende som vi intervjuat och den linjen har dominerat utvecklingen.

Det ovanstående ska inte ge bilden av en ständig konflikt. Det har samarbetats kring många frågor och till större delen verkar nu - våren 1985 - konflikterna vara borta. Men revirfrågan har principiell karaktär, den kan säkert komma tillbaka igen.

Att få igång en process i området - planeringen av lokalen

För fältgruppen var naturligtvis det centrala att något skulle ske i området, att få igång en utveckling där människor kunde delta och påverka och där detta ledde till bättre situation i bostadsområdet.

Den kommande lokalen var den naturliga utgångspunkten för det arbetet. Det fanns visserligen rätt långt gående förslag vad beträffar lokalen, men utrustning och användning var i stor utsträckning fortfarande öppna frågor.

Under våren 1981 hölls tre möten om lokalen. Fältgruppen, HF och Verdandi stod som arrangörer. Flygblad och dörrknackning utnyttjades av fältgruppen för att sprida information. Ett begränsat antal personer kommer, 11, 26 resp 30 på de tre mötena. Man diskuterar behovet av lokalen, vore det inte bättre med flera små?, kostnader och användning. Intresserade följer med på en resa till Backa Röd - som till viss del ses som ett föregångsområde i sådana här frågor. Under hösten 1982 fortsatte denna verksamhet.

Det ovanstående kan knappast kallas planering. En del av det som diskuterades var redan bestämt, eller beslutades i en parallell beslutsprocess under våren (se nedan). Ingen av de i verksamheter aktiva har i intervjuerna heller uppfattat att de haft något inflytande över de frågorna (lokals storlek, planering, blandning av kommunala och ideella verksamheter etc). Det som skedde under våren 1981 var snarare att betrakta som information och diskussion som förberedde för slutfasen i planering och iordningställande av lokalen. Och det fanns en grupp som var intresserade av detta, det gav mötena ett positivt uttryck för. Samtidigt kom också på mötena en grupp av boende som bodde nära den planerade platsen för lokalen. Det var 10-15 personer. De var negativa till förslaget och främst placeringen som de menade skulle innebära störningar för dem. Gruppen kom inte att ha något inflytande. När det stod klart att besluten om byggande tagits försvann de ut ur den fortsatta diskussionen.

Under våren och hösten 1981 rullar också beslutsprocessen vidare. I maj inlämnas en förhandsansökan om miljöförbättringsmedel till Länsbostadsnämnden. En månad därefter sker den riktiga ansökan. Hyresgästföreningen har lämnat samrådsintyg daterat i april. I ansökan är lokalen i stort färdigritad och kostnadsberäknad enligt de idéer som vi tidigare redovisat liksom förslagen till förändringar i Hasselbacken I (vita).

Länsbostadsnämnden fattar ett positivt beslut 23/6 1981 om lån på 1.781 tusen

kronor och bidrag på 2.619 tusen kronor. I november samma år beslutar kommunfullmäktige att lokalbygget ska ske genom att kommunen påtar sig driftskostnaderna. Förutom den existerande fältgruppen ska i personalen ingå två som arbetar med förskola, en hemvårdare och en städerska. Detta överensstämmer med de tidigare förslagen om förskola och dagcenter för pensionärer.

I januari 1982 inbjöd fältgruppen och Hyresgästföreningen boende i området att delta i arbetet med planlösning av lokalen. En person kommer på mötet. Ett nytt möte ordnas och då kommer 10-12 personer, de flesta har varit med tidigare. Utifrån detta möte bildas en plangrupp bestående 7-8 boende, arkitekten för lokalen och representanter från fältgruppen.

Det var en "finplanering" som skedde under våren. Rummens storlek och funktion var de viktigaste frågorna. Arkitekten ritade förslag och plangruppen möttes för diskussion vid åtta tillfällen under våren. Man gjorde också en enkät till alla hushåll i området där man frågade efter vilka verksamheter som var angelägna att driva i lokalen. 126 svar kom in - kafé fanns som det mest frekventa svaret. 64 ville ha det.

Vi har intervjuat knappt halva gruppen som deltog i vårens planering och bilden är rätt entydig. Det var en bra planering på det sättet att den prövade sig fram och genom att den var öppen för påverkan. Medlemmarna i plangruppen uppfattar att de påverkat utformningen av lokalen. De pekar bara på en fråga där ändringar skedde mot deras önskningsar.

I juni 1982 är plan- och projekteringsarbete över. Redan i april har ansökan om bygglov skett och från oktober 1982 till maj 1983 byggs huset.

I slutfasen hålls möten om färgsättning och på ett möte i april 1983 med ca 60 boende bildades grupper som tog hand om inredningen av de olika rummen. En grupp tog hand om köket, en om syrummet o s v. Till stor del var det grupper som uppstått ur det tidigare planarbetet och ur andra verksamheter.

Under ett par månaders tid gjordes nu ett omfattande arbete av rumsgrupperna. Man inventerade behov och utrustning, ritade in möbler, besökte inköpsställen o s v. Ett trettiotal människor var aktiva i detta arbete. I intervjuerna med aktiva berättar dessa om en intensiv period. I stort uppfattar dessa också att resultatet blivit som man önskade.

Den 8 juni 1983 invigdes huset, som efter pristävling döpts till Hasselgården. Invigningen skedde under högtidliga former med tal och musik. Studiecirklar visade resultat från sitt arbete. Föreningen visade upp sin verksamhet. Ett

hundratal människor medverkade på något sätt i invigningen. Senare på kvällen blev det dans. 4-500 personer var där, kaféet arbetade för högtryck. Det var hög stämning, en del småkonflikter inom arbetslagen hade upplösts, allt hade blivit färdigt och de som kom tyckte att huset var fint.

Planeringen i Hasselbacken I (vita H)

En del av miljöförbättringarna skulle ju ske i Hasselbacken I - d v s det delområde som har det bästa ryktet. Drygt 900 tusen var avsatta för byte av fasad, material på delar av husen, upprustning av lekplatser, plantering, uteplatser för lägenheter i bottenvåningarna. Utan att gå in på detaljer i detta vill vi peka på att i likhet med planering av Hasselgården var huvuddragen av ändringarna klara när Kontaktkommittén tillsammans med arkitekten arbetade fram de förslag som sedan genomfördes. Man gjorde enkät kring förslagen (68 svar av 300 hushåll) och hade boendemöten (med ett fåtal deltagare) och framför allt arbetade k k själv intensivt ihop med arkitekten. De aktiva uppfattar att de haft inflytande över utformningen.

Planeringen - Sammanfattande kommentar

Vi kan urskilja följande faser i planeringen:

1. Startpunkten är boendemöten hösten 1979 då krav framställs om lokaler i området.
2. Därefter lyfts planeringen från området till övergripande kommunal nivå (med stiftelse och Hyresgästförening inkopplade). Detta sträcker sig fram till våren 1981. Under denna tid bestäms huvuddragen i de fysiska omvandlingar som ska ske och i de kommunala verksamheter som ska tillföras.
3. Från våren 1981 informeras och diskuteras förslagen i området via framför allt områdesmöten och skriven information. Under våren 1982 deltar en grupp (7-8) boende aktivt i planering av rumsstorlekar, rumsfunktioner o dyl. I Hasselbacken I (vita H) pågår en likartad planering kring utemiljön. Här är kontaktkommittén och några till de aktiva bland de boende.
4. I slutskedet av byggandet av Hasselgården utfördes ett stort arbete av ett trettiotal boende. Det gällde då inredning och utrustning.

Inflytandet i planeringen har alltså varit begränsat till slutfasen i processen. De aktiva anser att de då haft och utnyttjat möjligheterna att påverka.

Information till de boende kom, liksom inflytande, sent i processen. Från våren 1981 skedde detta via möten, enkät, områdestidning och personliga kontakter. Det har varit en omfattande informationsverksamhet.

I vår intervjuundersökning anger 13% att de varit med i någon del av planeringsprocessen kring Hasselgården. Om vi räknar bort de som bara anger att de svarat på enkäten och samtidigt korrigerar för att en del av de intervjuade inte bodde i området under planeringstiden hamnar vi på 15% som deltagit. Motsvarande (korrigerade) siffra för deltagande i planeringen i Hasselbacken I är 21%.

Deltagandet i mer aktiv mening (flera möten under en period) kan anges till det trettiootal som var med i slutfasen kring Hasselgården. Det är i stor utsträckning också inom denna grupp som de fortsatt aktiva återfinns.

Fritidsverksamheter

Samtidigt med arbetet med lokalen startade fältgruppen ett arbete för att fritidsverksamheter skulle komma igång i området. De verksamheterna skulle komma utifrån intressen som boende i området hade. Fältgruppen pejlade det intresset första gången hösten 1981 via enkäter, dörrknackning och samtal med folk i området. Det resulterade i studiecirklar, filmvisning och en områdestidning.

Studiecirkelarna organiserades våren 1982 tillsammans med ABF och Hyresgästföreningen. Fältgruppen tog, tillsammans med några intresserade från området, upp anmälningar via dörrknackning. Drygt ett hundratal var med i cirklar av olika slag. Studiecirkelverksamheten har sedan fortsatt varje höst och vår.

En av idéerna med studiecirkelarna var att det skulle skapas kontakter mellan boende och att det skulle bildas grupper med en mer långsiktig verksamhet i området. Vi kan se att så skett i flera fall. Sy- och träslöjds, liksom foto-, gammaldans och keramikcirkelarna har utvecklats till verksamheter som pågått i flera år, om än med variationer i intensitet och omfattning. I slutfasen av färdigställandet av Hasselgården spelade flera av de här verksamheterna och grupperna en viktig roll. Sygruppen inredde exempelvis sin del av lokalen för den egna verksamheten. Men framför allt hade det betydelse att det fanns en verksamhet igång, lokalen kunde ses av de aktiva som en resurs för hela området, för gamla och nya verksamheter.

På ett likartat sätt startade filmverksamhet i en av källarlokalerna i området och utvecklades till en reguljär verksamhet som i huvudsak sköttes av boende.

Områdestidningen Hasselbladet startade våren 1982. Den har producerats av fältgruppen tillsammans med ett par boende. Innehållet har dominerats av information om verksamheter i området. I samband med planeringen av lokalen och de övriga miljöförbättringarna spelade tidningen en viktig informations-spridande roll. I övrigt har också funnits reportage, insändare, gåtor och rebusar m m. Med undantag av några artiklar är det en ganska "snäll" tidning.

Hur blev det?

Hasselgården, liksom miljöförbättringarna i vita Hasselbacken, blev alltså färdiga till sommaren 1983. Vi ska nu i huvudsak lämna den historiska framställningen och söka besvara frågan: Hur blev det? Vi ska göra det genom att först beskriva Hasselgården och verksamheterna där, därefter belysa den process mot ett övertagande av gården från de boendes sida. Till sist ska vi diskutera förändringarnas betydelse för området.

Hasselgården - lokalbeskrivning

Som framgår av bild och teckning är Hasselgården en relativt stor gård på 500m². Den innehåller en stor rund samlingslokal där det är högt i taket.

Ett hundratal personer får plats här. På andra sidan samlingslokalen (om vi ser det från vestibulen och ingången) ligger förskolans två rum. De är relativt små.

I den ena av flyglarna ligger köket och serveringen som har plats till ett tjugofemtal personer samtidigt. I den andra flygeln finns snickerilokaler som tillåter 6-7 personer att arbeta där samtidigt. Systugan intill är något större.

HASSELGÅRDEN

Hyresgästernas Hus!

Ett slags allaktivitetshus som drivs i blandad regi.
En del av hyresgäster, en del av föreningar och en del av kommunen.

Hyresgästerna bestämmer hur huset skall användas.

Huset är 520 m² och användes av alla åldrar – unga som gamla!

Exempel på verksamhet:

Dans, studiecirklar, systuga, film, café, och pensionärs gymnastik.

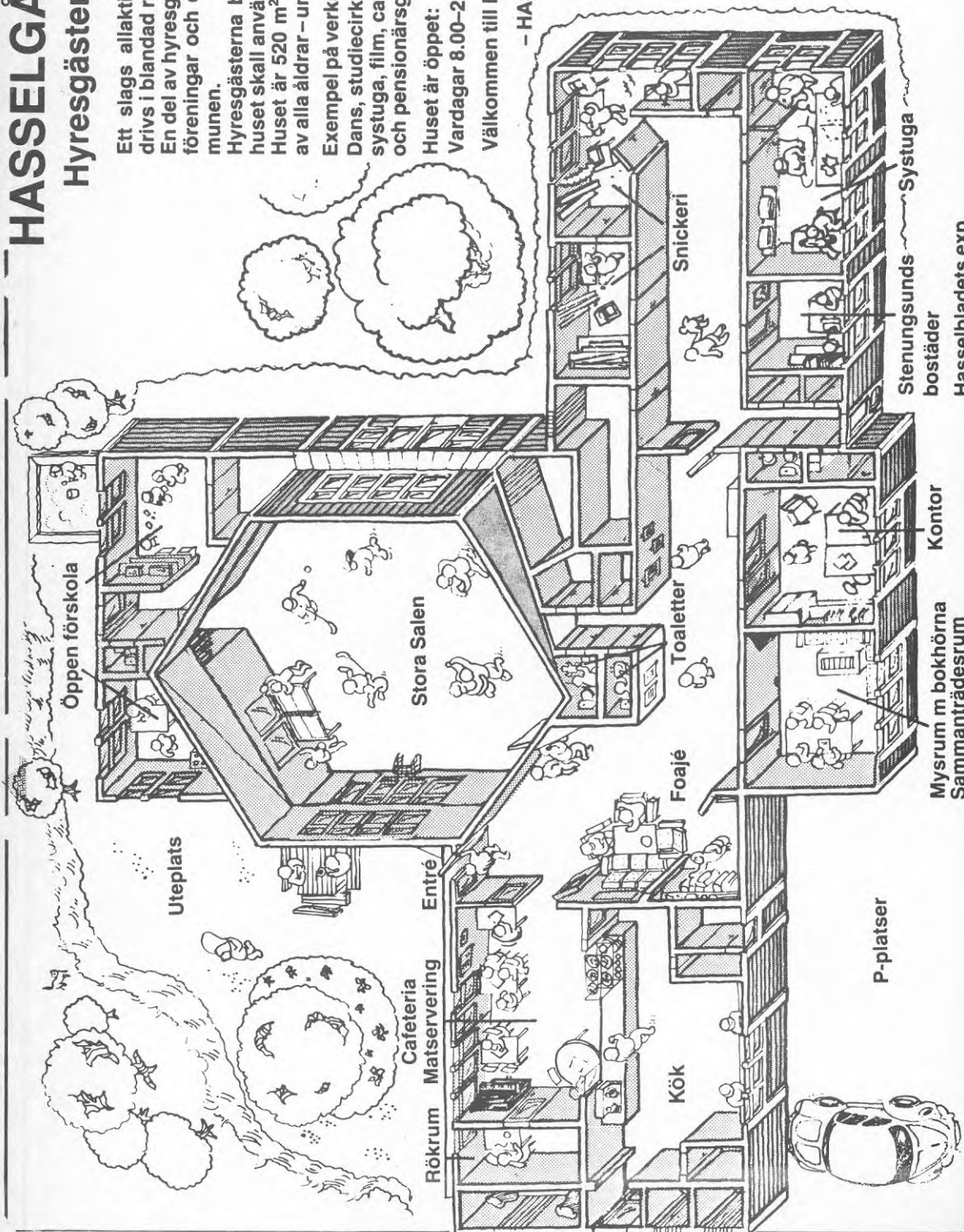
Huset är öppet:

Vardagar 8.00–22.00

Välkommen till Ditt hus

– HASSELGÅRDEN!

122

Stenungsunds bostäder
Hasselbladets exp

Mysrum m bokhörna
Sammanträdesrum

Kontor

P-platser

Systuga

Snickeri

Toaletter

Foaajé

Kök

Entré

Cafeteria
Matservering

Rökrum

Stora Salen

Öppen förskola

Uteplats

I huset finns också två rum som inretts som kontor för personal, föreningen, Hasselbladet och mottagning för Stenungsunds bostäder. Dessutom finns ett rum för mindre sammankomster, cirklar och möten med upp till 20 personer.

I foajen finns sittutrymmen, anslagstavlor och telefon.

Trä i golv, tak och möbler och vita väggar skapar ett ljus, nordiskt och blont intryck, och i våra ögon, en mycket trivsamt lokal.

Hasselgården - en dag på gården

För att beskriva verksamheter och liv på Hasselgården ska vi beskriva en dag där och därefter på ett mer systematiskt sätt beskriva verksamheter, deltagande och åsikter om huset. Först alltså en dag på gården.

Det här är en torsdag. Vid åttatiden öppnas dörrarna. Då startar deltidsskolan. Ett tiotal sexåringar med en förskollärare tar sammanträdesrummet i besittning. Strax efteråt kommer Göte, som är en av de trognaste i huset, och ytterligare en person. De börjar arbeta i snickeriet. Göte, som är pensionär, arbetar där nästan hela dagen med undantag för fika- och andra pauser.

Kate städar på morgonen. Madeleine i fältgruppen arbetar med planering på kontoret. Harry - som är ordförande i föreningen - kommer in och pratar om problemen med ungdomarna på Hasselgården. Igår hade de varit i foajen och fiket, hängt där, haft fötterna på borden, varit provocerande mot vuxna. Diskussionen om ungdomarna kommer upp flera gånger under dagen. De vuxna, boende som är mycket på gården och känner ansvar för den är oroade över ungdomarna och att de inte följer reglerna för gården.

Vid niotiden sätter ytterligare en småbarnsverksamhet igång. I öppna förskolans lokaler arbetar Beth som är fritidspedagog med ett tiotal barn i åldrarna 3-6 år.

De båda barngrupperna möts också till gemensamma lekar och verksamheter i samlingslokalen.

Vid tiotiden kommer Vera, som arbetar på Hemtjänst och som är ansvarig för matserveringen för pensionärer. Hon har en praktikant med sig. De förbereder för serveringen tillsammans med en sjukpensionär som tycker att det är trevligt att ha något att göra - och någon att prata med.

Halv tolv börjar serveringen och ganska snabbt fylls rummet. Ett tiotal pensionärer från området och folk från daghemmet intill och några andra kommunalt anställda äter här. Alla är välkända och det är en lättsam och familjär stämning.

Under lunchen kommer ett studiebesök med ett trettiotal personer som går igenom huset, får en kort information och försvinner.

Vid ettiden kommer en grupp synskadade (från hela kommunen). De använder sammanträdesrummet. En person från hemtjänsten håller i sammankomsten som varar eftermiddagen ut. Från tvåtiden används samlingslokalen och förskolerummen till öppet fritidshem. Ca tjugo barn är där. Pojkarna spelar först innebandy och sedan bordtennis. Flickorna pysslar mest idag. Björn som är förskollärare och Beth håller i verksamheterna.

I systugan pågår en cirkel i lampsömnad. Gustav, som är den kommunal ansvarige för huset kommer vid ettiden och arbetar med material för kvällens möte med föreningen. Axel, som sköter inköp för kafégruppen, kommer in på kontoret för att räkna ut hur mycket han behöver köpa till i morgon kväll då ett dagcenter för handikappade kommer med 75 personer. De ska dansa i samlingslokalen och fika (i omgångar) i kaféet. Axel och Gustav diskuterar en stund om materialet inför kvällens styrelsemöte, Axel är med i styrelsen. Under tiden kommer en person och hämtar nyckeln till fotolabbet som ligger i en lägenhet i området. Han ska jobba själv där innan övriga gruppen (fotocirkeln) kommer ikväll.

Fram emot femtiden blir det ganska tyst i huset. Barnen försvinner från fritids, lampskärmscirkelns medlemmar går liksom de synskadade och inga maskiner hörs från träslöjden (nästan enda stunden på dagen för övrigt). Det är bara ute i foajen som fem 14-15 åringar sitter och pratar.

Inga-Lena, som arbetar i fältgruppen, går igenom material till nästa nummer av Hasselsnoken (områdestidningen) inne på ett av kontoren.

Vid sextiden blir det mera fart igen. Då samlas ett fyrtiotal personer för att dansa gammaldans i samlingslokalen. En dragspelare står för musiken. De flesta är lite äldre, 40 år och uppåt. Några kan inte dansa så bra, men får hjälp av andra. Och det är en av poängerna: "vi lär av varandra", som det stod när det annonserades i områdestidningen.

Halvsju öppnar kaféet. Det är två vuxna och en flicka i tioårsåldern som arbetar där ikväll. Till en början kommer inga gäster utom några ungdomar som vill titta på TV.

I slöjden är det full verksamhet igen. Full också i den meningen att fler än de sju som är där inte får plats.

Vid sju sätter en cirkel igång i systugan. Föreningen (tidigare Husrådet) har styrelsemöte i sammanträdesrummet. Dels går man igenom det senaste arrangemanget "Hasselbackens dag", dels diskuterar man hur föreningen ska kunna ta över allt mer av styrningen av verksamheten i huset. Mer specifikt diskuteras idag vad föreningen anser att personalen ska göra. Gustav är med från personalens sida och redovisar personalens syn på frågorna.

Nu kommer också fler ungdomar. Ikväll blir de inte mer än ett femtontal. De är i åldrarna 14-18 år och sitter mest i foajen eller kaféet. Det är rätt lugnt i kväll - gårdagens sammanstötningar med vuxna har kanske gjort att man vill ligga lågt idag.

Kaféet får det tidvis jäktigt. När gammaldansen, slöjdarna och cirkeln tar paus blir det många i fiket. Dessemellan är det rätt tomt där sånär på ungdomarna och enstaka besökare som mest tittar på TV.

Vid tiotiden är alla verksamheter slut. Kaféet har plockat ihop och städat efter sig. Och lokalen släcks ner och låses. Under dagen har i runda tal 150 personer - fränsett personal och studiebesök - varit på Hasselgården.

Den beskrivning som vi gjort här ovan motsvarar inte riktigt en verklig dag. Den är sammansatt av några olika dagar. Det vi vill visa med beskrivningen är:

1. Variationen i verksamheterna
2. Att många olika grupper använder gården. Barn, ungdomar, vuxna, äldre.
3. Att kommunala verksamheter som exempelvis matserveringen för äldre blandas med frivilliga eller ideella verksamheter som gammaldans och kaféet.
4. Att det finns en liten grupp av människor - utöver de anställda - som är på gården varje dag och tar ansvar och del i det som händer där.

Hasselgården - verksamheter

Mer systematiskt beskrivet ser verksamheterna i all korthet ut så här:

Kommunalt drivna reguljära verksamheter:

Deltidsförskola som är utlokaliserad från daghemmet intill Hasselgården.

Måndag - Fredag.

Öppen förskola för barn upp till sex år med föräldrar. Från februari 1985 kan också barn utan föräldrar komma. Tisdag - Fredag.

Öppet fritidshem. Måndag - Torsdag. Förskolan och fritidshemmet drivs av en förskollärare och en fritidspedagog.

Matsservering för pensionärer drivs av hemtjänsterna. Även en del kommunalt anställd personal kan äta här.

Föreningsdriven verksamhet:

ABF, Hyresgästföreningen och områdesverksamheten organiserar tillsammans studiecirklar för områdets boende. Man ger ut ett program och knackar dörren i området för att ta upp anmälningar. Ett tiotal cirklar är igång våren 1985. PRO driver två cirklar på gården för pensionärer.

På söndagarna driver Korpen, HF och Stenungsunds Orienteringsklubb poängpromenader.

Grupper och verksamheter i anknytning till Hasselgården och områdesverksamheten:

Det finns två grupper, fotogruppen och keramikgruppen, som bedriver sina verksamheter utanför Hasselgården i specialinredda lokaler. Båda grupperna har fungerat i flera år med regelbunden verksamhet. Keramikgruppen har bl a gjort ett konstverk (Västkusten) till kaféet på Hasselgården.

Kafégruppen driver Hasselgårdens kafé. Det drivs idéellt. Medlemmarna turas om att stå där, man bakar en del och köper en del. Trots billiga priser går det väl ihop. Både vuxna och yngre finns i gruppen som omfattar ca 20 personer. Kaféet har öppet fem kvällar i veckan.

Slöjdgruppen ansvarar för verksamheten i slöjdlokalen som f n är hårt utnyttjad. Några av slöjdarna har tillverkat föremål till Hasselgården.

Områdestidningen Hasselsnoken (tidigare Hasselbladet) kommer ut med 7-8 nummer per år. Tidningen görs av personal och boende tillsammans. Fungerar i stor utsträckning som informationsorgan för verksamheterna och området, men innehåller också reportage, insändare, rebus m m.

Två från området visar barnfilm en gång i månaden. I ungdomsgruppen visas också film - dock ej regelbundet. I sammanträdesrummet på Hasselgården finns en bokhörna med utlåning av böcker som några boende står för. Utlåningen är tämligen begränsad.

Större arrangemang, som exempelvis Hasselgårdens dag i februari 1985, inträffar vid några tillfällen på året. De kan innehålla utställningar, loppmarknad, dans m m och brukar vara välbesökta. På Hasselgårdens dag uppskattades deltagandet till ca 300 personer.

Mindre arrangemang som musikafton eller besök av författare förekommer också sporadiskt.

Det ovanstående gäller när detta skrivs, d v s i mars 1985. Ser vi tillbaka kan vi hitta verksamheter som tidigare förekommit. Exempel på detta är gammaldans, som omnämndes i avsnittet "En dag på Hasselgården", liksom den regelbundna filmvisning som Folkets Bio ägnat sig åt. Ser vi framåt planeras verksamheter. Gammaldansen kanske kommer tillbaka och personalen på hemtjänst arbetar på att pensionärsverksamheten ska utvidgas och styras via en "rådstuga" av aktiva pensionärer. Verksamheter faller alltså bort och nya tillkommer.

Gemensamt för de verksamheter som ovan tagits upp är att de drivs av grupper av boende som planerar och genomför verksamheten själva. De har hjälp av personalen på Hasselgården när det gäller ekonomi, lokaler och vissa andra frågor.

Vi kan sammanfattningsvis peka på att verksamheterna på och i anknytning till Hasselgården har stor omfattning. Gården utnyttjas under större delen av möjlig tid. Det är i stort sett enstaka vardagskvällar och eftermiddagar samt rätt stora delar av helgerna som gården inte utnyttjas helt.

Hur många - och vilka, är med i verksamheterna

Vi har tidigare angett att ca 150 människor besöker Hasselgården på en dag. Det är en genomsnittssiffra som vi beräknat utifrån tre olika dagar. Så - ungefär - är omfattningen av besök på vardagar, fränsett sommaren som har en lägre frekvens.

Av besöken gäller ca en tredjedel (ett femtiotal) den reguljära kommunala verksamheten för barn och pensionärer. Tjugo till trettio utgörs av tonåringar (13 - 17 år framför allt) och den resterande hälften är vuxna som deltar i någon verksamhet eller arrangemang.

Vi kan notera att nästan alla besök i Hasselgården gäller någon ordnad aktivitet. Det är i stort bara tonåringarna och några sällsynta vuxna som använder gården till spontana besök och ett ställe att vara på. Det finns visserligen en tonårsverksamhet också men dels tillkom den därför att tonåringarna var störande och dels omfattar den bara en del av den tid som ungdomarna tillbringa på gården.

Vi kan också notera att olika åldrar är väl företrädde bland besökarna på Hasselgården. Dock förekommer, som vi bedömer det, få i åldrarna 18 - 30 år. I intervjuundersökningen i området bekräftas också detta. Detta är anmärkningsvärt då dessa utgör en mycket stor grupp i området, något mer än en tredjedel. Antagligen hänger detta ihop med flera faktorer:

- 1) Det finns inte speciella verksamheter riktade mot gruppen, vilket det gör mot barn, ungdomar och pensionärer.
- 2) Stor del av åldersgruppen är inte bundna av barn, de är rörliga, har pengar till nöjen och resor till andra ställen: Hasselgården blir inte attraktiv.
- 3) För det fåtal som har småbarn är bundenheten och brist på tid problemet. De har svårt att komma ifrån.

Ett annat sätt att karakterisera besökarna på Hasselgården är att se på om de kommer regelbundet eller inte. Vi ska då ta hjälp av den intervjuundersökning som gjordes i området under hösten 1984. Eftersom intervjuerna gjorts med vuxna, och andelen barn och ungdomar är något högre bland besökarna är siffrorna för besök något underskattade.

Har du besökt Hasselgården?

Nej	35%
Enstaka gånger	24%
Flera gånger - ej regelbundet	16%
Regelbundet - tidigare	14%
Regelbundet - i höst	11%
N = 92	100%

Vi kan först se att två tredjedelar besökt Hasselgården. Något under hälften av de boende har gjort det flera gånger, och en fjärdedel har under någon period besökt gården regelbundet. Det innebär att man deltagit i någon cirkel eller annan verksamhet som förekommer under en längre period.

11% uppger att de under hösten regelbundet kommit till Hasselgården. Omräknat så att vi tar hänsyn till att barn och ungdomar inte intervjuats skulle siffran vara 13 - 14%. I absoluta tal motsvarar det ca 180 personer. Till de 180 i vår beräkning ska också läggas några besökare som inte bor i området. I en lägesrapport som gjorts för områdesverksamheten i mars 1985 anges de regelbundna besökarna till 200. Siffrorna är ganska lika. Den lilla skillnaden kan också bero på att de gäller olika tidsperioder.

Hur uppfattas Hasselgården och verksamheterna?

I stora drag finns det en positiv uppfattning om Hasselgården och dess verksamheter bland besökarna. Det framgår nedan. Siffrorna kommer från intervjuundersökningen och de tillfrågade är de som besökt gården. De regelbundna besökarna är mer positiva än andra - vilket kanske är en självklarhet.

I stort - hur fungerar Hasselgården tycker du?

Mycket bra	30%
Ganska bra	48%
Varken bra eller dåligt	16%
Ganska dåligt	4%
Mycket dåligt	2%
N = 56	100%

I en följdfråga anger 32% som motivering att verksamheterna och gården sköts bra, 27% att gården skapar gemenskap, kontakter och möten mellan människor. 23% anger speciella verksamheter som motiv till att de uppfattar Hasselgården positivt.

När vi i intervjuerna frågat efter andra verksamheter som skulle kunna bedrivas där har de flesta intervjuade (80%) inga direkta förslag. 8% önskar mer för barn och ungdom medan resterande 12% pekar på skilda idéer.

I intervjuerna som vi gjort med aktiva i verksamheterna finns också den positiva framtoningen. Man kan säga att svaren pekar på tre positiva förhållanden som gör att de aktiva vill hålla på:

1. Man har roligt tillsammans när man exempelvis lär sig något i en cirkel eller när man sköter kaféet.
2. Man träffar människor under trevliga förhållanden. Kamratskapet som uppstår är viktigt.
3. Man tycker att man gör något för området - för det gemensamma.

De aktiva har också kritiska synpunkter på gården och verksamheterna. De tycker att mer människor kunde komma till Hasselgården. Framför allt tycker man att fler kunde använda kaféet och lokalerna bara för att titta in, ta en fika och träffa lite folk. Spontanbesöken är - som vi pekat på förut - sällsynta, och speciellt de som sköter kaféet tycker det är tråkigt.

Tonåringarna - som i och för sig är den enda grupp som använder gården för att bara vara där - upplevs också som ett problem av de aktiva. Självlklart har de rätt att vara där, och visst är det bra med möten över generationsgränserna. Men ungdomar för oväsen, provocerar ibland de vuxna genom att överträda regler och dominerar lätt de allmänna utrymmena foajen och kaféet.

Kring båda dessa frågor, spontanbesöken och ungdomarna, finns det en diskussion bland de aktiva (och personalen). Borde det ordnas mer verksamheter av icke regelbundet och icke krävande typ som människor bara kan komma in i, typ bingo? Ungdomsverksamhet borde kanske utvecklas - eller verksamheter där tonåringar och äldre skulle samsas?

Avslutningsvis vill vi säga att vi uppfattar att Hasselgården har en omfattande verksamhet både om man ser till antalet besökare och variationen i verksamheter. Det positiva intryck av kvalitén i verksamheterna som de olika intervjuerna angett stärker den bilden - och bekräftar det vi tycker

att vi sett i Hasselgården: ett ställe som visserligen inte är problemfritt men ändå är en gård fylld av liv och verksamhet.

Tar de boende över Hasselgården?

När områdesverksamheten startade hörde några idéer till de grundläggande:

- 1) De boende ska ha inflytande över verksamheterna. Dessa ska utvecklas ur deras intressen och de bör utvecklas till att bli självstyrande.
- 2) Samhällsarbetet ska stimulera till att boende formulerar och driver sina intressen.

I nära anknytning till detta låg också idéer om det tidsbestämda arbetet: samhällsarbetarna skulle arbeta på att avskaffa sig själva genom att inte behövas längre. Frågan här är alltså vad som skett i dessa avseenden?

Om vi först ser bakåt i tiden kan vi konstatera att fältgruppen arbetat systematiskt utifrån dessa idéer. När cirklar, film och olika arbetsgrupper startat har man stöttat dess tillkomst men försökt undvika att bli den part som skulle hålla i all verksamhet. Och genom diskussion med aktiva har idéerna om styrning från de boende själva utvecklats. Det har varit en lång utveckling som vi inte ska gå in på i detalj här. Ett steg i denna utveckling var att ett Husråd bildades för Hasselgården i samband med att gården kom till. Husrådet har fungerat som de på gården verksammas organ, där frågor ventilerats och där krav och önskemål framställts. Efter en lång förberedelsestid - bli a har en grupp haft möten en gång i veckan under hela hösten 1984 om praktiska och ideologiska frågor - övergick husrådet i Föreningen Hasselgården i februari 1985.

Föreningen

Avsikterna med föreningen är att få en ansvarig organisation som kan hålla i Hasselgården och dess verksamheter. Det innefattar ekonomi, lokaler och personal. Föreningen ska kunna fungera som motpart till kommunen i budgetförhandlingen och den ska organisera och företräda de intressen som boende har i Hasselgården och området. Föreningens bas ska utgöras av de arbetsgrupper som finns (ex vis kafégruppen, fotografergruppen) och de som kommer att utvecklas. Föreningen ska fungera som ett forum för diskussion av verksamheten. Genom att övergå från husråd till förening markeras en ambition att ta större ansvar och påverka mer från de boendes sida. Föreningen har också en mer formell karaktär än husrådet.

Så långt avsikterna. Föreningen är nystartad och inne i en utveckling, men ändå, hur ser det ut i verkligheten? Vad styr man egentligen?

De reguljära kommunala verksamheterna som öppna förskolan, öppna fritidshemmet och serveringen för pensionärer, styrs och sköts av kommunalt anställd personal. Bland de aktiva i föreningen finns f n inget intresse av att ändra på detta. Man uppfattar att personalen behövs och tror inte att den går att ersätta genom frivilliga krafter. Däremot vill man - i dialog med personalen - diskutera insatsernas omfattning och inriktning, ex vis för vilka grupper de ska finnas. Och man vill prioritera och ställa krav i förhållande till kommunen. Vi kan idag se ansatser åt det här hållet, d v s diskussioner och prioriteringar. Hur det utvecklas - det får vi se senare.

Personalens insatser i övrigt, d v s i stort fältgruppens arbete, är ju inte på samma sätt som ex vis barnverksamheten reglerad. Här pågår f n (mars 1985) en dialog mellan föreningens styrelse och de anställda om vilka arbetsuppgifter som är viktigast. Både styrelsen och de anställda har för sig formulerat sin syn och sedan träffats för diskussion. I stora drag har uppfattningarna varit likartade (vilket kanske inte är så konstigt, då frågorna rätt ofta diskuteras man emellan på gården) och resultatet säger kanske inget direkt om inflytandet. Vi tror ändå att den här typen av dialog är fruktbar, både för att utveckla de boendes inflytande och för att utveckla verksamheterna.

De arbetsgrupper som finns i anknytning till gården driver i stor utsträckning sin verksamhet självständigt. Vi kan ta kafégruppen som exempel. Den består av ett tjugotal personer som turas om att stå i kaféet. Inköp och planering för detta sköts av en i gruppen. En gång i månaden har man möte och diskuterar verksamheten, bestämmer regler o dyl. Personalens insatser är att den områdesansvarige sköter räkningar och intäkter som går över den kommunala budgeten. Han kallar också till kafégruppens möten. Det finns alltså ett samarbete men merparten av framför allt arbetsinsatser men också styrning står de boende själva för.

Cirklar organiserades till en början i stor utsträckning av fältgruppen. D v s man tog reda på intressen och knackade dörr för att få anmälningar. Det mesta av det arbetet vilar idag på ABF och Hyresgästföreningen.

Det vi gått igenom ovan är delar av verksamheten. För att kunna styra och utveckla den krävs också att man har överblick över helheten, vet vad som är möjligt att göra, till vem man ska vända sig när saker krånglar o s v. Kunskap om

verksamhetens budget och hur den är relaterad till kommunens budget, kontakter med människor i verksamheterna, i de kommunala förvaltningarna och inom Stiftelsen, liksom i andra organisationer som HF, ABF, Korpen m m - det är viktiga förutsättningar för att styra Hasselgården. Har den nya föreningen det?

I viss utsträckning finns sådana kunskaper och kontakter hos styrelsen, speciellt bland de som följt verksamheterna länge. I vår (1985) ska styrelsen arbeta med budgetfrågor och gå in i diskussion med kommunens företrädare kring detta. Det är en viktig ansats för att utveckla den egna kompetensen. Idag är det ändå riktigt att säga att den här överblicken, kunskaperna och kontakterna finns hos fältgruppen - och då speciellt hos den områdesansvarige.

Vi kan alltså se - sammanfattningsvis - att föreningen har ambitioner att ta över och styra Hasselgården (vi ska återkomma strax till frågan i vilken utsträckning man tänker sig detta). Föreningens styrelse och personalen har utvecklat en dialog kring detta, det finns ansatser att gå in mer aktivt i den övergripande **styrning** och i mycket av den konkreta verksamheten både deltar och påverkar de boende idag. Huruvida föreningen lyckas i sina ambitioner går inte att säga idag. Det är en process som kan utvecklas åt många olika håll. Och det beror inte bara på föreningen och dess aktivitet vad som kommer att ske. Kan personalen föra över ansvarigheter och kunskaper till föreningen, och - inte minst - kommer företrädare för kommunen - tjänstemän och politiker - att vilja och kunna betrakta föreningen som en viktig motpart? De frågornas svar kommer att vara betydelsefulla.

Vi tror att det här är en viktig och intressant utveckling - inte bara för Hasselgården och bostadsområdet. Den handlar både om möjligheten till brukarinflytande över kommunala verksamheter och om möjligheten till samarbete mellan kommunala verksamheter och idéella verksamheter. Vi kommer därför att återvända till den här frågan i ett senare avsnitt.

Att driva intressefrågor för området

Vi har hittills talat om Hasselgården och de verksamheter som bedrivs där. I projektets ambitioner låg också att man skulle påverka kommun och samhälle i övrigt så att området förbättrades. Och att man skulle stödja de boende så att krav och idéer om förändring kunde utvecklas. Har detta skett?

Vi kan se arbetet på Hasselgården i viss utsträckning i det perspektivet. Fältgruppen har drivit krav i budgetarbete och gentemot politiker som kommit området till del. I övrigt har man i rapporter och utvärderingar sökt peka på brister i området - ex vis tomm a lägenheter - som har ett samband med kommunens övriga bostadspolitik. Och på det sättet försökt formulera krav på insatser från kommunens sida. Det arbetet har knappast hittills gett någon direkt utdelning (annat än att behovet av Hasselgården styrkts). Inte heller tycks de boende ha formulerat krav eller idéer om bostadsområdet som lett till några förändringar. Arbetet att driva Hasselgården har både för de anställda och de aktiva boende varit den dominerande frågan (i sig inte orimligt med tanke på Hasselgårdenoch verksamheterna var nya).

Kanske är en förändring på gång i detta avseende. I mars i år (1985) delades arbetsbok I ut i två av delområdena, Kopper II och III. Arbetsboken är en metod att få boende eller medborgare i bostadsområden och kommuner att delta i en planering. I flera omgångar görs arbetsböcker som innehåller beskrivningar av problem och förslag på lösningar. Arbetsböckerna delas ut i bostadsområdet och boende kan reagera på problembeskrivningar och förslag - och komma med egna. Utifrån förslag bildas cirklar eller grupper som driver frågor vidare. Arbetsboksmetoden kräver stora arbetsinsatser både av organisatörer och deltagare, men metoden verkar ha inneburit lyckade resultat i deltagande och förslag där den använts (vilket vi ska komma tillbaka till senare). I Hasselbacken/Hälleback har en grupp bestående av två hyresgäster, personal från Stiftelsen, representanter från Hyresgästföreningen och personal från Hasselgården gjort arbetsboken med hjälp av två arkitekter från Chalmers. Boken har delats ut i området i handen på boende via dörrknackning. 22 personer har deltagit. Styrelsen för Stiftelsen och styrelsen för avdelningen inom Hyresgästföreningen, hyresgäster, personal på Hasselgården har genomfört utdelningen.

Vilket resultat arbetsboken kommer att ge vet vi inte nu. Men den pekar på ett arbete på att förbättra området och på att ge boende en möjlighet att uttrycka sin syn och sina idéer. Det är i och för sig inte områdesverksamheten som är ansvariga för arbetsboken - det är Stiftelsen och Hyresgästföreningen tillsammans - men idén kommer därifrån. Förutsättningen för att metoden ska bli framgångsrik, om den nu blir det, är också de kontakter som finns på Hasselgården.

De aktiva

I samband med föreningen och inflytandet över verksamheterna på Hasselgården har vi använt begreppet "boende". Det kan kanske leda tanken till att föreningen representerar alla som bor i området. Så är det knappast och vi ska modifiera oss genom att säga något om de som är aktiva i verksamheter och föreningen på Hasselgården.

Det finns en grupp om ca 10 personer som vi uppfattar som den drivande gruppen bland de boende. Det är idag Föreningens styrelse samt ett par ytterligare personer. De flesta har varit med rätt länge, arbetat i olika grupper och har därmed rätt god överblick över verksamheterna på gården. Flera av dem är dagligen på Hasselgården och vi uppfattar att det både finns stort intresse och ansvar för gården bland dessa.

Utöver denna inre cirkel finns ett trettiotal personer som leder specifika verksamheter eller deltar aktivt i arbete, ex vis i kafégruppen.

De här grupperna är naturligtvis inte konstanta utan ändras p g a intressen, konflikter o s v.

Vi har intervjuat 14 av de aktiva om deras syn på verksamheterna och varför de är med. I viss utsträckning har vi tidigare pekat på vad de aktiva anser. Intervjuerna pekar på:

1. Det är stor samstämmighet bland de aktiva i hur man uppfattar gården, verksamheterna o s v. Det tyder på frågorna är bearbetade under lång tid och att man känner ett gemensamt ansvar.
2. Alla anser att de boendes övertagande av gården är viktigt.
3. Samtidigt menar man att övertagandet inte kan ske direkt, att man får pröva sig fram till lösningar.
4. Alla säger att personal måste finnas kvar. Det är ett uttryck både för en positiv inställning till personalen och för en uppfattning att enbart frivilliga krafter inte kan ta hand om de arbetsuppgifter som personalen nu sköter.

Området - och verksamheterna

Vi har ovan beskrivit Hasselgården och verksamheterna där. Det är nu dags att flytta intresset till området igen. Hur fungerar det - och vilken betydelse har Hasselgården och områdesverksamheten haft för området?

I intervjuundersökningen i området ställde vi en fråga som berörde hur området upplevdes att bo i. Vi kan se nedan att de flesta ger uttryck för en positiv uppfattning. Även om det är svårigheter att tolka den här

Om Du ser på området som helhet - inte bara Hasselgården och utemiljön - är det ett bra eller dåligt område att bo i , tycker Du?

Mycket bra	22%
Ganska bra	51%
Varken bra eller dåligt	16%
Ganska dåligt	9%
Mycket dåligt	2%
N = 92	100%

typen av trivseldata (vilket vi tidigare pekat på) är det ändå rimligt att uppfatta det så att en majoritet av de boende menar att Hasselbacken/Hällerbäck fungerar bra för dem. Det stöds också av de mer utförliga intervjuer vi gjort med aktiva på Hasselgården.

De fördelar som de boende anger i en följdfråga till den ovanstående är: Bra lägenheter och skötsel av dem (anges av 30%), att området är lugnt, barnvänligt (27%), att det är naturnära och mycket grönt i området (23%) och att det är nära till service (18%). Det senare kan i sig verka förvånande då avståndet till Centrum med bank, post o s v är relativt långt. Men troligen avses här att affär, skola, daghem ligger nära.

Till den positiva sidan ska också föras att det finns en relativt stor grupp av boende som bott länge i området. Ungefär en tredjedel har bott där mer än fem år (siffrorna är beräknade på urvalet som gjordes för intervjuundersökningen). 71% av de intervjuade uppger att de har närmare kontakter - umgänge, tar eller ger hjälp o dyl - med andra människor i området. Det är jämförelsevis en hög siffra för hyreshusområden - betydligt högre än i de två andra områdena vi studerar.

Samtidigt som vi kan peka på den positiva sidan här ovan är det alldeles klart att det finns en negativ och problematisk sida också. I tabellen ovan kan vi se att en dryg fjärdedel av de intervjuade antingen inte är något direkt positiva eller är direkt negativa i förhållande till boendet i området. Ser vi på de nackdelar som anges med att bo i området anger 40% (av de 92 intervjuade) att

grannstörningar av olika slag är ett problem. Det är en hög siffra - även om alla som pratar om störningar inte själva har angett att just de är störda utan snarare sagt att det är ett problem i området. Klagomål på lägenheternas funktion och skötsel anges av 16%, problem med parkering av 9% och det långa avståndet till bank, post o s v av 6%.

Grannproblemet är relaterat till några andra förhållanden. Omflyttningen är hög. Vi har inte gjort separata studier på detta, men beräkningar grundade på urvalet för intervjuundersökningen tyder på att ca 30% av de boende byts ut på ett år. Detta sammanhänger säkert med att det i något över hälften av lägenheterna bor ensamstående och att andelen av de boende som återfinns i åldrarna 18-30 år är hög. Det är grupper som normalt är rörliga. Många ändrar livssituation; flyttar ihop, byter arbete, börjar studera o s v. Och då flyttar man också i många fall.

Till bilden som pekar på att området åtminstone delvis fått karaktären av genomgångsområde ska också läggas att barnfamiljerna hela tiden minskar och att sociala problem av typen drogmissbruk och kriminalitet har hög frekvens. Uppenbart är att problembilden är tyngre i Kopper III (röda H) än i de två andra delområdena.

Vi tror att det är viktigt att dessa två sidor, det positiva och det problematiska, visas fram samtidigt annars får vi inte en realistisk bild av situationen. Vi tror det också är viktigt att se att många av de problem som framträder i Hasselbacken/Hällebäck bara delvis har att göra med själva området. Kommunens bostadspolitik, sättet att anvisa lägenheter, utvecklingen mot allt fler ensamhushåll i samhället är exempel på förhållanden som får effekt i bostadsområdet. Till detta ska vi återvända senare.

Vad har då Hasselgården och verksamheterna där betytt för området? Vi har frågat om det i intervjuerna. Då har också miljöförbättringarna i Hasselbacken II ingått i frågan.

Området som helhet, har det blivit bättre eller sämre av Hasselgårdens tillkomst (och miljöförbättringarna i vita Hasselbacken)?

Mycket bättre	11%
Lite bättre	41%
Ingen skillnad	25%
Sämre	1%
Vet ej	<u>22%</u>
N = 92	100%

Vi kan se att bedömningarna skiftar. Hälften vet inte eller ser ingen skillnad. Den andra hälften tycker att det blivit bättre. Det sammanhänger antagligen med att det är svårt att veta vad som påverkar, när man dels bara ser en del av området och dess liv och när ev förändringar inte är fysiskt påtagliga och iakttagbara. Vi kan nog anta att folk svarar utifrån om de själva eller deras närmaste omgivning har fått ut något av områdesverksamheten. Det är också i stort sett de som varit på Hasselgården som är positiva.

På en mer konkret punkt har vi frågat efter förbättringar. Det gäller människors kontakter i området. 13% av de intervjuade säger att deras kontakter i området förbättrats. Det är ingen obetydlig andel och har säkert betydelse i området.

Om vi själva ska göra en bedömning av sambandet mellan Hasselgården och verksamheterna å ena sidan och området å den andra så tror vi att den kan göras så här. Det som har hänt har i huvudsak varit förknippat med själva gården. Det har inneburit verksamheter som varit positiva för de flesta som varit med, en tillgång för områdets befolkning. I viss utsträckning har människor i området ökat kontakterna - och det har utvecklats en grupp människor som har ett intresse av att utveckla i varje fall verksamheterna på gården. Mycket lite i verksamheterna har riktat sig direkt mot området och förhållandena där - arbetsboksmetoden som när detta skrivs nu tillämpas i området är ett första sådant steg. Ändå kan vi se att en förutsättning för den metoden har varit områdesverksamheten.

Vi menar således att områdesverksamheten haft viss betydelse för området (inte bara för enskilda som deltagit i olika verksamheter) och vi tror att

fler skulle betrakta området negativt om den inte funnits. De flesta av de problem som fanns i området när verksamheten kom till finns fortfarande kvar där. Möjligen skulle de vara värre om inte Hasselgården fanns - men framför allt är de inte nåbara med den typ av verksamheter som bedrivits. Denna dubbla bild: förbättring och påverkan av området, men liten påverkan på det som är stora problem i området: grannstörningar, genomströmning o s v.

Arbetsboken pekar på en väg att ta itu med sådana förhållanden, säkert måste också andra kommunala åtgärder till, bl a sådana som påverkar urvalet av boende.

Kapitel 7 BACKA RÖD

Området

Backa Röd ligger på den sydöstra sidan av ön Hisingen, en bit norr om Göteborgs centrum. Backa inkorporerades slutgiltigt med Göteborgs stad 1948 och blev under 1960- och 70-talen en del i stadens expansion på Hisingen, då flera bostads- och industriområden byggdes. Ett av dessa bostadsområden är alltså Backa Röd, byggt 1969-70 och uppkallat efter några gårdar, som tidigare fanns på platsen.

Backa Röd ligger längs Litteraturgatan, en stor genomfartsled som delar Backa. I området finns drygt 1 500 lägenheter, samtliga med hyresrätt. I det avseendet skiljer sig Backa Röd från övriga Backa där insatslägenheter dominerar. De flesta husen är fyra våningar höga och vinkelställda tre och tre, så att U-formationer bildas. På gårdarna finns planteringar, uteplatser och lekredskap. Vidare finns det några punkthus samt nio vånings höghus i området. Marken är hårt exploaterad och på gårdarna och mellan husen är det ofta tätt och trångt. Till viss del balanseras detta genom att området i norr och väster vetter mot öppna gräsytor och skogsmark.

Befolkning

Som mest uppgår Backa Röds befolkning till 4 628 personer och det är när området är alldeles nytt 1971. Därefter sker en successiv befolkningsminskning och 1983 är befolkningstalet nere i 3 256. Det är alltså en minskning med 30 % på 12 år. Det finns också en stor rörlighet i befolkningen, vilket åskådliggörs i flyttningsstatistiken på följande sida. Andelen avflyttare ökar i början av 80-talet till 28 %. Det innebär att Backa Röd varje år byter ut närmare en tredjedel av sin befolkning.

Det är en ung befolkning i området. Särskilt i början av 70-talet är antalet små barn mycket stort. In på 80-talet sker en åldersmässig förskjutning, vilket naturligtvis delvis bara speglar en åldrande befolkning. Samtidigt visar en mer detaljerad statistisk genomgång än den som redovisas i siffermaterialet här, att förändringarna inte är jämnt fördelade i åldersgrupperna.

Några statistiska data om Backa Röd1. Totalbefolkning

År	1971	1975	1980	1983
Antal	4 628	4 098	3 672	3 256

2. Aldersfördelning, procent

	1971	1975	1980	1983	Göteborg 1980
0-6 år	19	16	12	11	7
7-15	14	17	16	14	10
16-24	21	15	17	20	13
25-64	42	46	48	48	53
65-	4	6	7	7	17
	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

3. Medelinkomst för män (sammanräknad inkomst)

	1971	1974	1977	1982
Backa Röd	27 500	37 600	51 150	64 115
Göteborg	29 000	43 500	57 900	78 760

4. Andel utländska medborgare

	1971	1975	1980	1983	Göteborg 1980
	22 %	20 %	19 %	20 %	9 %

5. Andel barn 0-15 år med ensamstående föräldrar

	1975 (0-17 år)	1980	Göteborg 1980
	27 %	29 %	18 %

6. Andel utflyttade i relation till hela befolkningen (medelbef. under året)

	1978	1980	1983
	21,5 %	20,5 %	28 %

Data är hämtade från statistik utgiven eller framställd av Göteborgs stads-
kansli: Folk- och bostadsräkningen 1980

Statistisk Årsbok Göteborg 1980

Inkomststrukturen i delområden av Göteborgs kommun UR 1969:7,
UR 1973:1, UR 1976:5, UR 1979:1

Bearbetning från INKOPAC och Demopac samt flyttningsstatistik.

Den relativa minskningen av antalet barn ligger nästan helt inom intervallet 3-9 år. Det tyder på att det i stor utsträckning är familjer med barn i tidig skolålder som flyttat. Den relativa andelen barn i åldern 0-2 år är i stort sett konstant över perioden. Den ökning vi kan se i åldrarna 16-24 år finns i stor utsträckning bland 16-18-åringarna. Det är sannolikt de stora barnkullar som flyttade in i det nybyggda Backa Röd, som avspeglas här. Sammanfattningsvis förändras alltså Backa Röds unga befolkning under de här dryga 10 åren på så vis att andelen småbarn (0-2 år) är förhållandevis jämn, medan barn i skolåldern minskar kraftigt. Samtidigt ökar tonåringarna, i synnerhet den grupp som just lämnat grundskolan.

Det finns ytterligare några förhållanden i Backa Röd, som vi velat belysa statistiskt. Ett sådant är att det finns ett stort antal barn med ensamboende föräldrar. Andelen utländska medborgare är också mycket högt i relation till övriga kommunen. Slutligen har det skett en försämring av männens genomsnittliga inkomster i förhållande till andra män i Göteborg. Då området var nytt hade männen i Backa Röd en genomsnittlig inkomst som låg 5 % under kommungenomsnittet. 1982 har denna skillnad ökat till drygt 18 %.

Service

Inne i själva Backa Röd är den kommersiella servicen närmast obefintlig. Strax utanför området finns en livsmedelsbutik och en närbelägen bensinstation har kiosk. I övrigt är Backa Röd-borna hänvisade till två större köpcentrum inom 1-2 km avstånd. Där finns å andra sidan ett rikt utbud av affärer och serviceinrättningar.

Kommunal service som finns i Backa Röd är dag- och fritidshem. Det finns låg- och mellanstadieskola samt en fritidspark, "Gula Huset", som vi ska återkomma till. Fritidsförvaltningen har en fritidsstuga kallad "Krumeluren" och dessutom finns ytterligare tre fritidsstugor, som är till för boende och föreningar i området.

Intill Backa Röd ligger Backavallen med möjligheter till fotboll, tennis och motion. Backa Scoutkår och fotbollsklubben Backa IF har båda klubbstugor intill området. Andra aktiva föreningar i Backa Röd är Latinamerikanska Ungdomsgruppen, Unga Örnar och Hyresgästföreningen. Som vi sena-

re ska visa, har antalet föreningar i Backa Röd och intensiteten i deras verksamhet varierat kraftigt genom åren.

Kommunikationerna in till Göteborgs centrum upprätthålls av bussar och är under vissa tider hårt belastade. Färden in till centrum tar ca 20 min och det innebär att området måste sägas ha ett ganska centralt läge.

Backa Röd - problemområde?

Det finns mycket i beskrivningen ovan som pekar mot att det existerar en del problem med hur Backa Röd fungerar som bostadsområde. Avflyttningen är stor och det verkar ofta vara barnfamiljer som flyttar när barnen kommer i den åldern att de alltmer utnyttjar bostadsområdet. Det tyder på att föräldrarna inte anser Backa Röd vara någon bra uppväxtmiljö. Det här resulterar också i en minskande befolkning, vilket innebär minskat underlag för affärer och offentlig verksamhet. Vidare pekar männens förändrade inkomstnivå på att det är de ekonomiskt resursstarka grupperna som försvinner från området.

Det är också så att Backa Röd ganska tidigt, åtminstone från mitten av 70-talet, kom att uppfattas som ett problemområde. Våren 1977 tog rektorn på Brunnsboskolan initiativ till ett möte där ungdomarnas situation i Backa skulle diskuteras. Inbjudna var representanter för andra myndigheter i Backa, nämligen socialbyrån, fältassistenter, fritidsgården, biblioteket samt det andra rektorsområdet i Backa (Erikslund). Det fanns från skolhåll en uppfattning om att många ungdomar i Backa hade en problematisk skol- och fritidssituation. Under mötet visade det sig att alla var eniga om att Backa Röd var det område som var mest problematiskt. Man beslutade att bilda en informell samarbetsgrupp, kallad "Backagruppen", som skulle arbeta med frågor som gällde Backa i allmänhet och Backa Röd i synnerhet.

För att få bättre grepp om situationen i Backa Röd vände Backagruppen sig till socialhögskolan i Göteborg och bad om hjälp med att kartlägga området. En sådan kartläggning gjordes hösten 1977 och den pekade på en rad problem. Kartläggningen byggde bl a på intervjuer med olika myndighetsrepresentanter och de gav en dyster bild av situationen. Socialbyrå, polis och barnpsykiatri ansåg att boende i Backa Röd var överrepresenterade bland människor de hade att göra med i arbetet. Från skolhåll framhölls att det

rådde ett hårt klimat barnen emellan och att det var svårt att få föräldrar att ställa upp på föräldramöten. Göteborgshems personal redovisade stor skadegörelse och en hög förslitning av området. De menade att detta orsakades av att området var tättbebyggt och otrivsamt.

Den här synen på Backa Röd som ett problemområde delades också av de boende, som intervjuades i kartläggningen. De boende menade att miljön i området var trist och steril och att det gav upphov till sociala problem och störningar. Framför allt barnen för illa och det fanns ett stort behov av fritidsaktiviteter och lokaler för barnverksamhet.

Problemen i området leder under slutet av 70-talet till att en del insatser genomförs med målet att förbättra Backa Röd som bostadsområde.

En sådan insats är de miljöförbättrande åtgärder som Gbg-hem och HGF tog initiativ till. De genomfördes 1979-80 och syftade alltså till att förbättra den yttre miljön i området.

En annan insats är det grannskapsinriktade projekt som Backagruppen drog upp riktlinjerna för och som genomfördes 1978-81 med stöd av Socialstyrelsen samt ett par kommunala förvaltningar. Projektet arbetade med att öka fritidsverksamheten i området samt med att stärka de boendes inflytande över sin boendesituation. Projektet var i huvudsak inriktat på att förbättra de sociala relationerna i området.

Dessutom utvecklar olika boendegrupper aktiviteter i Backa Röd. Tidigt under 70-talet bildades kontaktkommittéer, som arbetade med trivselverksamhet, t ex gårdsfester, och med inflytandefrågor, t ex namnlister med krav om hyresstopp. Vidare förekom en spontan grupp, som målade gårdar och planterade blommor. De boendes aktiviteter skedde både självständigt och innanför ramen av de större "åtgärdspaket", som nämnts ovan.

Vi ska i fortsättningen koncentrera oss på att följa grannskapsarbetsprojektet och beröra övrig verksamhet mer summariskt. Det var emellertid inte verksamheter som existerade helt skilda från varandra utan de hade, som vi ska få se, flera beröringspunkter.

Miljöförbättringarna

Miljöförbättringsprogrammet var det som startade tidigast. Själva ombyggnationen genomfördes 1979-80, men planerna för denna hade då förberetts i ett par år. Initiativet till miljöförbättringarna togs av Gbg-hem och HGF och

det var också de som drev arbetet. Boende medverkade i planeringsarbetet via miljöarbetsgrupper och senare också vid genomförandet av förändringarna. I miljöarbetsgrupperna deltog ett 15-tal boende och de hade från dec 1977 till hösten 1978 ett tiotal möten där de arbetade med att ge synpunkter på och förändra planerna för miljöförbättringen.

Sammanlagt satsades 17 miljoner kronor och förändringarna avsåg primärt den yttre miljön. Det gjordes planeringsarbeten, nya och bättre utrustade lekplatser byggdes och överhuvudtaget gjordes gårdsmiljön trevligare och mer ändamålsenlig. Dessutom byggdes pergolor och en del målningsarbeten utfördes. Förutom detta innebar miljöförbättringarna att området tillfördes en del nya lokaler. Det skedde dels genom att tre fristående stugor för fritidsverksamhet byggdes, dels genom att man byggde särskilda hus för uppställning av cyklar och mopeder. Både fritidsstugorna och cykelhusen får en efterhistoria som vi ska följa senare.

I våra telefonintervjuer med boende har 19 % uppgivit att de på något sätt deltagit i arbetet med miljöförbättringarna. För flertalet har detta deltagande skett under genomförandet av förändringarna på så vis att de varit med om planeringsarbete. Några har också varit med under planeringen genom enkäter eller mötesverksamhet. Vad gäller det egna inflytandet över miljöförbättringarnas utformning, svarar samtliga, utom en, i den här aktiva gruppen, att de haft ett sådant inflytande "i viss utsträckning". På samma fråga, ställd generellt till alla intervjuade, fördelar sig svaren så här:

Tycker du att de boende haft något inflytande över hur miljöförbättringarna utformats?

Ja, i stor utsträckning	2 %
Ja, i viss utsträckning	51 %
Nej	19 %
Vet ej	28 %

De aktiva har alltså en mer positiv inställning till i vad mån de boende haft inflytande över miljöförbättringarna än övriga intervjuade.

Så så till resultatet: Har det blivit några reella förbättringar av den yttre miljön i Backa Röd? På vår fråga i vilka avseende boendeförhållandena

i området förbättrats/försämrats de senaste åren, svarade 80 % att den yttre miljön förbättrats och 79 % att lekmiljön för barn blivit bättre. Det pekar otvivelaktigt mot att miljöförbättringarna haft en del avsedda effekter. Vi ska senare återkomma till en diskussion av resultaten.

Grannskapsarbetet

Grannskapsarbetet startade när planeringen för miljöförbättringarna var slutförd och insatserna hade till en början inget samband med varandra. Det var den nybildade Backagruppen som stod bakom grannskapsarbetet och verksamheten bedrevs under namnet "projekt Backa-gruppen". Projektet påbörjades hösten 1978 och pågick till sommaren 1981. Därefter följde en förlängning under ett år med reducerad personalstyrka.

Vi menar att man kan se tre huvudsakliga drivkrafter bakom projektets tillkomst. En första är uppfattningen om Backa Röd som ett problemområde, vilken, som vi tidigare pekat på, fanns från mitten av 70-talet. Det var Backagruppen som tog initiativ till kartläggningen av området 1977 och i det dokumentet pekades tydligt ut att både en stor tjänstemannagrupp och boende i området menade att det fanns stora problem i Backa Röd och att något borde göras åt dem. En andra drivkraft utgör Backagruppen själv. Dess existens innbar att det var möjligt att samla olika verksamheter i området till gemensamma insatser. Det fanns också en vilja till handlig i gruppen. Mot slutet av 1977 hade dessutom Backagruppen utökats med representanter från flera föreningar i Backa Röd, bostadsföretaget Gbg-hem samt ytterligare några myndigheter i området. Den tredje drivkraften slutligen var att en del av medlemmarna i Backagruppen, huvudsakligen från fritid- och socialförvaltningarna, var intresserade av att pröva nya arbetsmetoder. Vid den här tiden hade grannskapsarbete genomförts i flera områden i Göteborg och det fanns en diskussion om arbetssättet bland socialarbetare och fritidsledare. Kartläggningen av Backa Röd pekade på grannskapsarbete som en möjlig metod att arbeta efter och flera i Backagruppen hakade på det förslaget.

Backagruppen tillsatte en särskild arbetsgrupp för att formulera en ansökan om medel till ett projekt. Pengar fanns att söka hos Socialstyrelsen och sommaren 1978 skickades en ansökan dit. I ansökan skisserades ett traditionellt grannskapsarbete, som skulle pågå i fem år. Den inriktningen accepte-

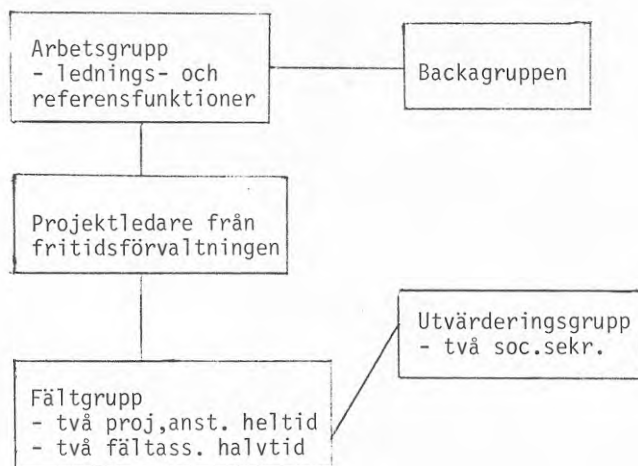
rades emellertid inte av Socialstyrelsen. Istället beviljades pengar för nio månader framåt och sedan fattade Socialstyrelsen successiva beslut om nya medel under hela projekttiden. Detta medförde att projektet hela tiden levde med en osäker ekonomisk situation. Socialstyrelsens anslag räckte heller inte för att finansiera hela verksamheten. Detta löstes genom att social- och fritidsförvaltningarna gick in och täckte personalkostnader.

Projektorganisation

Det projekt som startade i oktober 1978 drogs alltså med en del komplikationer. Man började med att arbeta om projektbeskrivningen och gjorde ett handlingsprogram för det fortsatta arbetet. Inriktningen summerades i tre begrepp: samordning, information och initiera/stimulera. Med detta ville man understryka att projektet skulle arbeta genom att samla idéer, stötta initiativ och samordna verksamheter. Någon verksamhet som inte kunde stå på egna ben, skulle projektet inte dra igång.

En ny projektorganisation tog så småningom form. För själva fältarbetet projektanställdes två personer på heltid. Dessutom skulle två av socialförvaltningens fältassistenter arbeta halvtid inom projektet. Flera i personalgruppen byttes senare ut under projekttiden. Ny personal rekryterades hela tiden från social- och fritidsförvaltningarnas personal i området.

En särskild arbetsgrupp ur Backagruppen utsågs att fungera som styr- och referensgrupp. Där ingick representanter för fritid-, social- och skolförvaltningarna i området, Hyresgästföreningens kontaktkommitté i Backa Röd samt representanter för föreningarna i Backa Röd. Mellan arbetsgruppen och projektpersonalen tillsattes en särskild projektledare. Det var fritidsförvaltningens områdesansvarige, som fick den uppgiften. Dessutom knöts en särskild utvärderingsgrupp till projektet. Det var två socialsekreterare på socialbyrån, som skulle följa och utvärdera arbetet.

Så långt bakgrunden till projektet och dess ekonomiska och organisatoriska ramar. Vi ska nu gå vidare med att titta på projektets verksamhet och utveckling.

Etableringsperiod

Den första tiden fram till hösten 1979 kan karaktäriseras som en etableringsperiod. Man prövar sig fram inom projektet, testar idéer, försöker finna kontaktvägar till boende och föreningar i området samt diskuterar metoder och angreppssätt för att komma vidare. "Ständiga kafferep", säger en av fältarbetarna så här i efterhand. Arbetet gick ut på att förankra projektet i området. Man försökte få grepp om området och bli delaktiga i dess sociala liv. Anledningen till att det här arbetet blev nödvändigt var att det så här långt varit tjänstemannagrupper, som drivit idén om ett grannskapsarbete i Backa Röd. Föreningar och boende i området hade hittills haft litet inflytande över projektet, men måste i det här skedet bli med, för att verksamheten skulle kunna utvecklas.

I januari 1979 fick projektet tillgång till en lägenhet i området och kunde då börja arbeta mer utåtriktat. Man diskuterade att gå ut med en stor informationsverksamhet, med beslutade sig för att inte göra det. Anledningen var den korta tid som projektet var ekonomiskt garanterat och man menade att det var fel att skapa en bild av att stora förändringar skulle ske i

området. Informationen om projektet inskränkte sig därför till ett flygblad på svenska och finska, som delades ut i februari 1979. Ett uppsökande kontaktarbete bland föreningar och institutioner i området utfördes samtidigt. I fältgruppen menade man att det här tillvägagångssättet rimmade bäst med målformuleringarna om att "initiera/stimulera" och "samordna", som fanns i handlingsprogrammet.

För att få mer grepp om arbetsmetoden deltog fältgruppen i en studiecirkel om grannskapsarbete och gjorde även en del studiebesök. Ett sätt att komma igång med verksamhet var att använda kontakter, som fältgruppen hade sedan tidigare i området. Fritidsparken Gula Huset var en sådan kontakt, som man startade verksamhet ihop med, ett arbete som också hörde hemma under delmålet "samordning". En verksamhet man tidigt startade tillsammans var visning av film för vuxna. Det hade i och för sig Gula Huset gjort periodvis under 1978, men fått sluta med av ekonomiska skäl. Projektet gick nu in som ekonomisk garant plus att fältgruppen arbetade med att sprida information om visningarna. Filmvisningen hölls till en början i fritidsstugan Krumeluren, men när informationsarbetet kom igång kom också de filmintresserade och Krumeluren blev för liten. Istället användes Erikslundsskolans matsal och under våren kom 80-100 personer för att titta på filmerna.

Projektet beslutade också att starta gruppverksamhet tillsammans med Gula Huset. Det gällde dels en mamma-barn-grupp, dels en pensionärs-grupp. I Gula Huset fanns det då redan två fungerande mamma-barn grupper, men man bedömde att det fanns ytterligare behov. Det visade sig emellertid vara en missbedömning. Trots samverkan med BVC kom mycket få mammor. Gruppen lades därför ner och istället utökade Gula Huset sin verksamhet.

Pensionärsgruppen fungerade bättre. Projektet och Gula Huset tog kontakt med pensionärskonsulenterna på Fritid Hisingen, som också trodde att det fanns intresse för pensionärsverksamhet i området. I början av mars började projektet med att ha öppet hus för pensionärer på torsdageftermiddagarna och det kom i genomsnitt åtta besökare varje gång. Gruppen var dominerad av kvinnor och man sysslade med makramé, matlagning, hälsokost, högläsning och utflykter. Under sommaren låg gruppverksamheten vilande och den återupptogs i september. Då bytte man också lokal, från Krumeluren till projektets lägenhet. Det var emellertid färre som kom under hösten och i november beslutade pensionärerna att avvakta med ytterligare

träffar. De menade att de var för få och de regelbundna besökarna hade ändå börjat träffas privat. Andra verksamheter tillsammans med Gula Huset var utflykter under februarilovet med barn i området samt deltagande i en familjesöndag i början av april.

Samarbete med föreningarna i området var viktig. Projektet gick runt och besökte de olika föreningarna och man började även sammanställa en föreningskatalog. Vidare lånade fältgruppen ut sin lägenhet för föreningsverksamhet. Det var i första hand Finska Föreningen och en nystartad Hundklubb, som utnyttjade detta. Det stora samarbetet med föreningarna i området skedde emellertid kring Backadagen, som avhölls i slutet av maj. Backadagen var en idé som ursprungligen väckts inom Backa Hem o Skolaförening, men som också knöt an till Gula Husets familjesöndagar. En arbetsgrupp bestående av Backa Hem o Skola, kontaktkommittén, Finska Föreningen, Gula Huset, Backa Röds Hundklubb, Backa Scoutkår och projektet förberedde arrangementet. Backadagen innehöll musiktåg, tipspromenad runt området, underhållning, kläd- och bokförsäljning, servering m m. Ungefär 600 personer deltog i aktiviteterna och arrangörerna uppfattade dagen som mycket lyckad. Uppslutningen kring Backadagen blev en skjuts framåt för projektet. Dagen var viktig också på så sätt att den var en områdesinriktad verksamhet, som vände sig till alla boende just i deras egenskap av "hyrasgäster i Backa Röd". Det var ett sätt att försöka uppmuntra en områdeskänsla baserad på samhörighet och gemensamma intressen.

En verksamhet som initierades under våren, men som inte bar frukt förrän senare, var samarbetet med Folkteatern kring föreställningen "Lazarillo". Teatern hade en verksamhet man kallade "Folkteatern besöker" och som innebar att man spelade en pjäs ett antal gånger i ett område i samverkan med boende och organisationer i området. Tanken var att stimulera teaterintresse och att teaterupplevelsen inte skulle bli isolerad, utan kunna vara ett led i andra aktiviteter. En representant för Folkteatern presenterade idén på ett Backagruppsmöte senare (augusti) och frågan hanterades på samma sätt som flera andra, man bildade en arbetsgrupp med uppgift att hitta praktiska lösningar.

Slutligen arbetade projektet en hel del med ungdomsgruppen i området. Inriktningen på ungdomar var klart utsagd i både det ursprungliga och det reviderade handlingsprogrammet och var i första hand fältassistenternas ansvar. I praktiken upprätthölls dock inte någon sådan delning av arbetsuppgifterna. Kontakter med ungdomar i Backa Röd hade fältassistenterna se-

dan tidigare och en del ungdomsarbete blev bara överfört i projektregi. Hösten 1978 började man ett arbete med en ungdomsgrupp, som fått låna Hyresgästföreningens lägenhet på Wadköpingsgatan 139. Fältgruppen hade verksamhet i lägenheten en gång i veckan och det kom 15-20 ungdomar. Ibland ordnades speciella aktiviteter, t ex bakning, matlagning eller utflykter, men oftast höll man vara till i lägenheten, spelade spel och pratade. Fältgruppen var inte särskilt nöjd med verksamheten, eftersom man menade att den var passiviserande och de hade svårt att få djupare kontakt med ungdomarna. Under våren försökte man, efter en diskussion med ungdomarna, att lägga mer av initiativet för verksamheten på dem, vilket inte blev helt resultatlöst om heller inte alldeles framgångsrikt. Mot slutet på våren började gruppen att upplösas och när sommaren började besöktes inte lägenheten längre, utan verksamheten lades ner. Fältgruppen arbetade samtidigt aktivt på flera håll för att få mer kontakter med ungdomar i området. Skolorna besöktes och SYO-konsulenterna hade besök av arbetslösa ungdomar i projektets lägenhet. Det sistnämnda arbetet fungerade inte så bra eftersom besöken blev mycket få. Däremot gav arbetet på skolorna en del kontakter. Vidare arbetade fältgruppen uppsökande i området och fick genom detta kontakt med ytterligare ungdomar, bl a ett "sniffargång". För en del av de här ungdomarna ordnade fältgruppen lägerverksamhet under sommaren. Det var dels särskilda lägerriktade till någon specifik grupp, dels en mer allmänt inriktad lägerverksamhet för barn och ungdomar i Backa Röd. Det sistnämnda lägret arrangerades tillsammans med Gula Huset, Finska Föreningen samt daghem i området. Lägret omfattade två veckor och man höll till i Björsjöås, nordöst om Göteborg. I huvudsak rörde det sig om dagläger, d v s ett daghem åkte ut med en grupp barn på dagtid, men övernattade inte. Sammanlagt var ca 125 barn och ungdomar med under de två veckorna. Ett par ungdomsgång var också med och de sov över någon natt. Projektet uppfattade lägerverksamheten som lyckad. De lärde känna en del av dem som arbetade med barn i området och det inverkadde positivt på deras kontakter med ungdomarna.

Summering

Så här långt präglades projektet av att man försökte hitta en form för arbetet. En hel del tid lades på att reda ut organisatoriska och personella frågor. I det praktiska arbetet orienterade projektet sig mot "naturliga" samarbetspartners som fritidsparken Gula Huset och föreningarna i området.

Vidare fortsatte man med det ungdomsarbete, som fältassistenterna sedan tidigare sysslade med. Samtidigt arbetade projektet målmedvetet på att "samla" kontakter, vilka skulle kunna utgöra bas för ett bredare engagemang på områdesnivå. Satsningen på Backadagen utgjorde ett lyckat försök i den riktningen.

Projektet igång

Tiden från hösten 1979 till våren 1981 var projektets mest aktiva verksamhetsperiod. Det hängde samman med att projektet då dels hittat frågor på områdesnivå att arbeta med, dels på att man fått med boendegrupper i arbetet. En av de centrala frågor man jobbade med härrörde från miljöförbättringarna. Det gällde administration och användning av de tre fritidsstugorna. Arbetet med de boende gick i stor utsträckning via Hyresgästföreningens kontaktkommitté. Det innebar att de tre insatserna för att förbättra boendesituationen i Backa Röd som vi tidigare nämnt: miljöförbättringarna, grannskapsarbetet och de boendes egna aktiviteter, här kom att sammanfalla. Och det är först då som förändringsarbetet i området egentligen tar fart. Man skulle kunna säga att miljöförbättringarna ger materiella förutsättningar för att arbeta områdesinriktat, grannskapsprojekt står för ideologi och professionella insatser medan de boende står för förankring och representativitet i området.

En del betydelse hade också att projektet från slutet av 1979 fick två anställda som fungerade bra tillsammans och som arbetade projekttiden ut. Samtidigt avskiljdes fältassistenterna och ungdomsarbetet successivt. De samarbetade med projektet, men utgjorde ingen gemensam arbetsenhet. Den grupp, som fram till projektets avveckling, stod bakom och drev hela projektet, utgjordes av en union mellan de båda projektanställda och kontaktkommittén.

Fritidsstugorna - planering och organisation

När miljöförbättringarna i området diskuterades och planerades fanns förslag om ett 20-tal fritidsstugor. Stugorna skulle vara en samlingspunkt för boende och föreningar i området. När förslaget till miljöförbättringar var klart var antalet stugor kraftigt nedbantat och det innehöll bara tre

stycken sådana. Under 1979 diskuterade Backagruppen flera gånger frågan om hur fritidsstugorna skulle användas. Denna diskussion ledde bl a till att projektet tillskrev alla föreningar med anknytning till Backa Röd och frågade efter idéer om hur stugornas användning.

Våren 1979 var miljögruppernas arbete i princip avslutat, men fortfarande fanns en del aktiva kvar. Uppgiften att från de boendes sida bevaka genomförandet av miljöförbättringarna övertogs av Hyresgästförningens kontaktkommitté (som delvis bestod av aktiva ur miljögrupperna). Då fanns ännu en del oklarheter kring vilka förändringar som skulle göras i området och hur de tre fritidsstugorna skulle användas. Det var alltså i samband med detta som kontaktkommittén och projektet, efter ett par möten, "fann" varandra och beslutade att agera tillsammans.

Kontaktkommittén hade planer på att skicka ut en enkät för att ta reda på vad folk i området tyckte. På ett möte i oktober bestämde KK och projektet sig för att göra en gemensam aktion med två syften:

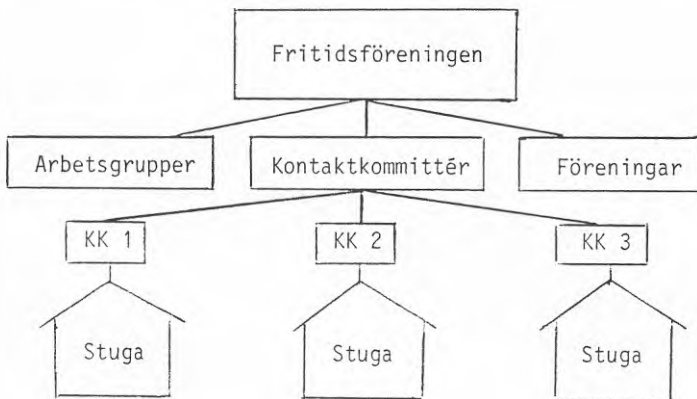
- dels ta reda på vad de boende ville använda stugorna till,
- dels försöka få fram personer som var intresserade av att leda verksamheter i stugorna när dessa var klara.

KK och projektet gick systematiskt till väga när de spred enkäten. De kontaktade personer de kände i området och bad dem dela ut och samla in frågeformulären bland övriga hushåll i uppgången. På så sätt lyckades de täcka in större delen av området. Dessutom gick det snabbt, vilket var viktigt eftersom resultatet skulle vara färdigt till ett Backagruppermöte i början av december. Något stort gensvar mötte egentligen inte enkäten, 50-60 hushåll svarade, men projektet och KK var ändå nöjda. De fick nämligen in en hel del idéer och flera anmälde sig som ledare. Det gick också att ur svaren utläsa en linje för hur stugorna skulle användas och utrustas. I en stuga skulle man ha motionsinriktad verksamhet, en stuga skulle vara till för barnaktiviteter, gammaldans och gruppverksamhet och den tredje stugan skulle användas för fester, filmvisning och café. Dessutom menade projektet och KK att stugverksamheten skulle skötas och administreras av boende och deras organisationer i området.

Den här linjen mötte till en början motstånd från Göteborgshem och Hyresgästföreningens sida. De ställde sig tveksamma till att boende skulle sköta stugorna ideellt och hade istället planer på att överlåta detta till

tre större föreningar. Dessutom var Gbg-hem och HGF kritiska till projektet och KK:s agerande. Gbg-hem och HGF menade att det var fel att de hade gått ut med en egen rundfrågning bland de boende. Här fanns alltså en konflikt mellan centrala (miljöombudsmannen) och lokala (KK) delar av Hyresgästföreningen.

De här frågorna ventilerades på ett Backagruppermöte i början av dec 1979, där alltså även representanter från Gbg-hem och HGF deltog. Man lyckades uppnå enighet om att bilda en arbetsgrupp och denna jobbade vidare under våren -80. Den första tiden kvarstod motsättningarna mellan KK och projektet å den ena sidan och Gbg-hem och HGF å den andra. Så småningom bytte emellertid HGF ut sin representant i gruppen. Istället för den för miljöfrågor ansvarige ombudsmannen tillsattes den som hade hand om fritidsfrågor. Detta medförde en förändring i HGF och Gbg-hems hållning i riktning mot det förslag som KK och projektet lagt. I slutet av våren 1980 ställde sig därför arbetsgruppen som helhet bakom ett förslag som i princip var detsamma som KK och projektet presenterat från början. Den organisation man tänkte sig var att det skulle finnas tre stycken KK med ansvar för var sin fritidsstuga. Dessa KK skulle tillsammans med andra föreningar i området bilda en Fritidsförening, som skulle ha övergripande och rådgivande funktioner. Dessutom var Fritidsföreningens uppgift att ge ut Backabladet samt att på olika sätt stimulera och samordna fritidsverksamhet i Backa Röd.

Under hösten 1980 hade KK årsmöte och fick då med så många intresserade att det var möjligt att bilda tre stycken KK. Därför kunde Fritidsföreningar ha ett konstituerande möte i oktober. Vi ska senare återkomma till

Fritidsföreningen.

Miljöförbättringarna genomfördes under våren 1980 och invigningen av fritidsstugorna avhölls i september. Då hade HGF och GAKO (en samarbetsorganisation mellan Göteborgs allmännyttiga och kooperativa bostadsföretag i bl a fritidsfrågor) satsat 30 000 kronor på att inreda dem. Invigningen inramades av musikunderhållning, föreningspresentationer, poängpromenad, servering m m och besöktes av 200 personer.

Backabladet

En annan viktig verksamhet med inriktning på alla boende i Backa Röd var utgivningen av en områdestidning. Det här var en gammal idé, som fanns med redan när projektet skisserades i början. Idén var i och för sig heller inte särskilt originell. Områdestidningar var (och är) vanliga i grannskapsprojekt och det fanns exempel på sådana bl a i de projekt som fältgruppen besökt eller läst om. Även i den här frågan arbetade man på så sätt att en arbetsgrupp ur Backagruppen bildades, som fick till uppgift att arbeta fram förslag till en områdestidning. Den här gruppen kallades för "informationsgruppen" och arbetade hela våren. Så småningom beslutades att Finska Föreningen och kontaktkommittén skulle ha huvudansvar för tidningen och man hoppades på att kunna ge ut ett första nummer i maj 1979. Tanken var att det första numret skulle behandla de miljöförbättrande åtgärderna samt ge information om föreningar, institutioner och andra verksamheter i området. Till det här numret skulle Göteborgshem lämna en del material. Trots flera påstötningar kom aldrig något material från bostadsbolaget och till slut var tiden så långt framskriden att informationsgruppen beslutade att avvakta med utgivningen tills efter sommaren.

I oktober 1979 kom så första numret av områdestidningen Backabladet ut. Det innehöll en del material om miljöförbättringarna, men dominerades egentligen av information från föreningar och institutioner i området. Delar av texten var översatt till finska. Informationsgruppen delade ut tidningen till alla hushåll. Backabladet garanterades ekonomiskt av projekt pengar, men fick i efterhand medel från GAKO.

Syftet med Backabladet uttrycktes så småningom så här:

- att sprida information om vad som händer i området och vara ett språkrör för hyresgästerna,

- att öka "vi-känslan" och därmed gemenskapen i området och engagemanget och känslan för sin närmiljö.

Sedan de ekonomiska förutsättningarna för tidningen var klara, jobbade informationsgruppen vidare. Under 1980 utkom fyra nummer och under 1981 hela sju nummer av tidningen. För en del av 1981 fick Backabladet även kommunala bidrag.

Innehållsmässigt var förenings- och myndighetsinformation det dominerande inslaget. Men mer och mer började redaktionen skriva och få in artiklar, som tog upp viktiga händelser i området. "Äntligen ska bilelandet väck!", "Är barnen föräldralösa?" och "Cykelhus till vad?" är några exempel på förstasidesrubriker under 1980/81. Återkommande teman var trafiken, boendemiljöförbättringarna, sociala förhållanden i området och vandalisering. Då och då förekom också artiklar där Backas historia belystes. Den här utvecklingen innebar att Backabladet alltmer formulerade och diskuterade kollektiva erfarenheter av boendet i området.

Till en början lade projektgruppen ner mycket arbete på tidningen. Med tiden gjordes alltmer av arbetet av kontaktkommittén och andra boende i området. Från och med 1981 sköttes Backabladet helt av den då nybildade Fritidsföreningen.

Studiecirklar

Hösten 1979 startade projektet ett samarbete med ABF för att få igång studiecirklar i området. Det fanns då inget aktivt studieförbund i Backa Röd, detta hade man kontrollerat redan vid projektstarten. Projektet hade kontakt med flera studieförbund, men det blev alltså med ABF, som samarbetet startade. Till en början var målet helt enkelt att öka antalet möjliga fritidsverksamheter i området. Senare kom emellertid studiecirkarna också att kopplas samman med fritidsstugorna: organisering av studiecirklar var ett sätt att fylla fritidsstugorna med verksamhet när dessa stod färdiga.

ABF och projektet gick tillsammans ut med en folder i slutet av 1979 där ett antal studiecirklar erbjöds. Det var dels ABF:s "populäraste" cirklar, dels cirklar som projektet, utifrån enkäten om fritidsstugorna, uppfattade att det fanns intresse för. Resultatet blev att 5 cirklar genomfördes våren -80 plus att Finska Föreningen hade gammaldans och KK en cirkel i bostadsfrågor.

För projektets del var cirklarna ett sätt att komma i kontakt med folk i området. Detta skedde dels genom att anmälning till cirklarna gjordes i projektets lägenhet, dels genom att projektarbetarna gick runt i studie-cirklarna och berättade om sin verksamhet. Man försökte vidare ge verksamheten en områdesprägel genom att förlägga alla cirklar till lokaler i Backa Röd samt genom att så långt det var möjligt skaffa lokala ledare. Projektet höll sedan kontakt med ledarna så länge cirklarna pågick.

Inför hösten 1980 gjordes en ny folder. Trots en del problem med att få den färdig och utdelad, var intresset i området större den här gången. 125 personer anmälde sig och 12 cirklar kunde sätta igång. Nu var även KK inblandade i cirkelverksamheten, vilket medförde att HGF rabatterade deltagare från Backa Röd. Följden blev att flera cirklar var gratis och de dyraste kostade 40 kronor. Detta bidrog naturligtvis till att höja intresset från de boendes sida. Vid den här tidpunkten var fritidsstugorna klara och användes för att tillgodose lokalbehovet. Fortfarande skedde anmälan till projektet.

Våren 1981 startade 14 cirklar. Information och rekrytering genomfördes som tidigare. Dessutom hade en kontaktperson från KK utsetts för att hålla kontakten med ABF. Detta för att verksamheten skulle kunna drivas vidare efter projektets upphörande.

Teater

Som nämnts ovan förekom kontakter med "Folkteatern besöker" under våren 1979. Backagruppen beslutade samarbeta med Folkteatern kring pjäsen "Lazarillo" och detta slog väl ut. Pjäsen lanserades på temat "Barnet i vuxen-världen" och spelades tre gånger under en vecka i slutet av februari 1980 på Backa fritidsgård. Arrangemanget organiserades och planerades av en arbetsgrupp ur Backagruppen. Projektet deltog i denna och lade ner mycket tid på information och praktiskt förberedelsearbete.

Samtidigt med teaterföreställningarna genomfördes andra verksamheter. Under hösten hade föreningar, fritidshem och skolor arbetat med en utställning på pjäsens tema. Denna visades på fritidsgården under teaterveckan. Dessutom spelade ungdomar från Backa Röd med i pjäsen. Det kom mycket folk till teatern, i genomsnitt 90 besökare per kväll. I april genomfördes en ny och publikmässigt framgångsrik teaterföreställning av Folkteatern kallad "Den gråtande polisen". Även denna föreställning förbereddes av arbets-

gruppen, denna gång utökad med en grupp boende, som avsåg bilda en teaterförening i Backa Röd. Kärnan i föreningen utgjordes av en grupp mammor, som brukade besöka Gula Huset.

Teaterföreningen, kallad BRÔTE, bildades formellt i början av september 1980 och avsikten var att stötta teater och annan kulturell verksamhet i området. Föreningsmedlemmarna gjorde teaterbesök tillsammans och samlades sedan efteråt för diskussion. Under hösten -80 arrangerade föreningen också en kulturkväll i en fritidsstuga. De hade då lokal rockmusik samt en ny föreställning av "Folkteatern besöker" på programmet. BRÔTE gick med i den nybildade Fritidsföreningen och fortsatte under 1981 med teaterbesöken.

Sommarläger

Sommaren 1980 genomfördes ett familjeläger med ett 20-tal deltagare. Lägret förbereddes av en arbetsgrupp där socialbyrån, Gula Huset, Finska Föreningen och projektet deltog. Familjer rekryterades genom kontakter som representanterna i arbetsgruppen hade.

Lägret fungerade mycket bra. Projektpersonalen deltog inte i själva lägerveckan, men fick ändå flera viktiga kontakter. En del personer som var med på lägret engagerade sig sedan i verksamheten kring fritidsstugorna. Bland dem fanns några latinamerikaner, som var med i Latinamerikanska ungdomsgruppen. Föreningen var tidigare i huvudsak aktiv i Angered, men efter familjelägret startade de en ganska omfattande verksamhet i Backa Röd. Den var en av de föreningar projektet arbetade mest tillsammans med under 1980/81.

Fritidsstugorna.- verksamhet

En del av KK och projektets strategi beträffande fritidsstugorna var att arbeta upp en sådan verksamhetsnivå att stugorna kunde fyllas med aktiviteter när de stod klara. Man kan säga att de i ganska hög grad lyckades uppfylla detta mål. De verksamheter som flyttade in i stugorna var såväl gamla etablerade som nystartade. Föreningar och institutioner i området fyllde naturligtvis en hel del utrymme. Gula Huset hade t ex filmvisning för både barn och för vuxna samt en föräldrabarngrupp. Finska Föreningen, Backa URK och Latinamerikanska ungdomsgruppen hörde till de föreningar

som använde stugorna. Dessutom flyttade studiecirkelverksamheten in.

Till detta kom en rad nystartade aktiviteter. En sådan var det café som en grupp boende öppnade i en av stugorna. Önskan om ett café hade uttryckts i de rundfrågningar KK och projektet gjort tidigare. Hösten -80 samlade projektet till ett möte med intresserade och ett "café-gäng" bildades. De var ca 20 stycken och utgjorde "en ganska brokig skara hyresgäster från Backa Röd", som de själva uttrycker det i ett Backabladd från våren -81 (nr 4). Resurser till cafét skaffade de genom en loppmarknad samt stöd från Gbg-hem. I februari -81 öppnade cafét och var då välbesökt. Det var öppet varje onsdagkväll och förutom fika fanns det möjlighet att spela olika spel och så småningom även biljard. Denna blev väldigt populär och särskilt en grupp ungdomar spelade regelbundet.

En annanlikt verksamhet var "stuggänget". Det var en grupp vuxna som bedrev öppen barn- och ungdomsverksamhet på fredag- och lördagkvällar. På lördagarna brukade de anordna diskotek, ibland för barn, ibland för ungdomar. Det var ett helt ideellt arbete och en av deltagarna motiverade verksamheten så här: "Ungdomarna skall ha någonstans att ta vägen på lördagkvällarna och så får dom en möjlighet att lära känna varandra, så det blir en bättre kamratskap i området (Backabladet nr 6/81)."

Bordtennis var en annan aktivitet som kom igång. Det var ursprungligen en bordtennisintresserad, som projektet fått kontakt med under en av Backadagarna, som höll i verksamheten. Senare bildade man Backa Röds Bordtennisklubb, som var öppen för alla mellan 7 och 15 år. En period spelade föreningen seriespel och hade ett 60-tal medlemmar.

Annan motionsinriktad verksamhet var styrketräningen och motionsgymnastiken. Även dessa aktiviteter organiserades och leddes av boendegrupper i området.

Slutligen ska nämnas att fotoverksamhet för vuxna startade hösten 1980. Tidigare hade det funnits foto för barn och ungdomar, med en hyresgäst som ledare. Denna upphörde emellertid sommaren 1980 i samband med att ledaren flyttade från området. Flera försök hade gjorts för att få igång motsvarande verksamhet med vuxna och hösten -80 kom det alltså igång. Gruppen höll huvudsakligen till i en av Hyresgästföreningens lägenheter i området, där det fanns foto- och kopieringsutrustning. Verksam-

heten bedrevs som en studiecirkel i ABF:s regi.

Den tänkta organisationen med Fritidsföreningen som ett övergripande organ började fungera hösten -80. Fritidsföreningen bestod då av tre olika slags grupper. För det första av de tre kontaktkommittéerna. Dessa fungerade som en enhet och hade utsett en stugvärd för respektive stuga. För det andra var olika föreningar i området med. Våren -81 deltog Backa IF, Ungdomens Röda Kors, Finska Föreningen, Backa Röds Bordtennisklubb, BRÖTE och Latinamerikanska ungdomsgruppen. För det tredje bestod Fritidsföreningen av de mer lösligt sammansatta arbetsgrupperna: stuggänget, cafégänget, Backabladet redaktion, styrketräningsgruppen och en arbetsgrupp för motionsgymnastik. Under den här tiden höll Fritidsföreningen organisatoriskt i verksamheten i fritidsstugorna och kunde naturligtvis tillsammans med KK, organisatoriskt i verksamheten i fritidsstugorna och kunde naturligtvis även påverka mycket av övriga aktiviteter i området. I föreningen kunde man diskutera och samla ihop olika initiativ samt stötta nybildade grupper. Såvitt vi kan bedöma så här i efterhand förefaller Fritidsföreningen väl ha fyllt sina uppgifter.

Summering

Från hösten 1979 och framåt lyckades grannskapsprojektet förverkliga en hel del av avsikterna bakom dess tillkomst. I målsättningen för projektet fanns tre centrala begrepp: "samordning, information och initiera/stimulera". Där betonades också att man inte skulle starta verksamheter som inte skulle kunna övertas av de boende själva. Man kan sammanfatta grundtankarna bakom projektet med att avsikten var att samordna redan befintlig verksamhet för ett bättre resursutnyttjande, stötta och utveckla idéer och ansatser till nya aktiviteter i området för att därigenom öka utbudet av verksamhet och sammantaget skulle detta medverka till att förbättra den sociala situationen i området.

Projektets arbetssätt präglades av att man försökte lyfta fram andra och stötta underifrån. Målformuleringen "initiera/stimulera" stod i centrum. De arbetade mycket på att hålla kontakter öppna på alla håll, för att sedan sammanföra dem, som hade likartade intressen. Det är uppenbart att det här fungerade och att de aktiva fick ett genuint och viktigt stöd från projektet.

Vad kan vi då säga att de här insatserna innebar? Det är uppenbart att man bidrog till en avsevärd ökning av aktivitetsutbudet i Backa Röd.

Detta medförde ökade möjligheter för människor att träffas och göra saker tillsammans. En del verksamheter hade också sådan karaktär att de stärkte människors möjligheter till inflytande över delar av deras boende. Backabladet gav också spridning åt det som hände och gjorde det möjligt även för utanförstående att få inblick i arbetet. Vidare byggde man upp en organisation för att ge verksamheten struktur och organisation. Det var dessutom så att projektet lyckades föra samman enskilda, föreningar och institutioner, så att de kunde göra saker gemensamt.

Hur många var då aktiva i verksamheten? Det är i vissa avseenden svårt att uppskatta och varierar naturligtvis beroende på vilken typ av engagemang det gäller. Backadagen, studiecirkelarna och en del verksamhet i fritidsstugorna aktiverade hundratals personer, men innebar ju samtidigt en låg grad av aktivitet. När projektet avtackades sommaren -81, deltog ett 40-tal aktivister och mycket tyder på att det är en rimlig uppskattning av antalet djupare involverade i olika delar av verksamheten. Samtidigt är det tydligt att mycket arbete utfördes av en liten kärna om 4-5 personer, som var helt centrala för att hålla arbetet igång.

Projektets avslutning

Projektet avslutades sommaren 1981. Kring detta rådde egentligen inte några motsättningar, trots att Backagruppen från början skissat ett femårigt projekt. I Backagruppen ansåg man att målen med projektet i stor utsträckning uppnåtts och gruppen riktade under hösten -81 alltmer uppmärksamhet mot Brunnsbo, ett intilliggande bostadsområde. Samtidigt avmattades Backagruppens arbete och den upphörde senare att fungera. Ett annat skäl till enigheten kring projektets upphörande var att projektgruppen medvetet arbetade på att ge avslutningsperioden en sådan utformning att man underlättade de boendes övertagande av hela verksamheten. Man kan därför säga att stora delar av våren -81 präglades av att de boende själva, mycket genom Fritidsföreningen, drev verksamheter. Projektet sågs mer som en resurs att konsultera och rådfråga. Projektets lägenhet utnyttjades av olika grupper, som höll i aktiviteter och såg till att de fungerade. Projektgruppen kunde stötta och uppmuntra de aktiva, utan att själva gå in i något större praktiskt engagemang.

Istället för att arbeta med verksamheten försökte projektgruppen att samla och systematisera sina erfarenheter och kunskaper om Backa Röd och

områdesarbetet. Det gjordes genom att man skrev en s k "handbok" där man samlade praktiska upplysningar om området samt idéer om hur man kan arbeta områdesinriktat. Tanken var att handboken skulle hjälpa de boende att arbeta vidare och underlätta för organisationer och institutioner att delta.

I augusti -81 skrev Utvärderingsgruppen sin slutrapport om projektet. Den innehåller både en detaljerad beskrivning av projektets arbete och kommentarer till detta. Om man till ovanstående lägger den rad av verksamhetsberättelser som skrevs under projekttiden, torde det inte vara någon överdrift att påstå att projektet Backagruppen var väl dokumenterat när det avslutades.

Miniprojektet

För att underlätta projektets avslutning sökte Fritidsföreningen pengar till något man kallade "miniprojektet". Avsikten var att en person under två år skulle arbeta tillsammans med föreningen kring de frågor projektet sysslat med. Fritidsföreningen fick pengar som räckte för ett år och en ur projekt Backagruppen anställdes. Vad det gällde var dels att förankra verksamheten i området så att man fick med fler boende, dels att förankra den hos myndigheter så att de kunde stötta i fortsättningen.

Det här visade sig dock problematiskt att genomföra. Fritidsföreningen fungerade visserligen och en del aktiva arbetade intensivt. Samtidigt sjönk antalet aktiva och flera arbetsgrupper började få svårigheter att fungera. Stuggänget hade i slutet av -81 svårigheter att driva diskoteket och från cafégruppen kom ett nödrop i Backabladet nr 1/82.

Projektarbetaren försökte stötta och hjälpa till, men det "kändes som om man inte räckte till för någonting". En hel del arbete lades på att bilda en biljardförening men detta lyckades inte. Däremot startade Barnens Bio kontrast filmvisning och en pensionärsförening kom igång.

Arbetet på att förankra områdesverksamheten bland myndigheterna, i första hand fritidsförvaltningen, var inte framgångsrikt. Det var dels svårt att förena projektets arbetssätt med reguljär verksamhet, dels fanns personliga motsättningar som komplicerade situationen. När miniprojektet avslutades sommaren 1982 var därför läget i områdesarbetet betydligt mer bekymmersamt än det var när projekt Backagruppen upphörde ett år tidigare.

Varaktighet

Hur länge håller aktivitetsvägen i sig? Som vi redan antytt blir det ganska snart problem. I första hand är det de arbetsgrupper som ingår i Fritidsföreningen, som tappar aktiva och har svårt att rekrytera nytt folk. Det medför att discot och cafëet från -82 bara fungerar periodvis, för att slutligen upphöra helt. Samma sak inträffar med teaterföreningen BRÖTE. Medlemmarna genomför en del teaterbesök, men med allt färre deltagare. Sedan 1982 är föreningen därför vilande. Bordtennisföreningen fungerar längre, men från våren -83 avslutar den sin verksamhet p g a för få ledare. Två föreningar slutar dessutom att arbeta inom Fritidsföreningen. Den ena är Finska föreningen, där de aktiva, och därmed även föreningens verksamhet, flyttar från området. Detta sker under 1982 och är ett stort avbräck eftersom Finska föreningen var mycket verksam, både i fritidsstugorna och inom Fritidsföreningen. Den andra är Backa IF, som också upphör med sitt engagemang i Fritidsföreningen. Den menar sig helt enkelt inte ha tid, men föreningens verksamhet (fotboll) i området fortsätter.

Kontaktkommittén, formellt tre stycken, men de fungerar som en, och Fritidsföreningen har också problem med att aktiva flyttar och få nya tillkommer. Båda fungerar dock i skrivande stund (maj -85), mycket tack vare två centralgestalter bland de aktiva ännu finns kvar och arbetar i området. Fritidsföreningen ger fortfarande ut Backabladet. Tidningen kom med fyra nr/år 1982-84 och fortsätter under -85. Backabladet har kunnat överleva genom kommunala bidrag och pengar man samlat ihop på loppmarknader. Tidningens utveckling efter -81 är att den alltmer blir ett språkrör för Kontaktkommittén och de frågor den sysslar med. Det finns flera sådana frågor som Kontaktkommittén drivit under den här tiden. En gällde cykelhusen som byggdes i samband med miljöförbättringarna. Husen blev i praktiken större och otympligare än de sett ut på ritningarna. Dessutom ansågs de fula och användes inte för uppställning av cyklar eftersom det förekom stöldar och förstärkelse. Kontaktkommittén genomförde en enkät och dörrknackning för att ta reda på vad de boende tyckte. Resultatet pekade på att de flesta menade att husen borde rivas och Kontaktkommittén argumenterar för den ståndpunkten. Detta leder till att cykelhusen så småningom rivas och i oktober -84 har Backabladet en bild av ett cykelhus på förstasidan med texten: "Äntligen borta!".

Andra frågor som Kontaktkommittén och Backabladet bevakar är 10-års renoveringen av lägenheter 1983, problemen med att få tvättstugorna att fungera, trafikfrågor samt problem med nedskräpning från hundar och katter.

I april -81 prövar Kontaktkommittén att genomföra en städdag i området. Den fungerar bra och städdag har sedan dess varit en årligt återkommande aktivitet med i genomsnitt 300-350 deltagare. Kontaktkommittén och Fritidsföreningen fortsätter att hålla i fritidsstugorna och de två lägenheter man har tillgång till. Även om utnyttjandegraden minskar, tillkommer en del nya verksamheter. Så har Gula Huset torsdagslucher för boende och verksamma i Backa Röd i en av fritidsstugorna och 1983 bildas en finsk pensionärsförening.

Vad som hänt under tiden från sommaren 1981 tills idag, är alltså att verksamhetens omfattning och antalet aktiva i Backa Röd minskar starkt. Nedgången sker ganska snabbt efter projektslutet. Samtidigt har organisationsstruktur och verksamhetsinriktning behållits ganska intakt. Kontaktkommittén har också vidareutvecklat sitt arbete. Backabladet och delar av verksamheten i fritidsstugorna finns kvar. Den viktigaste orsaken till att aktiva slutar är flyttning från området. De flesta flyttar till ett boende som de uppfattar som bättre än det Backa Röd erbjuder och avslutar naturligtvis samtidigt sitt engagemang i områdets aktiviteter. Dessutom kompliceras de personliga relationerna inom aktivistgruppen efter ett tag. Motsättningarna leder till att några passiviseras och påverkar naturligtvis aktivistgruppens sätt att fungera.

Kopplat till problemet med att aktiva slutar är att nyrekryteringen är låg. Det var ju bl a på den här punkten projektet lagt ner mycket arbete genom att föra samman människor och stimulera till engagemang. Den här funktionen har den aktiva gruppen svårt att klara själv och den får heller ingen hjälp från social- och fritidsförvaltningarnas reguljära verksamheter. Kontaktkommittén har fortfarande bra kontakter med Gula Huset och fältassistenter, men de arbetar inte med sådant här mobiliseringsarbete. Här kan man se ett misslyckande i projektets intentioner: det förmådde inte utveckla ett sådant samarbete med sina "moderförvaltningar", att dess kunde överta och vidmakthålla vissa centrala delar av projektets arbetsuppgifter.

Resultatdiskussion

Ett framträdande drag är, som vi tidigare påpekat, att insatserna för att förbättra boendeförhållandena i Backa Röd egentligen inte når någon större kraft förrän de olika ansträngningarna förenas. Det här belyser de olika

insatsernas för- och nackdelar. De miljöförbättringar som Gbg-hem och HGF bedriver innebär påtagliga och säkert också önskade förändringar. Det verkar emellertid rimligt att hävda att den här typen av insatser inte har någon större mobiliserande effekt bland de boende i området. Det är ett 15-tal boende som deltar i planeringen inför miljöförbättringen. I våra intervjuer är det 19 % där de själva, eller annan i hushållet, har deltagit, främst genom att vara med om planeringsarbete när förbättringarna genomförs. Det här är, i relation till liknande insatser i andra områden, inte något litet deltagande, men det är ett tidsmässigt mycket avgränsat engagemang, som inte leder vidare i organisering och fortsatt samhandlande. Den materiella sidan av miljöförbättringarna är samtidigt viktig och uppenbarligen uppskattad av de boende. Det är 80 % av dem vi frågat som menar att den yttre miljön i området och lekmiljön för barn har blivit bättre. Naturligtvis säger det har inget om hur mycket bättre miljön blivit och heller inget om huruvida kontakter människor emellan stimuleras. Våra intervjuer pekar på att det finns en hel del kontakter mellan människor i området. Få personer säger att de inte känner igen och hälsar på dem de möter på gården (9 %) eller i trappuppgångarna (5 %). Det är 60 % som säger att grannkontakterna förbättrats sedan insatserna gjordes och 64 % uppger att de har närmare kontakt eller umgås med två eller flera personer i området. Miljöförbättringarnas funktion i det sammanhanget kan åtminstone sägas vara att de underlättar och uppmuntrar sådana här grannkontakter.

Just där miljöprojektet har sin svaghet har grannskapsarbetet sin styrka. I grannskapsarbetet läggs mycket tid och kraft på att mobilisera och organisera. Som vi redovisat leder detta till en påfallande höjning av områdesaktiviteterna. Grannskapsarbetets problem är svårigheterna att initiera frågor av områdeskaraktär samt att få en förankring bland de boende i området. Miljöprojektets fritidsstugor, kanske också Backabladet, blev lösningen på det första problemet och det intima samarbetet med kontaktkommittén lösningen på det senare. Även för kontaktkommittén representerade den här utvecklingen något positivt. Eftersom dess medlemmar arbetar ideellt innebar projektpersonalens arbetskraft ett stort tillskott. Något som de för övrigt fortfarande säger sig vara i behov av.

De boende uttalar i vår undersökning ett stort stöd för kontaktkommitténs verksamhet och har också god kännedom om dess arbete. Delvis innebär detta samtidigt ett stöd för projekt Backagruppen, eftersom delar av arbetet

utförts tillsammans. Det är 80 % som svarar att de känner till att det finns en kontaktkommitté i området. 45 % säger att de känner till att projekt Backagruppen funnits och 41 % har kunskap om Fritidsföreningen. Vad gäller verksamheten fördelar sig svaren så här:

Känner du till någon verksamhet, som Kontaktkommittén, projekt Backagruppen och Fritidsföreningen bedrivit/bedriver?

Nämner spontant	Nämner efter påminnelse	
14 %	42 %	Backadagar
61 %	35 %	Städdag
75 %	24 %	Backabladet
14 %	51 %	Studiecirklar med ABF
6 %	57 %	Folkteatern besöker
11 %	79 %	Filmvisning - barn
10 %	74 %	Filmvisning - vuxna
3 %	31 %	Familjeläger

Kontaktkommittén har arbetat speciellt med några frågor. Känner Du till någon sådan?

Nämner spontant	Nämner efter påminnelse	
67 %	33 %	Få bort cykelhusen
30 %	62 %	Förbättra trafiksituationen
21 %	63 %	Renovering av tvättstugorna
12 %	70 %	Åtgärda nedsmutsning från hundar och katter

Det finns alltså en spridd kunskap om det arbete som utförts i området, i synnerhet vad gäller Kontaktkommitténs arbete. Backabladet är den främsta informationsspridaren: hela 98 % uppger att man fått kännedom om arbetet via tidningen. Det tyder onekligen på att Backabladet fungerar som informationskanal i området.

Är det då viktigt att arbeta med de här frågorna? I fråga om det arbete som kontaktkommittén, projektet och fritidsföreningen gjort tillsammans

svarar 70 % "Ja, absolut", medan 25 % säger "Ja, i viss utsträckning". Uppskattningen av kontaktkommitténs arbete är större. Här svarar 84 % "Ja, absolut" och 10 % tycker det är viktigt i viss utsträckning. Detta visar på ett kraftigt stöd för den här typen av verksamhet bland de boende i området.

Vi har sett att kontaktkommittén och projektet lagt ner mycket arbete på att mobilisera och engagera de boende i olika aktiviteter. Antalet "aktivisterna" uppskattade vi ovan till ett 40-tal, med en liten kärna av mycket centrala personer. Bland de boende vi intervjuat är det 27 %, som överhuvudtaget inte varit med i någon verksamhet. I övrigt fördelar sig deltagandet så här:

Har Du eller någon annan i hushållet deltagit i följande verksamheter?

Själv	Annan	
15 %	10 %	Backadagen
51 %	18 %	Städdag
5 %	1 %	Backabladet
9 %	4 %	Studiecirkel
0	5 %	Folkteatern besöker
12 %	28 %	Filmvisning - barn
17 %	9 %	Filmvisning - vuxna
0	0	Familjeläger
1 %	1 %	Annat

27 %

Nej

Det är de större, mer "publika" evenemangen, vilka ställer låga krav på deltagande, som de flesta varit med i. Backadagar, städdagar och filmvisning är exempel på sådana verksamheter. De flesta är ganska nöjda med hur verksamheterna fungerat: 23 % säger "mycket bra" och 63 % "ganska bra".

Vad gäller fritidsstugorna är det 55 % som själv besökt någon sådan och 38 % säger att någon annan i hushållet gjort det. Det är vidare 46 % som deltagit i någon verksamhet i fritidsstugorna. Även här är det 38 % som har annan i hushållet som deltagit. Resultaten från intervjuundersökningen överensstämmer med det vi tidigare framhållit som styrkan i grannskaps-

arbetet: att mobilisera och få med boende i verksamheter. Vi kan se att det är många som uppmärksammat och varit med i de aktiviteter, som kontaktkommittén och projektet initierat. Utifrån vårt material kan vi också säga en del om vilka det är som deltagit i aktiviteterna. Mönstren är här desamma för fritidsstugeverksamheten och den övriga verksamheten. De som deltagit oftast är i ålder 20-40 år, samt deras barn, och har bott i området 3-10 år. Det är ingen skillnad mellan boende i hög- respektive låghus. En stor andel av de ensamstående föräldrarna i området har varit med. Den grupp verksamheten i minst utsträckning nått ut till förefaller vara ensamboende äldre.

Nu bör det påpekas att de här resultaten säger väldigt lite om kvalitén och intensiteten i de boendes deltagande. Vi har ovan visat att det stora problemet i kontaktkommittén och projektets arbete var att få varaktighet i verksamheten. Mot den bakgrunden är det intressant att få grepp om vad de boende anser om situationen idag. Vi har frågat efter hur man uppfattar att fritidsstugorna fungerar för närvarande. Här är det 5 % som tycker de fungerar "mycket bra" och 40 % som svarar "ganska bra". Samtidigt anser 18 % att stugorna fungerar "ganska dåligt" medan 4 % svarar "mycket dåligt". I jämförelse med de positiva omdömen andra delar av verksamheten får, finns här ett ganska markant missnöje. En sannolik tolkning är att missnöjet hänger samman med den sjunkande utnyttjandegraden av stugorna. För närvarande domineras stugorna av tre verksamheter: Latinamerikanska Ungdomsgruppen, Unga Örnar och styrketräning. Det är alltså betydligt färre föreningar/grupper som använder stugorna idag, än vad som var fallet under den mest aktiva perioden. Det medför att stugorna oftare än tidigare står tomma och tysta, vilket naturligtvis utgör ett underlag för missnöje och irritation bland de boende.

Slutligen så till frågan om de olika insatserna verkligen lett till ett bättre boende för invånarna i Backa Röd:

Tycker Du att det, som en följd av verksamheten och förändringen i området, är bättre eller sämre att bo i Backa Röd idag än tidigare?

Mycket bättre	4 %
Lite bättre	58 %
Ingen skillnad	31 %
Sämre	4 %
Vet ej	4 %

Det är alltså en majoritet som svarar att verksamheterna resulterat i vissa förbättringar, men det är också en stor grupp (en dryg tredjedel) som menar att det inte gjorts någon skillnad eller t o m blivit sämre.

Vad är det då som blivit bättre respektive sämre? Som vi tidigare nämnt framhåller många den positiva förändringen av den yttre miljön och barnens lekmiljö. Vidare menar många att fritidsverksamheten blivit bättre (73 %) samt att grannkontakterna ökar (60 %). De båda sistnämnda är förhållanden som kontaktkommittén och grannskapsprojektet försökt förbättra och resultatet här pekar på att deras arbete haft en önskad inverkan.

På den negativa sidan finns situationen i tvättstugorna (75 %) och nedskräpning/förstörelse i området (69 %). I fråga om sociala problem/störningar går åsikterna isär. Flertalet (47 %) menar att det blivit mer störningar i området, medan de som anser att situationen förbättrats utgör 33 %. På en direkt fråga om de egna kontakterna i området förändrats som en följd av områdesarbetet, svarar 11 % att kontakterna har förbättrats.

Enligt de boende har alltså inte områdesarbetet förmått ändra situationen i Backa Röd vad gäller sociala problem och vandalisering. Det får ändå sägas ha varit en av avsikterna med arbetet. Situationen måste också ses mot bakgrund av den utveckling området genomgått under de senaste åren. Det statistiska materialet pekar på både ett sjunkande befolkningstal i området samt en, relativt sett, sjunkande genomsnittlig inkomst för männen. Detta innebär sannolikt att Backa Röd de senaste åren i ökad utsträckning kommit att befolkas av hushåll med en problematisk ekonomisk och social situation. En sådan socio-ekonomisk segregationsprocess är svår att motverka på lokal nivå.

Den här utvecklingen bekräftas också i en områdesbeskrivning över hela Backaområdet, som socialförvaltningen slutfört under våren 1985. I den står det: "Backa Röd intar dock en särställning som ett 'lågresursområde', vilket dokumenteras och bekräftas av de personer som tillfrågats. Området utmärks av många unga barnfamiljer och många barn samt av problem av olika slag som missbruk, psykisk och fysisk ohälsa". Den här beskrivningen har många gemensamma drag med den områdesbeskrivning som gjordes 1977 och som blev en slags startpunkt för grannskapsarbetet. Någon förändring av Backa Röds status i förhållande till andra bostadsområden i Backa, har alltså inte områdesarbetet resulterat i. Däremot har

områdesarbetet sannolikt verkat återhållande på utvecklingen och bidragit till en positiv förändring i en del avseenden, vilka är viktiga för dem som bor kvar i Backa Röd. Och kanske ska till sist ändå påpekas, att de boende på vår fråga om hur de trivs med sitt bostadsområde, framhåller betydligt fler positiva än negativa omständigheter.

Kapitel 8 SUMMERING OCH DISKUSSION AV RESULTATEN

Vi har i de föregående kapitlen beskrivit verksamheten och resultat i de tre bostadsområden vi studerat. Det här kapitlet ska ägnas åt att kort sammanfatta och diskutera resultaten samt relatera dem till existerande forskning.

I alla tre områdena har det förekommit en planeringsprocess, miljöförbättringar har genomförts och kommunen har drivit någon form av grannskapsarbete där. Vi ska i vår sammanfattning försöka sortera resultaten utifrån dessa företeelser, ställa oss frågor om hur planeringen, miljöförbättringarna och grannskapsarbetet påverkade bostadsområdena, den fysiska och sociala miljön.

Planeringsprocessen

Den typ av planeringsprocess som det varit fråga om i de tre områdena kan vi i formell mening kalla företagsstyrd. Det innebär att det är företaget (bostadsförvaltaren) som beslutar att planering ska ske, finansierar planeringen, ansöker om bygglov, lån och bidrag. Kommunen och Länsbostadsnämnden beviljar bygglov respektive lån och bidrag.

Det kan vara en poäng att påpeka att planeringen är företagsstyrd eftersom mycket av planering i befintliga hus och områden har den karaktären. I litteratur som rör planering är nog intresset annars inriktat på kommunens egen planering, vilket kanske var naturligt i tider då nybyggnation dominerade. Också Socialtjänstlagen som betonar socialsektorns medverkan i samhällplanering verkar utgå från att det är den kommunala planeringen som är den viktiga, tex att göra områdesbeskrivningar för olika typer av planer. Minst lika viktigt, är att kommunen, socialtjänsten och andra delar, har en aktiv hållning inför de förändringsprocesser som sker inom ramen för existerande planer och där bostadsföretag formellt sett har initiativet.

Att det finns ett stort utrymme för kommunal aktivitet visas både i Stjärnhusen där planeringsprocessen länge drivs av grannskapsprojektet (och en student från Chalmers), och i Stenungsund där fältarbetare via fritids- och socialnämnd får igång en planering. I själva verket har i dessa två områden företaget (allmännyttigt) en relativt passiv roll. Att företagen är allmännyttiga betyder troligen också att kommunalt inflytande inte uppfattas som problematiskt.

Hyresgästföreningen och planeringen

Formellt sett har Hyresgästföreningen ett betydande inflytande på planeringen beträffande miljöförbättringar via det krav på samrådsintyg som ställs för att få statliga bidrag och lån. Samrådsintyget ger Hyresgästföreningen blockeringsrätt, d v s Hyresgästföreningen kan, genom att inte lämna intyg eller lämna ett negativt uttryckt intyg, i praktiken både förhindra positiva beslut och styra prioritering mellan olika ansökningar. Samrådsintyget ger också Hyresgästföreningen rollen av att vara den part i planeringen som företräder de boende. Det är i det närmaste omöjligt för annan organisation att bli erkänd som de boendes representant i planeringen.

Till detta ska också läggas att Hyresgästföreningen förhandlar med husägaren om hyror och andra förhållanden. Ingen husägare skulle gå in med ansökan om miljöförbättring som inte godkänts av Hyresgästföreningen som underlag för hyresförhandling. Uppenbarligen ger allt detta föreningen en stark position i planeringsprocessen. Också ansatser till planering som startar utanför Hyresgästföreningens organ måste sam- eller inordnas med föreningen.

Kraven på samrådsintyg är diffusa. I våra exempel säger intygen inget om samrådets karaktär, omfattning eller vad de berörda boende ansåg. Möjligen kan man hävda att detta är en intern angelägenhet för Hyresgästföreningen - men vi tror inte att det är en rimlig ståndpunkt. Medlen, lån och bidrag, är offentliga. Beslut om medlen borde därför förenas med insyn i samrådsprocessen. Detta så mycket mer som avsikten med samrådsintyget från statsmakternas sida har varit att ge berörda människor ett inflytande över planeringen.

Berörda boende kan alltså kanalisera sina idéer och sin medverkan i planering genom den lokala kontaktkommittén, eller genom grupper som samordnas med denna. Formellt har kontaktkommittén liten makt. Samrådsintyget avges av en ombudsman i Hyresgästföreningen och hyresförhandlingar förs också på den nivån. I varje fall i Stjärnhusområdet kan vi se en konflikt mellan kontaktkommittén å ena sidan och högrenivåer i Hyresgästföreningen å andra sidan. Den konflikten ledde till att kontaktkommittén förlorade - bostadsföretaget ville inte bygga något som Hyresgästföreningen var motståndare till. Detta trots att både representanter för företaget och kontaktkommitté i ett tidigare skede varit eniga.

Vi vill inte påstå att kontaktkommittéer är helt maktlösa. De har naturligtvis möjlighet att uttrycka sin mening inom Hyresgästföreningen och nivåerna ovanför är inte okänsliga för detta. Vi kan se flera exempel i våra områden på hur opinionen inom kontaktkommitté och bland boende påverkat Hyresgästföreningens ställningstagande. Men, kontaktkommittén har ändå, både formellt och reellt en svag position utan möjligheter att besluta och utan garantier för att deras uppfattningar kommer fram till beslutande statliga och kommunala organ. I det fallet finns likheter med kontaktkommittéernas roll i saneringsprocesser (Björnberg m fl 1979).

Om den lokala nivån, och därigenom kontaktkommittéernas, inflytande ska stärkas tror vi att det kan ske dels genom den typ av krav på samrådsintyget som vi ovan pekat på. Dels tror vi att inflytandet över hyresförhandling och förvaltning måste stärkas. Först då blir kontaktkommittén en reell motpart som kan sätta draft bakom kraven. Kanske ligger en sådan utveckling inom möjligheternas gräns med utvecklingen mot boinflytande.

Planeringsprocessens institutionella karaktär

En planering regleras både av lagar, regler, lån osv och av berörda parter tillhörighet eller placering i organisationer. Allt detta sorterar frågor och förslag på ett sätt som parterna själva inte alltid är medvetna om. Den institutionella ordningen blir den givna ordningen.

I alla tre områdena finns problem av många olika slag. När väl man hittat "miljöförbättringar" som en väg att lösa en del av problemen faller lätt problem eller förhållanden bort som inte är möjliga att lösa med miljöförbättringar. Tydligast sker det kanske i Stjärnhusen där lägenhetsfördelningen länge uppfattades som det stora problemet i området. Men lägenhetsfördelningen, liksom många andra förhållanden, kunde inte påverkas via miljöförbättringar och föll därmed bort ur diskussionen. Planeringsprocessen har i stor utsträckning en sådan egen logik som byggs upp av dess institutionella förankring.

Inflytande över planeringen. De boende.

Initiativet till planering, formulering av grundidéerna i planeringen står kommunala tjänstemän och konsulter anställda av bostadsföretaget för. Hyresgästföreningens roll har vi också berört. De boende då, vilken roll spelar de i planeringsprocessen, kan de påverka något?

I alla tre områdena deltar grupper av boende i slutfasen av planeringen, samt i planering och färdigställande av områdeslokalerna. I detta ligger också en organisering av användandet av lokalerna. De aktiva som vi intervjuat uttrycker i stort att de haft inflytande: de har påverkat rumsstorlekar, inredning o s v. De uttrycker också i stort en tillfredsställelse över inflytandet och resultatet, även om det finns varianter i detta.

I Stjärnhusen sträcker sig deltagandet över längre tid och större grupper. De aktiva uttrycker här också att de kunnat påverka hela tiden och menar att de varit medverkande i de förändringar som åstadkommits.

Sammantaget är det nog riktigt att säga att de aktiva boende haft en begränsad roll i planeringsprocessen. Vi tror ändå att det har varit en viktig roll därför att

1. De boendes medverkan i planeringen gör att de professionella planerarna försöker att fånga upp problem och idéer från de aktiva och andra boende i området. Även om formuleringar och förslag görs av planerare eller andra tjänstemän verkar brukarmedverkan skapa en större känslighet och hänsyn till brukarnas situation. Tidigare erfarenheter av att brukardeltagande "öppnar" planeringen är nog tillämpligt också här.
2. De boendes medverkan i planeringen innebär att förslag från planernas sida kan testas i relation till de boende. Det har i våra fall fr a gällt Stjärnhusen och i slutfasen de andra områdena. Den avtestningen har reell innebörd, en del förslag avförs eller revideras. Och avtestningen har stor betydelse för att de aktiva uppfattar att de kunnat påverka planeringen.
3. Fr a i Stjärnhusen kan vi se att de boende tillförde planeringen ganska många idéer och förslag. Stor del av dessa låg utanför den fysiska planeringsprocess som var inriktad på miljöförbättringar. De handlade istället om städning, introduktion av nya hyresgäster, ordning osv. De boende kom in i en planeringsprocess som var ganska öppen - och de utnyttjade den till att driva frågor som de tyckte var viktiga för området.

De boendes deltagande i planeringen

Det är stor variation mellan våra tre områden när vi ser till de boendes deltagande i planeringsprocessen. I Stjärnhusområdet var det en lång planeringsprocess med arbetsgrupper av boende och planerare som arbetade fram förslag och delvis följde förslagen fram till förverkligandet. C:a 10 % av de vuxna deltog under någon period i planeringen. C:a 60-65 % tog del av någon av utställningarna som arrangerades.

I Backa Röd och Hasselbacken/Hällebäck är de boendes deltagande mindre omfattande. Större grupper, som motsvarar 2-4 % av de vuxna i området, deltar först i slutfasen av planeringen när det handlar om hur "skalfärdiga" områdeslokaler ska inredas och användas. I övrigt är det små grupper i dessa områden som deltagit någon längre period i planeringen. Information via möte och områdestidningar har dock nått, liksom i Stjärnhusen, en majoritet av de boende.

Det är uppenbarligen minoriteter i alla tre bostadsområdena som deltagit i planeringen. Samtidigt är det, i varje fall i Stjärnhusen, ganska höga siffror för deltagande när vi jämför med andra planeringsprocesser (Miller m fl 198 , Wikfors 1984). Deltagande av mer än 5% verkar sällsynt när det gäller lite större områden, som i våra fall. Utan att kunna ange forskning pekar våra erfarenheter på att samrådsförfaranden som innebär mer än ett enstaka möte och där samrådet gäller ett bostadsområde vanligen samlar betydligt färre personer. Till detta kan också läggas att "våra" bostadsområden delvis har problemkaraktär, med hög rörlighet och stora grupper som är ovana att föra fram sina åsikter i organiserad form. Något som rimligen försvårar ett stort deltagande av boende i planeringen.

En viktig erfarenhet att notera är initialfasens tröghet, d v s att det kommer få människor till informationsmöten och upptakter på samråd. Så var det i Stjärnhusen mycket tydligt, men också i Hasselbacken/Hällebäck. Det kan bero på många olika förhållanden men är lätt att tolka som ointresse från de boendes sida. Säkert är en del ointresserademen troligen hänger rätt mycket ihop med en osäkerhet om något går att påverka och hur man själv ska kunna vara med, uttrycka synpunkter och av andra bli uppfattad som en person viktig att lyssna till.

En annan viktig orsak är de motsättningar (vi har tidigare talat om ömsesidiga lösningar) som i problemområden ofta finns mellan grupper av boende och mellan boende och förvaltare. Dessa motsättningar är grundade i tidigare erfarenheter, ofta långvariga, och brukar, om de inte kan brytas, leda till ömsesidiga beskyllningar och misstro till förändringar.

Om man uppfattar att de boendes deltagande i planeringen är viktig krävs ett ganska stort arbete från de som håller i planeringen att komma över dessa trösklar. Det krävs också former som uppmuntrar deltagande. Den typ av dialogplanering som vi kan se i Stjärnhusen - och i andra områden, se exempelvis (Nordström 1979) - fungerar ofta tämligen bra. Den innebär att planerare ingår i grupper av boende, skissar på förslag som bearbetas i gruppen, kanske får nya uppdrag o s v.

Vilka deltar då i planeringen och vad representerar de? Vi har inte ägnat så stort intresse åt dessa frågor, men något ska ändå sägas. Kvinnorna är överrepresenterade i arbetsgrupperna i Stjärnhusen (70 %). Bedömningar av deltagandet i de andra områdena pekar åt samma håll. Det kan förefalla förvånande om man uppfattar planering som en tekniskt präglad process. Men många frågor: lekplatser, gårdarna o s v an knyter till traditionellt kvinnliga intressen kring hemmet och dess omgivning. Våra erfarenheter pekar också på att kvinnorna är överrepresenterade i kontaktkommittéer.

Från en del samrådsförsök rapporteras att det är välutbildade och organisatoriskt erfarna människor som dominerar (Miller m fl 1982). Vi har via intervjuer med aktiva i planering (och verksamheter) tagit reda på deras erfarenheter av det slaget. Det är uppenbarligen få som är välutbildade och organisatoriskt erfarna. Det verkar snarare som om planeringen (och grannskapsarbetet) öppnat kanaler för människor som inte är vana vid den typen av verksamheter.

De som deltagit i planeringen - representerar de åsiktsmässigt övriga boende i områdena? Det är ingen lätt fråga att besvara, men vi kan peka på följande:

1. Det har funnits motståndare både till förändringar överhuvudtaget och till de specifika förändringar som planeringen handlar om. Speciellt lokalfrågorna har skapat motsättningar där motståndarna har varit rädda för att ungdomar skulle samlas och vara störande. Totalt sett har motståndarna varit få - betydligt färre än de positiva deltagarna i planeringen.

2. De som har varit aktiva i planeringen är som regel positiva till resultatet. Det är också kraftiga majoriteter i områdena enligt våra intervjuundersökningar.

3. De aktiva uttrycker ofta en "för allas bästa" - ideologi. Man vill att området ska fungera bättre. Det är därför man deltagit i planeringen (och i andra verksamheter), inte för att något särintresse eller egenintresse ska gynnas.

I stora drag tyder det ovanstående på att de i planeringen aktiva boende uttryckt och stött värderingar och förslag som oftast stämt med övriga boendes intressen. Även om det uppenbarligen finns både ointresse och motstånd till viss del.

Planeringen och de sociala relationerna

En tanke bakom brukarmedverkan är att det skulle leda till ansvarighet och organisering bland de berörda. Kan man säga att det gäller i våra fall?

Ja, i viss utsträckning. Det är helt klart att arbetet med planeringen av lokaler, inredning o s v i alla tre områden haft betydelse för att det skapats livaktiga organisationer med människor som varit intresserade av att arbeta frivilligt i och för området. Arbetet med planer och inredning o s v har i alla tre områdena inneburit en skjuts för organisering.

Samtidigt är det också viktigt att notera att det intresset, aktiviteten och ansvarigheten inte bär speciellt långt. Får det inte stöd på annat sätt blir det snart ganska få aktiva och intresserade kvar.

Miljöförbättringarna

De miljöförbättringar som gjorts i våra tre områden kan delas upp i två delar, områdeslokaler och förändringar i utemiljöer. I Stenungsund byggdes en stor lokal med utrymme både för kommunala och ideella verksamheter. I Stjärnhusen och i Backa Röd byggdes två respektive tre mindre lokaler.

Lokalerna har haft betydelse för de boende i våra områden. De har möjliggjort verksamheter av många olika slag, studiecirklar, gammaldans, teater, film o s v. I Hasselbacken/Hällebäck är områdeslokalen mycket använd. En fjärdedel av de boende har under 1½ år sedan den var färdig besökt den regelbundet under någon period, en genomsnittlig dag är besökarantalet 150 personer vilket motsvarar 12 % av befolkningen i området. I Backa Röd har verksamheterna i stugorna haft stor omfattning. Nästan hälften av de boende vi intervjuat har deltagit i någon verksamhet där (stugorna hade då funnits c:a 4 år). Men verksamheterna har också minskat betydligt i omfattning de sista två åren. I Stjärnhusen har lokalerna utnyttjats i mer begränsad omfattning men även där fanns flera olika verksamheter.

Lokalernas användning och betydelse varierar alltså. Vi menar att resultaten pekar på att anställd personal är viktig för att hålla verksamheter igång. Personalen finns i Stenungsund, verksamheterna minskar i Backa när personalen försvinner, och får begränsad omfattning i Stjärnhusen där ingen personal finns. Med detta menar vi inte att personal är nödvändig för att hålla igång varje enskild verksamhet - så har det knappast fungerat vare sig i Stenungsund eller Backa. Personalens betydelse har nog legat i att man stött igångsättning, organisering av verksamheter, hållit kontakter med kommunala förvaltningar. Personalen har stått för en stor del av kontinuiteten i lokalerna.

I Hasselbacken har kommunala verksamheter som öppen förskola och dagcenter för pensionärer samexisterat med studiecirklar, caféverksamhet skött av frivilliga m m. Det har skapat liv och rörelse i lokalen, olika grupper har mötts. Även om det inte varit konfliktfritt menar vi att det representerar en viktig och intressant utveckling. Både i den meningen att lokalerna får ett rationellt utnyttjande och i den meningen att skilda grupper och människor möts, det skapas verksamheter och kontakter som är värdefulla för många.

Samtidigt kan vi notera att den dröm som många har om lokalerna som mötesplatsen för människor att träffas på, ta en fika, samtala med någon en stund o s v - den drömmen om en "lokal offentlighet" som knyter både till gamla svenska traditioner och till kafé- och publikt utomlands uppenbarligen är svår att förverkliga. Vi ska återkomma till det problemet senare.

Den andra sidan av miljöförbättringarna är yttre miljö i övrigt: lekmiljö, trafikomläggning, grönska och odlingslotter, fasader o s v. Förändringarna härvidlag är störst i Stjärnhusen. Från att ha varit en kal och variationsfattig utemiljö ramar gårdarna in av kullar och grönska, småbarnens lek-möjligheter ökas, uteplatser förläggs till flera ställen på gårdarna, trafiken avgränsas och odlingslotter m m tillkommer. Områdets karaktär förändras inte totalt av dessa åtgärder. men nog är det stora skillnader "efter" och "före".

I Stenungsund sker miljöförbättringar av det här slaget bara i ett delområde och är dessutom avsevärt mer begränsade. I Backa Röd förbättras lekplatser. Uteplatser med pergolor, cykelhus på gårdarna byggs och grönskan ökar i viss utsträckning.

Stjärnhusen är nog intressantast här - inte bara för att förändringarna präglar gårdarna. I våra intervjuer säger 1/3 att de använder gården mer än tidigare, 1/4 säger att deras kontakter förbättrats i området. Vi uppfattar att gårdarna under sommarhalvåret används på ett positivt sätt. Vuxna solar, dricker kaffe, pratar. Barn leker, ofta i nära kontakt med vuxna. Det har lyckats att skapa en miljö som är lätt att vara i, man kan ta kontakter om man det vill. Den inbjudande miljön, de varierade sittplatserna (en del skyddade, en del i anknytning till lekplatser eller gångstråk) att det rör sig en hel del människor i området, allt detta skapar förutsättningar för en del av det vi tidigare kallat "lokal offentlighet".

Förbättringarna på gårdarna möter starkt gensvar bland de boende i Stjärnhusen, över 80 % tycker att gårdarna förbättrats. Likaså över 80 % anser att ombyggnationen var värd den höjning av hyran som skedde. 57 % anser att området blivit mycket bättre, 26 % lite bättre än tidigare (i det ligger också tillkomsten av lokalerna). Det är inte svårt att hitta människor som utförligt berättar om att det hela blivit ett "lyft" för hela området.

Också i de andra områdena har miljöförbättringarna bedömts övervägande positivt av de boende. Lekmöjligheterna framhävs exempelvis i Backa Röd av många i intervjuerna. I Backa kan vi också se den enda lite mer omfattande negativa reaktionen på det färdiga resultatet (som vi tidigare sagt fanns negativa grupper under planeringen). De cykelhus som placerades på gårdarna rönt mycket kritik och kom så småningom att rivas.

Miljöförbättringar - kosmetika för problemområden

I allmän diskussion och i forskningsrapporter ställs ibland frågan om inte miljöförbättringar är kosmetika som bara skyler över problemen och som egentligen inte gör något åt de verkliga orsakerna till problemen (Folkesson 1980).

På ett sätt är detta riktigt. Människors drogproblem, störningar i bostadsområdet försvinner inte därför att det planteras fler buskar på gården. Människors problem hänger ju exempelvis i stor utsträckning ihop med förhållanden i arbetsliv, skola m m. Även om problemen visar sig i bostadsområdet på olika sätt.

På ett annat sätt är både frågan och svaret otillfredsställande. Många bostadsområden upplevs som sterila och torftiga, det känns inte roligt att ta hem gäster, det finns inget att göra där varken för barn eller vuxna. Det kan i många fall kännas förnedrande att bo i ett sådant område. Miljöförbättringarna kan göra både att områden ser trivsammare ut och att det finns lokaler och utemiljöer att vistas i, bedriva verksamheter i. Det kan vara en betydande höjning av människors välfärd. I våra områden är det nog rimligt att tolka data så (även om det inte heller ska överdrivas, de som exempelvis inte använder lokaler i Hasselbacken/Hällebäck har inte berörts speciellt). Kontakter som skapas ska heller inte glömmas bort.

Denna, tämligen positiva tolkning, ska ses i ljuset av att miljöförbättringarna varit omfattande i våra områden, deltagandet i planeringen har också varit delvis omfattande, kommunala insatser har påverkat bl a verksamheterna i lokalerna. Våra resultat pekar på att miljöförbättringar kan användas - tillsammans med andra insatser - för att förbättra förhållanden i bostadsområden.

Grannskapsarbetet

I alla de tre områden vi studerat har det gjorts insatser av typen grannskapsarbete. Det har inneburit att kommunalt anställd personal arbetat i områdena med att organisera verksamheter, med att stödja boendes organisering och insatser. Mål för arbetet har varit att få områdena att funge-

ra bättre i olika avseenden: bättre nätverk så att boende tillsammans ska kunna påverka sin situation, att problemkaraktären ska minska o s v. Resurserna för arbetet har varit relativt likartade. Ett par tjänster från social- och fritidsförvaltningar, lokal i respektive område samt begränsade verksamhetspengar.

Samtidigt finns också olikheter. I Stjärnhusen bedrevs först ett arbete med ungdomar och ensamstående mammor. Därefter satsade man på att driva planeringen av miljöförbättringar i området och organiserade en omfattande boendemedverkan i denna. När de fysiska förbättringarna var genomförda och kontaktkommittén tagit över avslutades grannskapsarbetet.

I Backa Röd fanns från början en aktiv kontaktkommitté som grannskapsarbetarna i stor utsträckning kom att arbeta för. Tillsammans organiserades verksamheter i området och speciellt när nya lokaler genom miljöförbättringar tillkom i området expanderade verksamheterna. När medlen för tjänstemännens insatser upphörde minskade också verksamheterna i omfattning.

I Hasselbacken/Hälleback (Stenungsund) stödde grannskapsarbetarna utvecklingen av verksamheter i området och till viss del också deltagandet i slutplanering och färdigställandet av en större lokal i området. I denna lokal samsas, som vi tidigare pekat på, både kommunala reguljära verksamheter liksom ideella och hobbyinriktade fritidsverksamheter. Grannskapsarbetarna stödjer en utveckling mot att de boende tar över styrning av allt mer i lokalen. Ett brukarinflytande är uppenbarligen på väg. Under våren 1985 stödjer och medverkar man också en ansats att via arbetsboksmetoden få igång ytterligare ändringar i bostadsområdets sätt att fungera.

Vilka slutsatser kan man då dra utifrån dessa grannskapsarbeten? Enligt vår mening dessa:

1. I de planeringsprocesser som skett har grannskapsarbetarna spelat en viktig roll för att organisera boendemedverkan i planeringen. Det gäller främst i Stjärnhusen, men även i Stenungsund (slutfasen, färdigställandet och arbetsboksansatsen våren 1985) och i någon mån Backa Röd.

Boendemedverkan i planering kräver omfattande insatser för att informera och för att utveckla arbetsformer som tillåter och uppmunt-
rar boende eller brukare att lägga fram åsikter och förslag. Det
tycks gälla för alla typer av planering (Wikfors 1984, Miller m fl
1982) och har rimligen sin grund i att människor är ovana i att
delta i planering, att planeringsprocesser är svåröverblickbara
och i många fall också svårförutsägbara. När det gäller den typ
av bostadsområden som vi sysslat med tillkommer också att många
människor är fientliga mot myndigheter och bostadsföretag och ofta
misstror möjligheten till förbättringar. Allt detta gör att männi-
skors medverkan i planering förutsätter att de som organiserar
planeringen kan arbeta lokalt, bygga upp kontakter och stödja an-
satser till brukarorganisering.

Organiseringen av brukarmedverkan i planering kan ske på många olika
sätt och det är inte nödvändigt att det är grannskapsarbetare som
håller i den. Våra erfarenheter pekar dock på att grannskapsarbeten
har stora förutsättningar för den typen av arbete. De har kontakter
i bostadsområdet från andra verksamheter och de är inriktade på att
stödja krav och intressen som boende har. Arbetet sammanfaller också
i hög grad med Socialtjänstlagens intentioner rörande socialtjänstens
medverkan i samhällsplanering.

2. Omvänt kan man också säga att grannskapsarbetet kan utvecklas
genom att man arbetar med planeringsfrågor. I alla de tre områden
vi studerat var behoven av att ändra områdena i fysisk mening på-
tagliga. Trots initialsvärigheter är det frågor som intresserar
människor och grannskapsarbetarna har en meningsfull uppgift i att
underlätta så att människors önskemål och krav kan komma fram.
Planeringsarbetet, nya lokaler o s v är i sin tur också viktiga
förutsättningar för kontakter och organisering i bostadsområdet.
Allt detta sammanfaller med intentioner som ligger i grannskaps-
arbetets syften att förbättra förhållanden i bostadsområdet.

3. I alla tre områdena har grannskapsarbetarna organiserat eller
stött organiserandet av fritidsverksamheter av olika slag. Som re-
gel har verksamheterna letts av frivilliga (eller som i studiecirk-
lar betalda ledare).

Verksamheterna har stor omfattning i Stenungsund (2/3 av de boende har exempelvis besökt den lokala gården), har haft stor omfattning i Backa Röd, medan den har varit relativt liten i Stjärnhusen. De som deltagit är i stort sett positiva och det är rimligt att påstå att verksamheterna betytt en hel del för människor i områdena både på det sättet att man haft trevligt, lärt sig något och att det skapat nya kontakter. I Stenungsund anger exempelvis 13 % av de boende att de egna kontakterna ökat som en följd av verksamheterna.

Jämfört med tidigare studier av grannskapsarbeten (Olsson 1979) pekar ovanstående på att i varje fall verksamheterna i Stenungsund haft en ovanligt stor omfattning. Satsningen på en stor lokal där många olika verksamheter kan samsas har uppenbarligen varit lyckosam.

Grannskapsarbetarna har i mycket liten utsträckning själva lett fritidsverksamheten. Ändå verkar det som om de har stor betydelse för att de kommer till stånd. Och - som i Backa Röd - när grannskapsarbetarna slutar minskar verksamheterna helt klart. Förmodligen är det stödet till att organisera verksamheter, kontakter med myndigheter och andra som gör grannskapsarbetarna betydelsefulla som igångsättare.

4. I alla tre områden har man stött en organisering av de boende med målet att denna organisation både ska ta till vara de boendes intressen och driva vidare verksamheter som de boende är intresserade av.

I Stjärnhusen ledde det till att en kontaktkommitté bildades som så småningom tog över ansvar för lokaler och annat. I Backa Röd arbetade grannskapsarbetarna i stor utsträckning för och tillsammans med områdets kontaktkommitté som uppenbarligen stärktes av samarbetet. I Stenungsund har man arbetat på att utveckla en organisation av frivilliga som ska ta över ansvar för lokaler och dess verksamheter. Det är ännu för tidigt att säga hur det kommer att lyckas men utgör onekligen en intressant ansats till brukarinflytande.

I det här sammanhanget finns det anledning att anknyta till en av de viktigare idéerna i grannskapsarbete, nämligen tanken om att

grannskapsarbetet ska vara ett projekt som är tidsbegränsat till 3-5 år, vartefter grannskapsarbetarna ska dra sig bort. Då ska den lokala organisationen vara tillräckligt stark att den kan ta över och driva verksamheterna vidare.

De mesta erfarenheterna pekar på att detta är en tvivelaktig tankegång. Visserligen finns som regel en organisation när grannskapsarbetarna lämnar området. Ofta lever den kvar, men med betydligt reducerade insatser och verksamhet som i Backa Röds fall. Det är uppenbart svårt att driva omfattande verksamheter utan stöd från anställd personal.

Visserligen kan man säga att det finns exempel på föreningsstyrda fritidsgårdar med omfattande verksamheter och att det pekar på att det går. Men de verksamheterna är som regel inte öppna och rekryterar specialintresserade från stora upptagningsområden - och har ofta genom sin storlek betydande kommunalt stöd.

Breda verksamheter, öppenhet för alla kategorier, områden som delvis har problemkaraktär och stor omsättning på människor är anledningar till att den typ av organisationer och verksamheter som vi ovan behandlat har svårt att i längden fungera helt på egen hand. Om det positiva som grannskapsarbete fört med sig ska fortleva krävs också - menar vi - fortsatta insatser av grannskapsarbetare. Kanske inte i samma omfattning som under uppbyggnadsskedet - men en hel del måste ändå få vara kvar.

Har bostadsområdena ändrat karaktär?

När vi i de föregående avsnitten sökt summera vad insatserna i de tre bostadsområdena inneburit har bedömningarna i stora drag varit positiva. Det finns starka skäl till det:

- Gårdsmiljön har blivit markant bättre i Stjärnhusen
- Verksamheterna i Stenungsund och tidigare i Backa Röd har varit omfattande. Lokalen i Stenungsund är ett lyckat exempel på områdeslokal och där finns lovande ansats till brukarinflytande
- Inte obetydliga grupper bland de boende (11 % i Backa Röd, 13 % i Stenungsund, 25 % i Stjärnhusen) uppger att de

egna kontakterna med andra människor i området förbättrats i samband med insatserna där.

- Majoriteten bland de boende i alla tre områdena anser att insatserna varit positiva samt att insatserna gjort att situationen i området blivit bättre (I Backa Röd och Stenungsund är dock stora grupper antingen indifferent eller anser att insatserna inte haft någon betydelse)

Det ovanstående pekar alltså på förbättringar. Vill vi ytterligare markera den positiva sidan kan vi notera att majoriteten av boende i alla tre områdena tycker att de har ett bra boende där.

Samtidigt måste vi dock påpeka att det finns betydande problem i alla tre områden. Där finns relativt stora grupper som inte trivs, ännu större grupper som anger sociala störningar (fester, buller, fylleri o s v) som problem. Rörligheten är hög i områdena och trots att kontakter förbättrats är fortfarande stora grupper helt utan kontakter i området. De sociala störningarna har inte heller kunnat bemästras genom att människor känner varandra i större utsträckning. Kort sagt, områdenas problem- och genomgångskaraktär finns i stor utsträckning kvar, insatserna har inte lyckats ändra på detta förhållande.

Vi tror sammanfattningsvis att det är viktigt att i en nyanserad bild framkalla
dels att problemkaraktären finns samtidigt med att boendet fungerar bra för stora grupper
dels att det skett betydande förbättringar genom insatserna samtidigt som den problemkaraktär som i stor utsträckning föranlett insatserna i områdena inte försvunnit.

Det är svårt att säga vad som skulle skett i våra tre områden om inga insatser hade gjorts. Det troliga är ändå att problemen hade ökat, förfallet likaså och att vi fått en förslumningsprocess likartad den som inträffade i många innerstadsområden när dessa gick mot sanering (Björnberg m fl 1979). (Kanske kan ökningen av problem i Backa Röd under de allra senaste åren delvis tillskrivas att verksamheterna där minskat). Det är en rimlig bedömning att de beskrivna insatserna i de tre områdena har varit verksamma för att förhindra en sådan utveckling. Och att skälen till att så få av våra problemområden i förortererna ändå har utvecklats till områden med slumkaraktär ligger i den aktivitet och de insatser som myndigheter, bostadsföretag och organisationer har satsat på .

Varför har då inte problemkaraktären kunnat ändras mer i grunden?

Uttryckt på ett annat sätt än här ovan kan vi säga att de insatser som gjorts inte har lett till att områdena fungerar som grannskap i den mening vi angett i kap (3). Stora grupper står utanför kontakter i området, kontakter är inte tillräckligt omfattande för att man tillsammans ska kunna etablera en social kontroll som skapar lugn och trygghet. Man har svårt att gå samman och lösa gemensamma problem i områdena o s v. Lokal offentlighet, av den typ vi också angett i kap (4) saknas. Det är svårt att hitta mötesplatser och verksamheter där människor kan träffas eller enbart röra sig utan krav på att utträtta något speciellt, men där ändå mötena med andra människor ger utbyte och omväxling.

Än en gång, det gäller att inte överdriva. Det finns ansatser till grannskap och lokal offentlighet i alla tre områden, och det finns delar av områdena som har detta i större utsträckning än andra. De insatser som gjorts har också stärkt dessa tendenser. Stjärnhusens gårdsmiljö har exempelvis under sommarhalvåret en prägel av lokal offentlighet med mycket människor som utnyttjar gårdarna på olika sätt. Allt detta måste påpekas varje gång vi diskuterar bristerna i områdena.

Till dels kan man nog påstå att bristen på grannskap och lokal offentlighet i våra områden är en del av en historisk utveckling som är generell för hela samhället. Grannar har under 1900-talet och kanske speciellt under efterkrigstiden blivit en allt mindre viktig del i människors liv. Det sammanhänger med välfärdstillväxten som gjort människor mer oberoende av varandra. Vi behöver inte längre varandra för att tvätta, värma bostäder eller roa oss - i varje fall behöver vi inte våra grannar för att göra detta (Olsson 1979). Vi köper som individer varor och tjänster på en marknad och vi får som individer eller familjer service av olika slag av kommunala eller statliga organ. Med denna materiella och organisatoriska förändring av samhället har också följt en ändring i idealbidning. Individualisering, d v s att glädjeämnen och problem ska mötas och lösas av varje enskild människa är en viktig del av utvecklingen.

Till dels kan man nog också påstå att bristen på grannskap och lokal offentlighet i våra områden är specifika i den meningen att villaom-

råden och äldre områden har mera av detta. Och att våra områden har en situation som är likartad åtskilliga andra förortsområden med flerbostads, hus från 60- och 70-talet. Förutsättningarna för grannskap och lokal offentlighet har varit dåliga i denna typ av områden. De är storskaliga med få mötesplatser, svåröverblickbara. De saknar verksamheter och arbetsplatser. De boende saknar inflytande över sin miljö, fastighetsförvaltningen är oftast specialiserad och stordriftsinriktad.

När den värsta bostadsbristen var över i början på 70-talet och egna hemsboendet blev ekonomiskt möjligt för allt större grupper, dränerades områdena på de ekonomiskt resursstarkare grupperna och barnfamiljerna. I ökad omfattning flyttade och flyttades både problemgrupper och ungdomar in. Grupper som, om det är stora i ett område, gör att det är svårt att få ett grannskap att fungera. Problemkaraktären och genomgångskaraktären på våra och många andra likartade områden utvecklades.

Det är uppenbart att de insatser som gjorts påverkat en del av områdets förutsättningar för grannskap och lokal offentlighet. Den fysiska miljön har förbättrats, verksamheter har tillkommit, människor har sett att det går att påverka och förändra. De resultaten har vi pekat på här ovan.

Samtidigt har det inte skett några förändringar i andra avseenden. Problemgrupper fortsätter liksom ungdomar att komma in, inflytandet över området är mycket begränsat, arbetsplatser saknas och den fysiska miljön har kvar sin huvudsakliga karaktär. Om ansatserna för att förbättra våra områden ska nå längre än vad vi kunnat konstatera måste också dessa förhållanden angripas. Om detta skriver vi i nästa kapitel.

Kapitel 9 FÖRORTERNA - EN AVSLUTANDE DISKUSSION

I föregående kapitel har vi summerat insatserna och den betydelse de haft i "våra" områden. Vi har i stora drag pekat på positiva effekter samtidigt som vi säger att problem- och genomgångskaraktären finns kvar där. Uttryckt på ett annat sätt kan vi också säga att områdena inte i tillräcklig utsträckning fungerar som grannskap med kontakter och gemensam kapacitet att lösa problem och hålla störningar inom rimliga gränser. Det lugn och den trygghet i bostadsområdena som vi menar att en majoritet av de boende vill ha saknas till viss del.

Å andra sidan finns inte heller det rörliga och intensiva liv på gator och uteplatser som vi kan förknippa med begreppet stadsliv. Ett sådant liv som åtminstone en del av de boende skulle önska sig, främst då ungdomar. Bristen på ett sådant liv gör att en del tillbringar inte bara arbetstid utan också större delen av sin fritid någon annanstans. Bostaden blir en sovplats och bostadsområdet vägen till och från sovplatsen - lite förenklat uttryckt.

Vi tror av skäl som vi tidigare redovisat att grannskapsidealet i en modifierad form (se kap 4) är rimligare än stadslivsidealet att utgå från när vi diskuterar situationen i våra förorter nu och i framtiden. Men innan vi tar oss an grannskapsfrågan ska vi ändå pröva möjligheterna i stadslivsidealet. Vi kommer då att diskutera förorterna i en mer generell mening än enbart "våra" områden.

Stadslivet - en möjlighet för förorten?

För att ett varierat och intensivt stadsliv ska uppstå krävs att vissa förutsättningar uppfylls. Främst då när det gäller fysisk miljö och verksamheter. Vi ska diskutera några viktiga sådana:

1. De flesta förorter är ur trafiksynvinkel byggda som slutna enheter där genomgångstrafik leds utanför förorten eller bostadsområdet. Trafik till förorten leds in i de bostadsfickor som besöket gäller, andra delar passeras sällan. Detta gäller både motor- och gång- och cykeltrafik. Stadslivsidealet kräver genomströmning av människor. Rutnätsmönster av den typ som finns i innerstäderna anges ofta som en bra förutsättning härvidlag. Frånsett problem med avgaser och

buller skulle det krävas stora förändringar i gatunätet och huskroppar (som ju ofta är byggda i anslutning till gatorna) och gårdsrum innan förorten tillnärmelsevis kan uppfylla stadslivsidealets krav i det här avseendet.

2. Stadslivsidealet utgår från en stad som hänger ihop bebyggelsemässigt. Förorterna är ofta byggda som slutna enheter separerade från varandra inte bara av genomfartsleder utan också av grönområden och industriområden. Bostadsområden inom en förort är delvis på samma sätt separerade från varandra. Stadslivsidealet skulle alltså kräva att staden byggdes ihop, att "mellanrummen" inom och mellan förorterna fylldes ut, att gränserna mellan den gamla och nya staden försvann. Det skulle innebära en mycket omfattande byggnation och förtätning i förhållande till nuvarande struktur.
3. Stadslivsidealet kräver att många och olikartade verksamheter blandas i området i fråga. Till ett förortsområde skulle behöva komma tillverkning, butiker av olika slag, utbildning, administration, teater, bio m m. Och verksamheterna skulle behöva spridas i området, inte centraliseras till ett enda torg.

I och för sig finns redan en del av detta i många förorter idag (Vårberg 1984) men omfattningen är ringa och ligger långt från att frambringa det liv och rörelse, spänning och omväxling som stadslivsidealet frammanar. Lokaler och transportmöjligheter skulle säkert behöva skapas och utvecklas för att fler företag skulle lokalisera sig till förorter. Kommunala myndigheter skulle behöva decentralisera och flytta ut verksamheter, kulturella verksamheter stöttas osv.

4. Stadslivsidealet kräver sin befolkning. Dels i en mer kvantitativ mening: stadslivet bygger på att många rör sig i området, att det finns underlag för service och kulturella verksamheter. Det kräver nog avsevärd förtätning i många förorter både för att öka antalet lägenheter och för att kompensera bortfallet till lokaler för verksamheter av det slag som nämnts ovan.

Dels krävs också en befolkning som vill bo och leva i någorlunda överensstämmelse med stadslivsidealet. Idag är det, som vi tidigare framhållit, främst bland ungdom och inom mellanskiktet "stadsälskarna" förekommer:

de som vill leva utelivet, delta i kulturella verksamheter, gå på café och restaurang osv. Enbart en ungdomsstad är ur många synvinklar orimlig - men kanske går utvecklingen mot att allt fler ser stadslivet som önskvärt och att också förorterna kunde fyllas med dessa (här finns naturligtvis också ett samspel mellan möjligheter och värderingar: om möjligheterna till stadsliv ökar kanske allt fler upptäcker dess fördelar och dras till det. I så fall kommer det att öka det stadsliv som levs både kvantitativt och kvalitativt. Och om stadslivet ökar så....).

Det är uppenbart att den genomgång av förutsättningar för stadslivet som vi gjort pekar på att det krävs mycket stora förändringar i förorterna för att det skulle uppstå något slags stadsliv där:

1. Trafik och övrig bebyggelse skulle kräva mycket stora och dyra förändringar.
2. Förtätningar i icke-attraktiva områden (där i en del fall tomma lägenheter är stora problem) måste vara ett stort ekonomiskt vågspel.
3. Verksamheter (tillverkning, service osv) räcker inte till för alla områden. Om förorterna skulle begåvas med innerstadens täthet i det här avseendet, vilket i sig redan det är en otrolig tanke, skulle övriga stadsbygden vara helt utarmad på verksamheter.
4. De boende i existerande förorter skulle i mycket stor utsträckning vara motståndare till den här typen av utveckling. Förtättningsstudier (Bogsjö och Nilsson 1983) anger att förtätning inte är populärt. Som vi tidigare framhållit är också grannskapsidealen med lugn och ro mer vanliga hos boende i förorter. Stor övertalningsförmåga hos de som driver stadslivsidealen och/eller lyckade exempel att hänvisa till skulle nog krävas för att få någorlunda stora grupper positiva.

Om sålunda stadslivsidealen knappast ter sig realistiska för förorterna generellt är kanske förhållandena annorlunda om vi tittar på enskilda förorter eller delar av dessa. Där kan vi hitta exempel som ligger nära den gamla staden, så att det inte skulle kräva så mycket för att bygga ihop förorter med till viss del stadsmässig struktur på hus, gator och gårdsrum (Mattsson 1985) där en förstärkning av det stadsmässiga inte är alldeles orimlig.

Bland "våra" tre områden är Stjärnhusen ett område där det stadsmässiga inte är alldeles främmande. Det ligger nära den stora centrumbildningen Frölunda centrum, är inte avskuret därifrån eller från angränsande områden, ligger i ett totalt sett attraktivt område för stora grupper o s v. Även om motståndet från boende skulle vara stort så skulle också en hel del av de boende kunna vara positiva till en stadslivsutveckling.

Så - även om en generell utveckling åt stadslivshållet ter sig orimlig vore det kanske bra med försök och ansatser åt det hållet i en del förorter (eller delar därav). Det finns uppenbarligen variationer i intresse och förutsättningar som på det sättet kanske kunde tas till vara.

Grannskapet och dess förutsättningar

Vi har tidigare argumenterat för att grannskapsidealet är en rimligare utgångspunkt för de flesta förortsområden än stadslivet. Vi har därvidlag pekat på den gamla arbetarklasstraditionen med dess kollektivitet, erfarenheter från de aktivas strävanden i kontaktkommittéer och andra verksamheter, de sociala störningarna som upplevs som det stora problemet i de flesta problemområdena o s v. Allt detta, som vi nu inte ska utveckla vidare, menar vi talar för att människor i stor utsträckning vill bo i grannskap. Inte som den enda eller dominerande sociala enheten i deras liv, men ändå som något. Vi har tidigare använt begreppet det modifierade grannskapet för att inte leda tankarna till en idé om ett slutet och totalt grannskap, ett samhälle i miniatyr.

Grannskapet skapas av människor - och det är inte helt förutsägbart hur människor kommer att agera i en situation. Den många gånger ställda frågan om det går att bygga för gemenskap (Hjärne 1985, Saarkoppel och Selander 1969 som exempel) illustrerar osäkerheten i vad det egentligen är som gör att människor tar kontakt med varandra. Omväxlande har svaret ställts negativt: bygga för gemenskap är en myt (Saarkoppel och Selander 1969), respektive positivt: det går att bygga för gemenskap (Bomässan 1985 har detta som ledande tanke och motto).

Den rimliga hållningen, som vi tidigare pekat på, är att exempelvis fysisk struktur utgör en förutsättning för människors agerande. En del av förutsättningarna ligger alltså i den fysiska miljön, andra i vilka verksamheter som etableras i bostadsområdet, vilka problem som är gemensamma för de boende där, vilka grupper av människor som bor där o s v. Och en del av

förutsättningarna finns i samhällets sätt att fungera: bostadspolitik och bostadsmarknad, individualistiska eller kollektivistiska strömningar - för att nu ta några exempel.

Vi kan - via forskning och erfarenheter av annat slag - identifiera dessa förutsättningar och framhålla vad har fungerat bra eller mindre bra i förhållande till grannskapet. Det innebär inte att vi fastställer lagliknande samband utan snarare att vi kan säga: under de här förhållandena finns det goda förutsättningar för att ett grannskap (eller för den delen, stadsliv) ska utvecklas.

Innan vi går in på ytterligare översiktliga resonemang om grannskapet och dess förutsättningar ska vi något mer ingående diskutera ett par viktiga förutsättningar och problem för förorten och grannskapet, nämligen befolkningen och verksamheterna i förorten.

Befolkningsfrågan

Vilka människor som bor i ett område är onekligen centralt för hur det kommer att fungera. Vi har tidigare pekat på några drag i utvecklingen av "våra" områden: ungdomsgrupperna som växer relativt sett, allt färre barnfamiljer, problemgrupperna som kanske inte växer men ändå är betydande inslag. Tillgänglig statistik anger att detta - i varje fall när det gäller barnfamiljerna och ungdomarna - är en generell utveckling i flerbostadshusen i förorterna (Lindén-Thelander 1985). Vi ska därför utveckla dess innebörd.

a. Ungdomsproblematiken

Vi ska beröra två sidor av denna. Den första är gängebildning och uteliv i bostadsområdet. I "våra" områden (mest och tydligast redovisat i avsnittet om Stjärnhusen) har det funnits mer eller mindre fasta ungdomsgång i åldrarna 12-20 som fört ett uteliv i området som varit besvärande och hotande för omgivningen. Ungdomsgången har varit en av de viktigaste anledningarna till att områdena beskrivits som problemområden och att myndigheter gått in med insatser.

Ungdomarna har i varierande omfattning vandaliserat, gjort inbrott, använt källare och trappuppgångar som sina utrymmen, missbrukat droger, bråkat och hotat. Och folk i områdena har inte hittat något sätt att för-

hindra problemen, ofta har man kallat på insatser från polis, bostadsföretaget eller socialbyrån. Periodvis har den här typen av problem varit akuta i stort sett i alla förortsområden som haft problemkaraktär.

I stor utsträckning är de här fenomenen klasspräglade. De är en del av arbetarklassungdomens uteliv på gator, torg och parker. Delvis som en följd av brist på utrymme i de egna hemmen men också i en livsperiod av relativ frihet och funktionslöshet innan vuxenlivets krav tar över. Tidiga skildringar av huliganerna i England, en så småningom omfattande litteratur och mängd filmer ("The Dead End boys", USA 1937 och "Vägen till livet" Sovjetunionen 1931 kan nämnas som exempel) pekar både på företeelsens internationella utbredning, dess klasskaraktär och samhällets behov av att reglera den. Framför allt från USA kommer från 1930-talet och framåt en rad studier och teorier om gäng och gängkultur - varför gäng uppstår, dess avvikande karaktär osv (Hauge 1968, Israel 1964). Borgarklassen och medelklassen organiserar istället ungdomstiden för sina barn: studier för kommande yrken, sport och umgänge för fritiden bl a för att gatan skulle undvikas.

Troligen har det varit så att ungdomens uteliv inte uppfattats lika problematiskt bland arbetarklassens vuxna som i övriga samhället. Dels hade man egna erfarenheter. Dels fanns i arbetarklasstadsdelar i stor utsträckning ett grannskap med social kontroll som klarade av ungdomarna, i varje fall när de höll till i den egna stadsdelen.

Att den fria arbetarklassungdomen tidigt uppfattas som ett problem och hot kan vi förstå av lagstiftning kring ungdomsbrottslighet, framväxt av arbetsstugor och hemgårdar efter sekelskiftet. Men det är egentligen först efter andra världskriget vi ser mer omfattande samhälleliga åtgärder. Ungdomsgårdar och fältarbete (fältassistenter) ökar kraftigt. Först uppträder de i centrala delar av större städer. Senare, följande arbetarklassens bösättningsmönster, sprids företeelserna allt mer utåt mot förortsområdena. Utvecklingen följer dock inte bara ett bösättningsmönster. Den tar fart när grannskapet som social enhet börjar försvagas, när arbetarklassens vuxna inte längre förmår uppehålla den kollektiva sociala struktur som tidigare fanns. Och när ungdomstiden genom allt längre utbildning förlängs och ungdomens nyttighet (funktion) i samhället allt mer minskar.

Det ovanstående har varit en historisk framställning för att ge utgångspunkter och bakgrund. Den är historisk också i den meningen att vi idag

kan se tendenser till en annan och ny utveckling. Gängen och utelivet i bostadsområdena har påtagligt minskat sedan slutet på 70-talet. Det är en erfarenhet från våra områden (tydligast i Stjärnhusen) och det stämmer med beskrivningar från många andra förortsområden. Riktigt varför detta skett eller hur det gått till är inte helt klart, men antagligen ligger det en hel del i följande förklaringar:

1. Ungdomarna har flyttat sitt uteliv till andra ställen

- a) Ätminstone i de större städerna har de egna bostadsområdena mist sin attraktion till innerstadens stadsliv. Det omväxlande gatulivet, restauranger och fik, bio och affärer lockar uppenbarligen allt fler ungdomar. Speciellt kvällstid och över helgerna, men också annars är ungdomar en mycket påtaglig och dominerande grupp.
- b) Videoutvecklingen har inneburit att många ungdomar har flyttat sitt uteliv med kompisar hem till någon av dessa.
- c) Ungdomsgårdar, SIA-skola m m har skapat utrymmen för ungdomar där viktiga fritidsintressen som musik och sport kan utövas.

2. En ny livsstil har växt fram bland ungdomar

Frisk - Sundhet - Sportighetsidealen verkar ha ökat kraftigt bland ungdomar. Allt fler tar avstånd från droger vilket vi tydligt kan se i tillgänglig statistik (CAN 1985). Jogging och gympaidealen (med vidhängande modeklädsel) har också spritt sig nedåt i åldrarna. Helt klart stämmer dessa skötsamhetsideal dåligt med de gamla gängens drogbruk och bråkighet.

3. Familjerna har stärkt sitt grepp över ungdomars verksamhet

Det mönster av organiserande av ungdomars skolgång och fritid som länge varit vanligt i borgarklass/medelklass har förmodligen spritt sig i allt större utsträckning till arbetarklassen. Det har skett på samma sätt som en hel del andra idéer och vanor spridits uppifrån och ner i samhället (Frykman och Lövgren 1979), via massmedia, kontakter med skola och andra institutioner. Det har skett också därför att många oroats över sina barns situation, grannskapets bristande kapacitet osv. Och bättre resurser (bil, pengar, fritid m m) har tillåtit ett organiserande.

Vilken omfattning denna tendens har vet vi inte men det kan vara så att en mycket betydande kulturell förändring håller på att ske.

4. Stat och kommun har stärkt sitt grepp över ungdomars verksamhet

I Sverige har under de senaste åren mycket omfattande insatser gjorts mot ungdomsarbetslösheten (ungdomslag, ungdomscentra osv). I skolan har SIA organiserat mer av barn och ungdomars fritid, föräldrar knyts allt närmare till skolan. Och troligen finns en allmän utveckling (eller tillbakagång) till mer läxor och plugg, som också kräver sin tid och sina insatser av ungdomarna.

Det är påtagligt hur Sverige i stort sett saknar ungdomskravaller, husockupationer och ungdomsrörelser som går utanför samhällets uppställda ramar. I de flesta västliga industristater förekommer sådant (Werner 1985). Det är kanske inte orimligt att förknippa skillnaden bl a med dessa insatser för att dra in ungdomar i verksamheter och i samhället.

Med det ovanstående har vi inte velat säga att alla ungdomsproblem är borta. Det vi beskrivit är tendenser. Styrkan och varaktigheten i dessa kan man vara osäker om. Delvis finns det säkert också en slags konstans i konflikter och motsättningar mellan generationerna som bygger på olika erfarenheter och ungdomars frigörelsebehov.

Vi kan också se från exempelvis Stenungsund hur svårt generationerna har att mötas. Hur ungdomar bara genom att vara i lokalen, röra sig där, provocerar vuxna, som tycker att ungdomarna borde göra något vettigt, vill att det ska organiseras kring dem, att föreningar och fritidsförvaltningen bör gripa in osv.

Vi tror det är viktigt att ungdomar kan få en plats både i lokaler och verksamheter i bostadsområden, även om det inte är så att ungdomar bara behöver vara hänvisade dit. Vi menar att det finns behov dels av utrymme och verksamheter som är ungdomarnas egna. I ungdomsdiskussionen förs ibland begreppet "frirum" upp för att beteckna en situation där ungdomar kan vara fria, kan utifrån idéer och önskningar som är specifika för deras situation utveckla något eget.

Men vi menar också att generationerna måste mötas i gemensamma utrymmen och verksamheter - och inte bara överlämnas till lärare, fritidsledare och andra professionella grupper. På den sidan finns mycket kvar att utveckla, troligt är ändå att områdesverksamheter och områdeslokaler kan fungera som utgångspunkter för en utveckling där generationer möts.

Ungdomsproblematiken har en annan - minst lika viktig sida - i ungdomsdominansen i boendet. I "våra" områden utgör ungdomar i åldrarna 16-25 år mellan 1/5 och 1/4 av befolkningen. Det är nästan dubbelt så stor andel som finns i dessa åldrar i normalbefolkningen. Andelen har ökat tydligt från början av 1970-talet. Ungdomarna bor ensamma eller samboende, oftast utan barn.

Ungdomsdominansen i förorter med flerbostadshus är likartad i hela landet (Boende 1985). Ökningen skall nog tillskrivas både att ungdomar relativt tidigt lämnar föräldrahemmet - även om det under de allra senaste åren verkar ha blivit en dämpning av detta (Lundberg och Modig 1984). Förortsområdenas flerfamiljshus är också vad som i stor utsträckning står till buds som första bostad nu när äldre omoderna bostäder minskat kraftigt i samband med saneringar.

Ungdomsdominansen har betydelse för hur bostadsområdena fungerar. 16-25 årsåldern är i stor utsträckning en rörlig period i människors liv. Man utbildar sig, prövar arbeten, partners och - bostad. Man är ofta intresserad av ett rörligt liv. Som vi påtalat tidigare är stadslivsidealet något som ligger nära många unga människors idéer om hur de vill leva - åtminstone under en period i livet. Det här innebär att en liten del av åldersgruppen är intresserad av grannar och bostadsområdet de bor i. Det är en tillfällig anhalt. Man är inte villig att satsa på relationer eller verksamheter där man bor. Vi kan exempelvis se att den här åldersgruppen är underrepresenterad i verksamheter i "våra" områden.

I detta relativa oberoende av bostadsområdet ligger också att det finns lite av spärrar mot att störa sina grannar på olika sätt. Det är störningar av typen hög musik, TV och video sent på kvällar och nätter, fester som också är sena, att man inte gör rent efter sig i tvättstugan o s v. Oftast har detta inget med sociala problem att göra utan snarare att man inte inser eller inte bryr sig om vilka konsekvenser störningarna har för andra människor. Man vill leva fritt, oberoende och man vill pröva de möjligheter som står till buds.

Utvecklingen under de senaste årtiondena av stereoapparater vars basljud inte ens det mest välisolerade hus förmår dämpa (Kihlman 1983, ökningen av videoapparater och hushållsmaskiner (tvätt t ex) är nog rätt väsentliga förutsättningar för att den här typen av störningar blivit mer frekvent. Och ungdomar utan speciellt mycket relationer i och till området står troligen för rätt mycket av detta.

Alltså - när ungdomsgruppen blir stor och dominerande i ett bostadsområde då blir det också svårt att upprätthålla rimliga normer i avseenden som vi ovan pekat på. Utvecklingen verkar i allt större utsträckning gå åt det hållet idag. Inte därför att så många ungdomar vill bo i den här typen av områden (en del vill det) utan därför att det går att få tag i bostad där för den som har lite pengar och inget att byta med. I områden med tomma lägenheter kan vi också se ungdomserbjudanden (lån, rabatter osv) som ytterligare förstärker tendensen.

Vi tror - som framgår ovan - att det här är en tveksam utveckling som i längden får bostadsområden att fungera ännu sämre. Det är en viktig uppgift både för kommuner och bostadsföretag att sprida ungdomsboendet.

b. Problemgrupperna

Under rubriken problemgrupper samlas ofta ihop en tämligen heterogen grupp människor: missbrukare, folk med mentala störningar, kriminellt belastade, arbetslösa, människor med ekonomiska problem osv. Socialstatistik brukar få ange uppskattningar av problemgruppernas storlek. I "våra" områden, liksom i andra förortsområden med flerbostadshus, ligger siffrorna en bra bit över genomsnittet. Inte minst andelen ensamföräldrar som får socialbidrag torde dra upp siffrorna.

Ganska stora delar av "problemgrupperna" utgör inga direkta problem för andra människor i bostadsområdet - de stör inte, eller fungerar inte speciellt avvikande från gängse normer. Men en del gör det, och när människor exempelvis med missbruksproblem blir många i ett område leder det till direkta störningar både i lägenheter och ute på gårdar. Det blir svårt att hävda gemensamma normer som någorlunda sätter ramar för människors uppförande.

Till detta ska också läggas en sekundär effekt. Störningar av ovanstående slag har liksom ungdomsgängens uteliv ett starkt samband med ett bostadsområdes rykte och attraktivitet. I en undersökning av bostadsområdets bedömda attraktivitet i våra tre storstäder fann man ett starkt negativt samband mellan andel socialhjälp och områdenas attraktivitet (Bergenstråhle 1983).

Kanske kunde man tänka sig att grannskapsarbete (som ju ofta har en socialförvaltning som part i arbetet) skulle kunna göra en hel del åt dessa problem.

Men grannskapsarbete är till huvuddelen förebyggande till karaktären. Genom verksamheter och andra insatser vill man få bättre kontakter mellan människor, nätverk och organisationer som klarar av att handskas med problem av olika slag. I det arbetet finns många exempel på att t ex ensamstående mammor har kunnat förbättra sin situation. Men få exempel på att människor med tunga missbruksproblem påverkats. Det är nog en rimlig bedömning att de oftast kräver större insatser för att kunna förändra sitt liv.

Vi uppfattar att det finns två linjer att driva i förhållande till "problemgrupperna". Dels en bostadspolitisk linje som handlar om att i större utsträckning sprida grupperna, inte låta dem i sin helhet belasta en begränsad del av bostadsbeståndet. Kanske erbjuder Bostadsanvisningslagen möjligheter i det här avseendet även om den inte verkar ha varit så framgångsrik hittills. Det är heller inget lätt problem att handskas med. Människor med problem kommer ofta i situation att de snabbt behöver lägenhet och de har ofta lite pengar och kontakter som kan ge dem lägenhet i andra och mer attraktiva områden. Fastighetsägare och grannar värjer sig ofta, därför blir redan existerande problemområden sista utvägen. Det är ändå viktigt att driva spridningslinjen, det är en av de viktigaste förutsättningarna för att få förortsområdena att fungera någorlunda hyggligt. Och det är viktigt därför att relativt ofta förs den motsatta tanken fram: samla ihop de störande till några områden och låt dem bo där. Det är ett förespråkande av en slumutveckling liknande den som funnits före sanering i våra innerstadsdelar. Grupper av missbrukare dominerar ofta de områdena. (Björnberg m fl 1979). Den utvecklingen var både inhuman och förstärkte säkert för många den sociala misären.

Dels finns en mer behandlingsinriktad väg att gå som säkert i större utsträckning kunde använda lokala resurser och nätverk. Ett behandlingsarbete som återfinns i bostadsområdet och som kunde använda grannskapsarbete och andra verksamheter i området för att knyta t ex missbrukare till andra människor och intressen. Men den typen av arbete kräver nog, som vi ovan sagt, avsevärt större insatser än vad som kan rymmas inom vanliga grannskapsprojekt.

c. Barnfamiljerna

Som vi nämnt flera gånger minskar barnfamiljerna i våra områden, liksom i förortsområden med flerbostadshus generellt. Och bland barnfamiljerna minskar tvåföräldrafamiljen sin andel. Av mer detaljerad statistik om våra områden framgår att andelen barn är relativt hög fram till 3-4 årsålderna men

att det därefter sker en kraftig minskning. En rimlig tolkning av detta är att barnfamiljer i stor utsträckning flyttar när det börjar bli aktuellt att släppa ut barn ensamma på gården och inför förskole- och skolstart. Då söker man sig till lugnare och tryggare områden där miljön är lättare att överblicka och kontrollera. Bristen på större lägenheter och det egenägda husets relativt sett inte alltför höga kostnader är säkert också faktorer av betydelse.

Barn är viktiga i ett områdes liv. De ger ofta gårdarna rörelse och mänsklighet. De betyder mycket för kontakterna i ett område (Gillwik 1975). Barnfamiljerna är ofta drivande för förbättringar i området bl a genom att de i hög grad är beroende av hur området fungerar.

Vi menar att det är viktigt att andelen barnfamiljer behålls och ökar i "våra" områden (liksom i andra likartade). För att åstadkomma detta tror vi att följande typer av åtgärder är viktiga:

1. Det behövs fler stora lägenheter. Idag är 3-rumslägenheten som regel dominerande. Ibland extremt som i Stjärnhusen med dess enda lägenhetstyp. 3-rummarna utgör stor del av tomma lägenheter i lägenhetsbeståndet.
Både resultat från saneringar (Lundberg och Ström 1979) och från nybyggda områden (Hjärne m fl 1984) pekar på att lägenhetsfördelningen har stor betydelse för befolkningssammansättningen.
2. Gårdarna måste göras trivsamma för både barn och föräldrar.
3. Det måste bli såpass god ordning i områdena att föräldrar känner trygghet att släppa ut barn där. Delvis anknyter det till resonemangen tidigare om begränsningar av ungdomsgrupper och problemgrupper. Men det har också att göra med andra förhållanden i det sociala grannskapet som vi återkommer till: verksamheter, inflytande, förvaltning o s v.
4. Kostnader för att bo i relativt nya flerbostadshus måste pressas för att det ska vara ekonomiskt gynnsamt att bo där jämfört med den egenägda bostaden.

Verksamheter i förorterna

Bristen på verksamheter i förorterna är en av de vanligaste anledningarna till kritik. Begreppet sovstad (se exvis Mattson 1981) pekar på förortens ensidighet och utarmning. Verksamheter skulle skapa liv och rörelse (jmf stadslivstankarna), omväxling m m. De skulle leda till kontakter mellan människor. Boende, arbete och fritid skulle kunna sammanfogas till något helt inom förortens ram.

Man kan tala om flera slags verksamheter. Ofta rör sig diskussion om två olika typer. Dena ena är arbetsplatsen, den andra typen är service av olika slag, kommersiell och kulturell service, fritidsverksamheter. I det senare fallet innebär de också arbetsplatser. Utom i de fall verksamheterna byggs upp av frivilliga krafter.

Ofta överdrivs bristen på verksamheter, åtminstone om vi ser på hela förorter. Där finns ofta ett betydande serviceutbud, en hel del organisationer, men också andra arbetsplatser (Värberg 1984). Även om intensiteten inte ligger på innerstadens nivå. Men verksamheterna är ofta koncentrerade till ett centrum, ute i bostadsområdena är ensidigheten ofta påfallande: enstaka livsmedelsbutiker och barnstugor.

Verksamheter är naturligtvis inte allt i ett område. Villaområdena har som regel ännu mindre av detta och fungerar trots denna ensidighet (som säkert för många kan vara ett problem och en brist) så att de är attraktiva boendeplatser. Kanske skulle man kunna säga att flerbostadshusområdena borde kunna ha en relativ fördel här. Mängden av människor samlade på små ytor borde kunna vara underlag för många typer av service. Lokaler finns i många fall eller borde vara lätta att tillföra. Varför fungerar det då inte så?

Företag som producerar varor är - och har alltid varit svåra att förlägga till förorter. Skälen till det är många: företag är svåra att styra från kommunal sida, stora arbetsplatser i bostadsområden är ett problem o s v. Vi ska inte gå in närmare på den problematiken.

Inom kommersiell och kommunal service har delvis andra mekanismer fungerat. Vi har och har haft starka koncentrations- och centralistiska tendenser som innebär en utveckling av mycket stora enheter: varuhus, sjukhus, skolor mm. De kräver underlag större än en förort och mycket större än ett bostadsområde. Kommunala förvaltningar, liksom annan administration har av tradition

och säkerligen praktiska skäl förlagts till centrum i städer. Förortens centrumbildningar har också utarmat resten av förorten.

Vi menar att decentralisering och uppdelning i mindre enheter är en viktig utvecklingsfråga i samhället. Verksamheter som sjukvård, skolor, barn och äldreomsorg, fritidsverksamheter och kulturell aktivitet borde kunna beröras av en sådan utveckling. Affärer och annan kommersiell service likaså.

Det finns uppenbarligen tendenser i den här riktningen i både den politiska apparaten (lokala organ) och i kommunala förvaltningar och verksamheter. Örebro är ett ofta nämnt exempel, Linköping likaså (Andersson 1983) men i långsammare takt sker också ändringar på andra håll.

Den här utvecklingen öppnar också för ett brukarinflytande (SOU 1984:84). När verksamheter blir mindre och kommer närmare människor blir det lättare att engagera och organisera sig för att påverka och ta ansvar. Det ligger mycket nära grannskapsideerna att vi får en sådan utveckling i våra förorter.

I förortsområden skulle vi utspritt kunna få barnstugor, dagcenter för äldre, primärvårdsenheter, bank, post, Folkets Hus o s v. Det skulle vara en oerhörd tillgång för människor i områdena, för livet i områdena. Inte minst skulle det bidra till något som vi tidigare berört, en lokal offentlighet. D v s en situation som erbjuder kontakter, verksamheter och omväxling med delvis kända människor. En situation att använda för den som det vill.

I det här sammanhanget vill vi säga några ytterligare ord om grannskapsarbete. I stora drag har det vanligen inneburit ett organiserande av fritidsaktiviteter, arbete med speciella grupper som ungdomar eller ensamstående föräldrar, stödandet av lokala organisationer som arbetar på att driva de boendes frågor. Genom arbete med fysisk planering, miljöförbättringar och liknande har - som vi visat - arbetsområdet för grannskapsarbetet vidgats under slutet av sjuttioalet och början av åttiotalet.

Om utvecklingen av verksamheter i förorternas bostadsområden går åt det håll som skisserats ovan tror vi att grannskapsarbetena kan vidga sitt arbetssätt betydligt. De kan stödja brukarinflytandet över lokaler och verksamheter, hjälpa lokala organisationer och initiativ, sammanföra grupper av boende med gemensamma problem /intressen. Grannskapsarbetarna

skulle kunna vara en mycket viktig resurs för området med sina kunskaper och kontakter både i området och i kommunala förvaltningar. Och den sektorsbindning som redan nu är rätt så liten i grannskapsarbetet skulle kunna minska till förmån för områdesinriktningen.

Vi kan också se att de verksamheter som exempelvis grannskapsarbetet initierar liksom tillgången till lokal i området öppnar möjligheter för människor. Ock att det ger chanser för amatöristiska lösningar: kaféörelsen där folk bakat själva och där man säljer billigt, dansaftnar där ett dragspel eller bandspelare är musiken. Det är varianter som i stor utsträckning har svårt att hävda sig annars - men som uppenbarligen ger människor stort utbyte (utan större kostnader).

Också i ett annat perspektiv - den lokala offentlighetens - pekar dessa företeelser på att något som gått förlorat i de nya bostadsområdena - mötesplatser, kaféer och små tillställningar av olika slag - kanske kan återuppväckas.

Kanske skulle grannskapsarbetet också kunna ta ett steg ytterligare mot att arbeta på de boendes villkor. I Holland finns en samhällsarbets-tradition speciellt i samband med saneringsprocesser som innebär att ett område eller grupp av människor tilldelas kommunal personal som har till uppdrag att arbeta för området eller gruppen i fråga. De kommunala restriktionerna är mycket få och grannskapsarbetaren blir en resurs som kan användas utifrån "brukarnas" önskemål. I planeringsprocesser har det ofta inneburit att ta reda på material, regler, information att arbeta med mötesorganisering, skrivelser o liknande. Beteckningar som "advokatrollen" har då använts.

I Danmark finns också liknande exempel. I Aarhus arbetar några grannskapsarbetare bl a med att hålla igång en pub i ett bostadsområde (Andersson 1985) och servera öl. Deras uppdragsgivare, områdets "beboelförening", ansåg att det var en viktig social uppgift. Och enligt deras egen uppfattning hade också puben en viktig funktion i området, dit kom t ex många ensamman som behövde någon att prata med. På puben hålls också drickandet inom rimliga gränser - av grannskapsarbetarna och andra aktiva i området.

De ovanstående exemplen är osvenska, men pekar ändå på ett sätt att arbeta där brukarna har stort inflytande över en kommunal verksamhet. Det tror vi är en utveckling som vore intressant att pröva också i Sverige. Vi kan som vi nämnt, se ansatser till detta både i arbetet i Stenungsund och Backa Röd, men här finns mycket att göra.

Det vi framför allt talat om i samband med verksamheter är kommunala insatser, både i grannskapsarbetet och övrigt. Är det då inte risk att dessa insatser kväver enskilda initiativ, förhindrar sådant som människor själva borde ta ansvar för, som marknaden kunde lösa?

Det finns nog en del sådana risker, bl a om lokala initiativ och organisationer knyts hårt ihop med stora, centralt styrda organisationer och förvaltningar. Då kvävs det lokala och enskilda initiativet lätt. Men dels tror vi att ganska mycket (men inte allt) i ett samhälle - från barnomsorg och skola till teater och skridskobanor - bör organiseras kollektivt. Om dessa kollektiva nyttigheter kommer närmare brukarna både i fysisk mening och när det gäller inflytandet tror vi är en gynnsam utveckling. Den borde kunna utveckla nya former, initiativ och intresse hos människor. Det vore i så fall en mycket viktig utveckling.

Tillbaka till helheten

Vi har i de föregående avsnitten berört två typer av förutsättningar för grannskap i förortsområden: befolkningen och verksamheter. Vi har gjort det delvis därför att vi ganska lite sysslat med dessa frågor tidigare i rapporten.

Annars är det så att det finns en rad förhållanden och åtgärder som också är eller kan vara förutsättningar för grannskapet: boendeinflytande, den fysiska miljön, bostadsförvaltningens organisation o s v. Vi ska inte här ägna oss åt någon detaljerad framställning kring detta utan snarare peka på några principiella frågor kring insatser för att åstadkomma bättre bostadsområden.

Allmänt uttryckt kan vi skilja mellan sammansatta eller endimensionella insatser. Med sammansatta menar vi sådana som riktar sig mot flera olika förhållanden, ev har programkaraktär. Med endimensionella menar vi sådana som enbart riktar sig mot en företeelse, t ex försöker att omorganisera förvaltningen eller bygga bättre gårdar. Det förefaller av våra resultat att döma, liksom studier av boendeinflytande (Hjärne 1985) att endimensionella insatser kan ge utdelning men att de samtidigt inte är tillräckliga för att förändra områdenas karaktär. En del människor engagerar sig i boinflytande, gårdarnas förbättring berör en del av livet i området o s v. Men stora grupper och viktiga förhållanden förblir opåverkade.

De sammansatta insatserna har hittills varit sällsynta. Vinkelbymodellen (Broberg m fl 1980) är åtminstone på papperet en programansats av ett sådant slag. Delvis verkar svårigheten att genomföra den ha byggt på att modellen förutsätter omfattande nybyggnation och ombyggnation i områden där det funnits tomma lägenheter. Kanske har modellen också krävt en samordning mellan bostadsföretag och kommunala förvaltningar som var svår att få till stånd (Fredriksson och Cruse 1983).

Bostadsförvaltaren Formator verkar också ha ett slags program för restaurering av nedgångna områden. I varje fall verkar det omfatta att man driver bort oönskade hyresgäster, har hårda krav på nya sådana, snyggar upp gårdsmiljöer, har tillval för lägenhetsutrustning, aktiverar fastighetsskötseln osv. Riktigt vilka resultat som uppnås av åtgärderna har ännu inte offentligt visats. Ake Daun har visserligen utropat att detta är lösningen (Daun 1983) men den långa tidsrymd som annonsering efter nya hyresgäster till Formators hus i Hammarkullen, Göteborg pågått, samt den hårda kritik som riktats mot hur man behandlat folk som inte varit önskvärda hyresgäster gör kanske att man ännu så länge bör vara återhållsam i omdömena.

Det ovanstående pekar på en del av problemen när det gäller att göra lite mer omfattande insatser. Ändå tror vi att det är åt det hållet utvecklingen borde gå. Kommun och bostadsföretag borde kunna bygga upp ett program och driva det. Lånebestämmelser ger större öppningar idag. Och det finns mer kunskaper idag kring åtgärder än för bara 10 år sedan.

Vi kan också karakterisera de insatser som görs såsom punkt eller process insatser. Med det senare menar vi att man ser på insatserna över en längre tid, anpassar sig successivt till problem som dyker upp, förhållanden som förändras. Man uppfattar inte området som färdigt i och med att man byggt om eller gjort någon annan förändring.

Vi tror att processperspektivet är viktigt i förhållande förortsområden med problemkaraktär. Dels därför att åtgärdernas effekter inte är helt förutsägbara, de måste prövas. Dels därför att många förhållanden tar tid att ändra på. Att utveckla boendedemokrati som fungerar, ändra befolkningsammansättning (utan starkt repressiva metoder) tar tid och kräver att man prövar olika grepp.

Vi kan också karakterisera insatserna i bostadsområdena utifrån om de involverar de boende i förändringarna eller ej. Det mesta av det vi pekat på tidigare säger att en sådan involvering är viktig. Om ett bostadsområde ska kunna fungera bra krävs att merparten av de som bor där känner intresse och ansvar. Om människor struntar i sin lägenhets skötsel, sitt hus och sitt område - och uppfattar att allt ansvar ligger hos den som äger och förvaltar - då får vi nedskräpning, förslitning och störningar i stor omfattning.

Involvering bygger på inflytande över planering och förvaltning. Och att de boende får utbyte av sina insatser: trivsel, pengar, stimulans. Alla insatser för att förbättra bostadsområden bör alltså bygga på samverkan med de boende som innebär att dessa kan påverka sin situation.

Måste vi ha problemområden?

Det är befogat att till slut ställa frågan om vi måste ha problemområden med dåligt rykte, problemgrupper o s v.

Historiskt sett har vi - i varje fall sedan industrialismens/kapitalismens genombrott på mitten av 1800-talet - i våra städer haft områden som karakteriserats på ovanstående sätt. Det har gällt både centrala områden och ytterområdenas kåkstäder. Och oerhört mycket av lagstiftning och åtgärder i bostadspolitik har varit inriktad på problemområdena där stora delar av städernas arbetarklass bott. Den moderna bostadspolitik som föddes efter andra världskriget har som sin utgångspunkt det sanitära och delvis sociala elände som fanns i framför allt de större städerna (SOU 1935:2).

Idag finns mycket lite kvar av dessa bostadsområden. Saneringsverksamheten under 60-70 och 80-talen har radikalt ändrat innerstäderna, rivit och byggt nytt, eller grundligt byggt om. Delvis nya och mer välbärgade grupper har flyttat in, problemkaraktern har försvunnit (SOU 1981:99). Men problemkaraktern har istället förflyttats utåt, mot förorterna. Sedan 70-talets början är det en mycket påtaglig utveckling, vi har tidigare försökt peka på innehållet i denna. Leder insatser och förbättringar bara till att problemen dyker upp på annat håll?

Till viss del är det säkert så. I samhället sker en fördelning av materiella tillgångar som innebär att en del människor har lite resurser. Utslagning och drogmissbruk leder också till resursbrist. Dessa grupper hamnar genom olika mekanismer i de minst attraktiva områdena. Den grundläggande fördelningen av samhällets resurser ger också genomslag i denna form av boendesegregation. Och den i sin tur är en viktig del av bostadsområdenas reella problem och rykte.

Det vi kan sätta emot denna till synes obönhörliga utveckling är:

1. Uppenbart är att insatser kan förbättra områden betydligt (det har vi kunnat visa). Och troligt är att det faktum att Sverige jämförelsevis har mycket lite av renodlad slum både i social och fysisk mening - utan snarare områden som delvis har problemkaraktär - kan tillskrivas insatser som gjorts på olika plan från stat, kommun, bostadsföretag, organisationer och boendegrupper.
2. Boendet är i sig en viktig del av fördelningen av ett samhälles materiella välfärd. Omfördelande mekanismer, insatser för att förbättra de sämsta områdena har en välfärdshöjande innebörd. Och insatser uppskattas av de boende (det pekar bl a våra studier på).

Så - även om inte svaret är enkelt, och även om vi inte kan säga att det går att få bort problemkaraktären (utan att bara förflytta den till andra områden) menar vi att den rimliga slutsatsen ändå är att insatser är viktiga: de förbättrar, dämpar ojämlikhet, minskar problem. Och som vi tidigare pekat på - kanske en utveckling mot större och mer samordnade insatser där de boende har inflytande kan nå ännu längre.

KÄLLREDOVISNING

Böcker och Rapporter

- Adorno T m fl: The authoritarian personality. New York 1950.
- Ahlberg L m fl: Revolution på tjänstetid - om ett samhällsarbete i Asp-
udden. Stockholm 1975.
- Ahlbäck A m fl: Kollektiva boendeformer. Projektarbete Chalmers 1978.
Stencil.
- Allwood M och Ranemark I-B: Medelby. Stockholm 1943.
- Almqvist CJL: Folkliv och fantasi. Ett urval av Magnus von Platen.
Stockholm 1962.
- Andersson G m fl: Östergård. Byggforskningsrådet T6:1975.
- Andersson T och Rydman M: Granskapsarbete - grannsamarbete. Malmö 1975.
- Andersson T: Att skapa förutsättningar för samspel. Socialförvaltningen i
Linköping 1983. Stencil.
- Arnstberg KO m fl: Hjorthagen. Stockholm 1985.
- Asplund G m fl: Acceptera. Stockholm 1931. (Nytryck 1980)
- Asplund J: Teorier om framtiden. Stockholm 1982.
- Ashley B: Arbete i närsamhället. Stockholm 1985.
- Bahrtdt H P: Den moderna storstaden. Stockholm 1967.
- Bahro: Alternativet. Stockholm 1981.
- Bauhaus: Institut für auslandsbeziehungen. Stuttgart 1975.
- Benevolo L: Den moderna stadsplaneringens uppkomst. Stockholm 1973.
- Bergensträhle S: Vad är viktigt för hyresgästerna? Byggforskningsrådet
R 140:1983.
- Bergman B: Hela staden. Göteborg 1978.
- Bergman B: Halva staden. Göteborg 1984.
- Bishop J: Passing in the night: public and professional views of Milton Keynes.
University of Bristol. Odaterad stencil.
- Bjur H: Stadsplanering kring 1900 - med exempel från Göteborg och Albert
Liljenbergs verksamhet. Chalmers diss. 1984.
- Björk C m fl: Så byggdes husen 1880-1980. Byggforskningsrådet T1:1984.
- Björnberg U m fl: Sociala aspekter på bostadssanering. Byggforskningsrådet 1979.
- Björnberg U m fl: Livsformer i en region. Göteborg 1980.
- Blanche A: Bilder ur Stockholmslivet. Stockholm 1961.

II

- Boende. Levnadsförhållanden 1973-1985. SOS 1985.
- Bogsjö I och Nilsson I: Så gick det i Norra Göta. Byggforskningsrådet R21:1983.
- Bremer F: Hemmen i den nya världen. Solna 1981.
- Broberg P: Vinkelbymodellen. Byggforskningsrådet 1980:36.
- Broom L och Selznik P: Sociology. New York 1958.
- Caldenby C och Walldén Å: Kollektivhus, Sovjet och Sverige omkring 1930. Byggforskningsrådet T11:1979.
- CAN. Rapport 85. Alkohol och narkotikaforskning och statistik.
- Claesson A: Plantänkande och planering - en studie i 1940-talets samhällsplaneringsidéer och initiativ. Statens institut för byggnadsforskning H 82:11.
- Corneliusson G m fl: Stjärnhusprojektet. Socialhögskolan i Göteborg. Uppsats 1978. Stencil.
- Cruse G och Fredriksson A: Boendemedverkan - eller Socialhögskolan i Göteborg. Uppsats 1983. Stencil.
- Dahlberg A: Trädgårdsstaden. I Levande stad. Stockholm 1959.
- Dahlström E: Trivsel i söderförort. Stockholm 1951.
- Daun Å: Förortsliv. Stockholm 1974.
- Daun Å: Boende och livsform. Stockholm 1980.
- Dvoretzky E m fl: Backa framåt. Socialhögskolan i Göteborg. Uppsats 1977. Stencil.
- Ej till salu. Statens ungdomsråd 1981.
- Engelbretsson N: Landala, stadsdel och livsform som försvann. Göteborg 1982.
- Englund G och Hellgren S: Koloniträdgårdar. Stockholm 1974.
- Ensamhet och gemenskap. Levnadsförhållanden 1976. Rapport 18 SOS 1980.
- Fischer C: The urban experience. New York 1976.
- Fjaestad A: Gustav och Maja Fjaestad - ett konstnärspar. Karlstad 1981.
- Flemström C och Ronnby A: Fallet Rosengård. Lund 1972.
- Folkesson H: De statliga miljöförbättringsbidragen. BFL rapport 4:1980. KTH Stockholm. Stencil.
- Franzén M och Sandstedt E: Grannskap och stadsplanering. Uppsala 1981.
- Freire P: Pedagogik för förtryckta. Stockholm 1972.
- Frykman J och Lövgren O: Den kultiverade människan. Lund 1979.

- Frängsmyr T: Framsteg eller förfall. Stockholm 1981.
- Gillwik I: Att bo i äldre förortsmiljö. Byggforskningsrådet R 54:1975.
- Glaser B och Strauss A: The discovery of grounded theory. San Fransisco 1967.
- Gorz A: Farväl till proletariatet. Stockholm 1982.
- Grandien B: Drömmen om renässansen. Nordiska muséets handlingar nr 93. Stockholm 1979.
- Gunnarsson G: Arbetarrörelsens genombrottsår i dokument. Stockholm 1965.
- Gunnarsson G: De stora utopisterna. Stockholm 1973.
- Habermas J: Borgerlig offentlighet. Lund 1984.
- Halvarson M och Selander T: Stenungsund. Stockholm 1974.
- Hauge R: Gjengkriminalitet og ungdomskulturer. Universitetsforlaget Oslo 1968.
- Hayden D: Seven American Utopias. MIT, USA 1976.
- Hellspong M och Lövgren O: Land och stad. Lund 1972.
- Hjärne L m fl: Hyresgästinflytande - på vems villkor? Byggforskningsrådet R 115:1979.
- Hjärne L m fl: Stenby - planering, hushåll och bostäder. Statens institut för byggnadsforskning 1983. Stencil.
- Hjärne L: Att bygga för gemenskap, en myt eller...? I Forskare om samhälle, välfärd och boende. Byggforskningsrådet T 5:1985.
- Hobsbawn T: Den dubbla revolutionen. Stockholm 1979.
- Hobsbawn T: Kapitalets tidsålder. Stockholm 1981.
- Howard: Garden Cities of tomorrow. London 1898.
- Höjer G: Ett samhällsarbete växer (värker) fram. Socialhögskolan i Göteborg 1981. Uppsats. Stencil.
- Ingelstam: Arbetets värde och tidens bruk. Stockholm 1980.
- Israel J (red): Sociala avvikelser och social kontroll. Stockholm 1964.
- Jansson S: Nya grannar. Stockholm 1984.
- Jofo (Jan Olof Olsson): Stockholmsluft. Stockholm 1974.
- Jonsson B: Alternativa livsformer i 70-talets Sverige. Sociologiska institutionen i Uppsala 1983.
- Karlsson E: Projekt Hasselbacken/Hällebäck. Sociologiska institutionen i Göteborg 1983. Stencil.
- Kettner V: De nya förorterna, planeringsmissar och brukarnas boendevärderingar. A 1:1983 KTH Stockholm. Stencil.

- Kornhauser W: The politics of mass society. Glencoe Ill, USA 1959.
- Krapotkin: Inbördes hjälp. Stockholm 1914.
- Lagergren M m fl: Tid för omsorg. Stockholm 1982.
- Lavén-Seligman E och Sundberg G: Slutrapport Projekt Backagruppen okt 1978 - juni 1981. Göteborgs socialförvaltning 1981. Stencil.
- Liljeström R: Kultur och arbete. Stockholm 1979.
- Lindén-Thelander A-L: Den svenska bostadssituationen. Förändringar och utvecklingsmönster. I Forskare om förvaltning och förnyelse. Byggeforskningsrådet T 7:1985.
- Lindholm K: Fyra pionjärprojekt i samhällsarbete. Socialstyrelsen 1977:9.
- Linn B: Storgårdskvarteret. Stockholm 1974.
- Lundberg S och Ström I: Segregation vid bostadsförnyelse. Byggeforskningsrådet T 6:1981.
- Lundberg S och Modig A: Ungdomars etablering på bostadsmarknaden. Byggeforskningsrådet R 182:1984.
- Lundmark L-E: Hur växer gemenskapen? I SOU 1981:100.
- Mattson B: Väck sovstaden. Byggeforskningsrådet T 6:1981.
- Mattson B: Miljonprogrammets bostadsområden förnyas - mot vilka mål? Forskningsansökan CTH, Göteborg 1985.
- Melberg A: Realitet och utopi. Stockholm 1978.
- Miller m fl: Lokalt inflytande i boende och planering. 1970-talets erfarenheter. Byggeforskningsrådet T 20:1982.
- Nilsson S: Städernas utveckling och bebyggelse fram till 1920. I SOU 1981:100.
- Nisbet R A: The sociological tradition. New York 1966.
- Nordström L: Lort-Sverige. Stockholm 1938.
- Nordström M: Gårdsförändring - ett sätt att förbättra boendemiljön? Statens institut för byggnadsforskning M 79:2.
- Näsström G: Varbergsskolan. När svensk konst upptäckte Sverige. I STF:s årsskrift 1933.
- Oijens H: Utsikt från Landalabergen. STF:s årsskrift 1978.
- Olsson H: Från hemgård till ungdomsgård. Stockholm 1982.
- Olsson S: Förorten, grannskapsarbete och förändringsmöjligheter. Delegationen för social forskning 1979:1.
- Paulsson G m fl: Svensk stad. Del I Stockholm 1950, Del II Stockholm 1953.

- Paulsson T: Ny stad. Stockholm 1958.
- Proposition 100:1977/78.
- Riesman D: Den ensamma massan. Stockholm 1961.
- Ringdahl O: Reguljärt områdesarbete. Stockholm 1983.
- Rudberg E: Uno Åhrén. Byggforskningsrådet T 11:1981.
- Rudberg E: "Stäng in arkitekten i kokvrån". Kvinnorna och bostadsplaneringen. I B Åkerman m fl: Den okända vardagen. Stockholm 1983.
- Rundblad B: Forestville. Sociologiska institutionen i Uppsala 1951.
- Råberg: Funktionalistiskt genombrott. Stockholm 1970.
- Saarkoppel H och Selander P: Att bygga för kontakt - en myt? Sociologiska institutionen i Göteborg. Forskningsrapport 11, 1969.
- Schlyter T: Miljöförbättringar i miljonprogrammets bostadsområden. I M 84:3, Statens institut för byggnadsforskning.
- Selling G: Esplanadsystemet och Albert Lindhagen. Stockholm 1970.
- Sennet R: The fall of Public man. New York 1974.
- SOU 1935:2. Lån och årliga bidrag av statsmedel för främjande av bostadsförsörjning för mindre bemedlade barnrika familjer.
- SOU 1981:99. Stadsförnyelse.
- SOU 1984:84. Lokalt folkstyre genom brukarmedverkan.
- Stadskärnan. Byggforskningsrådets storstadsgrupp 1983.
- Stadsmiljön. Stora hamnkanalen. Stadsbyggnadskontoret i Göteborg 1983.
- Stein M: The eclipse of community. New York 1960.
- Svanberg V: Medelklassrealismen. Uppsala 1980 (nytryck).
- Törnkvist A: När gräset saknar rötter. Socialförvaltningen i Göteborg 1982. Stencil.
- Vårberg - förort i regionalt perspektiv. Regionplanekontoret. Stockholms läns landsting 1984:8.
- Wahlberg S m fl: Samförstånd eller konflikt. Om samhällsarbete inom socialvården. Socialstyrelsen 1978.
- Werner K: Egen härd. Stockholm 1981.
- Werner K: Ungdomskultur och boende. I Forskare om samhälle, välfärd och boende. Byggforskningsrådet T 5:1985.
- Wikfors Ö: Samråd i praktiken. Byggforskningsrådet T 15:1984.

Woodward A E: Social ambitions: Planning for community in Sweden and America. Del av diss. University of California 1985. Stencil.

Wirén A: GH von Koch. Stockholm 1981.

Åberg A: När byarna sprängdes. Stockholm 1979.

Åhrén U: Ett planmässigt samhällsbyggande. Bilaga i SOU 1945:63.

Åsvärn G: Hur planeras ditt samhälle. Stockholm 1962.

Tidskriftsartiklar

Ansberg I och Birch K: Amerikanska utopister - försök på att kollektivera hushållsarbetet. I Blöd By 1981:13.

Bergman B: Motkultur och stadsbygge - exemplet Wien. I Ord och Bild 1979:7-8.

Daun Å: Affärsmässiga metoder - recept för betongförorter? I Att bo 1983:3.

PLAN 1985:2-3.

Svensk stadsbyggnad och bostadsutveckling under 1900-talet. Särtryck ur Att bo 1976-77.

Sundin B: I den röda stugan. Dagens Nyheter 17/3 1985.

Sörlin S: Hans röda dröm var grön. Dagens Nyheter 7/4 1985.

Öresjö E: Så gick det i Norra Göta. I tidskriften Byggforskning 1984:6.

Muntliga källor - ej redovisade på annan plats

Andersson B: Från en studieresa till Danmark 1985.

Kihlman T: Föreläsning på Chalmers om buller och ljudisolering. 1984.

Författningstexter o dyl

BOFS 1984:22, BOM 8. Bostadsstyrelsens författningssamling.

**Denna rapport hänför sig till forskningsanslag 821607-1
från Statens råd för byggnadsforskning till Socialhög-
skolan, Göteborgs universitet, Göteborg.**

R30: 1986

ISBN 91-540-4525-8

Statens råd för byggnadsforskning, Stockholm

Art.nr: 6706030

**Abonnemangsgrupp:
Y. Byggnadsfunktion**

**Distribution:
Svensk Byggtjänst, Box 7853
103 99 Stockholm**

Cirka pris: 55 kr exkl moms